

De wonderen des Allerhoogsten, zichtbaar in Nederland's geschiedenis : een nuttig huisboek voor het Nederlandsche volk

<https://hdl.handle.net/1874/235764>

mm 12939

DE
WONDEREN DES ALLERHOOGSTEN,

ZIGTBAAR IN

NEDERLAND'S GESCHIEDENIS

DOOR

ABRAHAM VAN DE VELDE,
predikant te Middelburg, en aldaar overleden in 1677.

EEN NUTTIG HUISBOEK VOOR HET NEDERLANDSCHE VOLK.

I.

UTRECHT,
KEMINK & ZOON.

(Over de D...)

Het hart des menschen een tempel Gods of een werkplaats des Satans. In 10 figuren zinnebeeldig voorgesteld. Prijs f 0,30.

De door de Kerk ten allen tijde erkende waarheden worden in dit geschrift in zinnebeelden schouwelijk voorgesteld, verklaard en toegepast, om de boozen van de zonde en de slavernij des af te schrikken en de geloovigen in het geloof en in de godzaligheid te versterken.

Op ieder figuur verschijnt een hart met een aangezicht. Naar den toestand van het hart, het een zetel of werkplaats Gods of des duivels is, moet de geheele mensch beoordeeld worden, het gezicht is als het ware het wapenschild, dat de innerlijke mensch voert, waaraan men eenigen herkennen kan, van welken geest hij is.

Jezus en het hart of Jezus genadewerk in het hart des menschen, met 10 plaatjes. Prijs f 0,30.

Iedere figuur verschijnt een hart waarin eene duidelijke voorstelling wordt gegeven van Jezus genadewerk in het hart, o. a. van het kloppen aan de deur des harten, van de reiniging, van het leven van het hart enz.

Eene Christelijke 't samensprekinge uit Godes Woort. Tot troost aller becomeerde herten, die de Wet en de Evangelio (dat is Mosum en de Christum) met rechten connen onderscheyden, en hen met de last der sonden, ende vreesse de Verdoemenisse, beswaert vinden. Eertijds in de jare 1585 schriftelijk neergeset door den Eerwaardigen en Godsaligen **PETRUS DATHENUS**, doenmaels Dienaer der Gemeynthe Jesu Christi tot Ghent. 132 Bladz. Prijs f 0,50.

Uittreksels der beoordeelingen.

Wie de oude beproefde Waarheid liefheeft zal dit werkje gaarne tot zijn eigendom maken.

De Friend van Oud en Jong.

Vinde dit werkje recht veel aftrek. *A. Kuiper.*

André Tourel. Naar het Fransch van Mevrouw EUGÉNIE BERSIER. 36 Bladz. Prijs f 1,25.

In een tijd toch waarin vele de onbekookte redeneeringen van het socialisme indrinken als water en eren ze wel met vreeze aanhooren, maar niet altijd weerleggen kunnen, schijnt het niet ondienstig geschiedenis te laten spreken met hare verontschuldigende, maar ook met hare waarschuwend. Mevrouw Bersier heeft, naar veler, ook naar ons oordeel, een gelukkige greep gedaan, door haar in het Parijs van 1869—1871 binnen te leiden, en wel in de woningen, zoo van schuldige als van onschuldige slachtoffers der commune. De liefde van haar toon geeft warmte, de afwerping van hartstocht, waardigheid aan haar boek; het heeft, naar 't ons voorkomt, daarom vooral een plaats in veler hart gevonden, dewijl het den indruk maakt van volkomen waar te zijn.

F. van Gheel Gildemeester.

Spurgeon en zijne Gemeente. Naar het Hoogduitsch door Dr. F. VAN GILDEMEESTER. Prijs f 0,70.

wekken onze lezers op om het zicht aan te schaffen en bij Spurgeon in de leer te gaan, om te komen hoe wij Christus het bevel van navolgen, Zijn rijk helpen uitbreiden en bevestigen.

Wag. Weehblad.

je

DE WONDEREN DES ALLERHOOGSTEN,

ZIGTBAAR IN

NEDERLAND'S GESCHIEDENIS

DOOR

ABRAHAM VAN DE VELDE,
predikant te Middelburg, en aldaar overleden in 1677.

EEN NUTTIG HUISBOEK VOOR HET NEDERLANDSCHE VOLK.

Op nieuw uitgegeven als premie op den Christelijken Scheurkalender
van de HH. Ds. J. G. VERHOEFF en E. GERDES, voor 1889.

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

2946 935 4

NED. HERV. KERK

UTRECHT,

KEMINK & ZOON.

(Over de Domkerk.)

s a
108 F 50

I.

Lezer van

P. J. Ritsema
Breezandstraat 15
Scheveningen

EEN WOORD VOORAF.

Indien eenig land of volk de genadige wonderwerken Gods heeft mogen ondervinden en door zijnen alvermogenenden arm, boven alle menschelijke verwachting, „door water en vuur in eene overvloedige verversching” is geleid en oorzaak heeft God te verheerlijken, is het zeker wel ons dierbaar vaderland, hetwelk de Heer uit eenen staat van diepe geestelijke en tijdelijke ellende, waarin het door Rome en Spanje gestort was, niet alleen wonderdadig verlost, maar tevens tot eene verwonderlijke hoogte van bloei, welvaart en staatkundigen invloed gebragt heeft.

Onze luistervolle geschiedenis, wanneer zij uit een christelijk oogpunt beschouwd en behandeld wordt, biedt bijna op elke bladzijde zulke treffende voorbeelden van Gods albestuur aan, dat de christelijke lezer tot de erkenenis gedrongen wordt, dat Nederland, gelijk weleer Israël, onder alle landen en volken, door God schijnt uitverkoren te zijn geweest om het schouwtooneel op te leveren van zijne bijzondere en genadige bestellingen, en dat, zoo ergens, de regterhand des Heeren althans in de verlossing, opkomst en bloei der Nederlandsche natie krachtige daden heeft gedaan.

Onder de geschriften van het laatste gedeelte der 17^e eeuw bekleedt het christelijk-historisch vertoog getiteld: de Wonderen des Allerehoogsten, ofte aenwysinge van de oorsaken, wegen en middelen, waerdoor de Geunieerde Provinciën uit hare vorige onderdrukkinge zoo wonderbaerlijk, tegen vermoeden van de heele wereld, tot soo grooten magt, rijkdom, eere en ontzaggeijkheydt zijn verheven;

gelijk deselven in verscheyden voorname Historie-schrijvers voorkomen, en tot noodig gebruyk en verscheyden nuttigheden na deze tijdsgelgentheyd bijeen vergadert zijn door ABRAHAM VAN DE VELDE, in sijn leven bedienaar des Goddelijken Woorts in de gemeynthe Jesu Christi tot Middelburg, ¹⁾ eene waardige plaats. Deze titel zegt ons reeds, uit welk oogpunt en met welk doel dit vertoog door den getrouwen en vaderlandlievenden evangeliedienaar geschreven werd. En welk een algemeene bijval bij zooveelen, als van den godcruchtigen zin der voorgelachten nog niet zijn vervreemd, aan „de Wonderen des Allerhoogsten” voortdurend hier te lande is te beurt gevallen, dat getuigen de vele herdrukken, die daarvan zijn in het licht verschenen, dat getuigt de gretigheid waarmede dit werkje nog heden ten dage, vooral ten platten lande, gelezen en gezocht wordt.

Zoo ooit, het is in de dagen, die wij beleven, noodig in de herinnering der nazaten te verlevendigen al hetgeen de genadige Heer God aan onze vadersen gedaan heeft. In die overtuiging is besloten dit nuttige werkje op nieuw uit te geven overeenkomstig de tegenwoordige eischen van taal en voordragt.

In zijne voorafgaande toespraak „tot den lezer”, heeft de schrijver gemeend het doel en de strekking zijns arbeids te moeten ontwikkelen, en ofschoon het een en ander uit den inhoud zelven genoegzaam blijkt, mogen wij nogtans hetgeen hij daarin zegt, niet geheel en al met stilzwijgen voorbijgaan, wegens de nuttige wenken, die het ook voor onze tijden bevat.

Hij heeft, zegt hij, op eene beknopte wijze de voornaamste feiten onzer geschiedenis als zoovele bloemen uit den hof der Nederlandsche historien bijeen verzameld; vooreerst met het doel om den naam onzes Gods te verheerlijken, en ten anderen om het opkomend geslacht op te wekken tot hunnen schuldigen pligt van dankbaarheid voor hetgeen de Heer aan hunne vadersen heeft gedaan; om vooral den huisvader

1) Van de Velde werd geboren in 1614 en stierf 7 Junij 1677 te Middelburg. Dit zijn vertoog werd het eerst uitgegeven in 1668, en werd herdrukt in 1669, 1676, 1707, 1720, 1733, 1793.

in de gelegenheid te stellen zijne huisgenooten Gods wonderwerken met Nederland te vertellen, en hierdoor vroegtijdig in het jeugdige en ontvangbaar gemoed zijner kinderen liefde tot God en het vaderland aan te kweeken, „even gelijk goede bloemen en kruiden,” zooals hij zich zeer eigenaardig uitdrukt, „zoo veel te sterker en aangenamer geur van zich geven, naarmate zij digter bij elkander geplant zijn.

Het zal welligt eenigen bevreemden, zegt hij verder, dat in een historisch vertoog, waarin voornamelijk de opkomst van Nederland wordt beschouwd, ook godsdienstige zaken door hem worden behandeld; maar hij verzoekt den lezer daarbij in het oog te houden, dat de ware Hervormde godsdienst de oorzaak van die opkomst en bloei is geweest, zooals zulks zoo treffend in de voorrede van de Synode van Dordrecht door de Staten-Generaal verklaard wordt, „dat de Heer, om en van wege zijn in den lande verkondigd Woord, ons met zulke uitnemende weldaden, boven vele andere volken heeft gezegend”. Hoe vraagt hij, kan men dan over onze geschiedenis handelen en van de godsdienst zwijgen? Ook mag men daarbij niet voorbijzien, hoe de Hervormde godsdienst, waarop onze Staat is gegrondvest, thans ondermijnd en de godzaligheid als in het harte gewond en bestreden wordt, zoodat het noodig is de lagen, die haar gelegd worden, te doen kennen en zooveel mogelijk te verijdelen. Hij verklaart dat hem als een getrouw leeraar der Nederlandsche kerk zulks vooral betaamt in de ongelukkige tijden, die hij beleeft; waarin, onder den naam van wijsbegeerte en godgeleerdheid, allerlei vreemde dwalingen onbeschoord onder het volk worden gezaaid en door zoo velen begeerig worden aangenomen, althans geduld en vergoëlykt; zoodat leeraars, die over de hun toevertrouwde kudde toonen te waken, niet nalaten mogen mondeling en schriftelijk die dwalingen bekend te maken, te wederleggen en de gemeente ernstig daartegen te waarschuwen, en dat hun stilzwijgen een verraad plegen zijn zou aan de waarheid. „Ach, roept hij uit, mogt het opschietende onkruid op den akker des Heeren nog tijdig worden uitgerooid! Maar helaas, wij zien het al meer en meer toenemen, en men schijnt het er meer bijzonder op te willen toelagen om het gezag der Heilige Schriften te ondermijnen. En is die grondslag eenmaal omverre gestooten, dan moet noodzakelijk ook al hetgeen

daarop is gebouwd, onze geheele geloofsbelydenis, voor het gezag der menschelijke rede zwichten. Maar, Gode zij lof! dat er nog geleerde en godzalige mannen aan de hoogeschool en in de kerk gevonden worden, die al die dwalingen ontdekken, betreuren en veroordeelen, en wij blijven nog altoos hopen, dat eenmaal nog veler oogen zullen geopend worden."

De schrijver verklaart voorts dat hij, bij de wederlegging der ten zijnen tijde heerschende dwaalbegrippen, in dit zijn geschrift niets anders dan de liefde der waarheid op het oog heeft gehad en niemand persoonlijk wilde kwetsen.

"Gij dan, goedgunstige lezer!" zoo besluit hij zijne toespraak — en waarmede zouden ook wij dit woord vooraf beter kunnen eindigen — „laat alle vooroordeelen en eenzijdigheid varen, tracht met onzen geringen arbeid uw voordeel te doen, om ook alzoo uwe zaligheid te leeren uitwerken met vreezen en beven, waarmede wij u des Heeren zegen toewenschen."

DE UITGEVERS.

HOOFDSTUK I.

Terecht zegt de geleerde historieschrijver Hooft, dat er sinds eeuwen herwaarts geene stoffen geleverd zijn, zoo rijk in allerlei leeringen omtrent den loop der wereldsche dingen en die meer tot onderrigt van vorsten en volken verdienen waargenomen te worden, dan de Nederlandsche geschiedenissen, en dat daarin dan ook de reden moet gezocht worden dat, even als meer dan vijftig schrijvers de groote daden van Alexander den Groote aan de vergetelheid hebben ontrukkt, een zeker niet minder aantal, zoo vrienden als partijdige en onpartijdige vijanden, van alle natiën, zich als om strijd hebben beijverd de merkwaardige geschiedenis van Neêrland's onlusten en oorlogen te boek te stellen en aan de nakomelingschap over te brengen. Maar nogtans blijft er oneindig veel te beschrijven over; want nog dagelijks zien wij nieuwe historische werken in het licht verschijnen. Zonder aan al die pogingen den verdienden lof te ontfeggen, is het echter te betreuren, dat de booze de gedenkwaardigheden onzer geschiedenis weet te gebruiken, om zijne helsche plannen te volvoeren en de gemoederen te vergiftigen. Er zijn schrijvers, die onze luistervolle geschiedenis uit een valsch oogpunt beschouwen, en vooral bij het verhaal van het begin der Hervorming, de Hervorming zelve en hare leeraars verdacht zoeken te maken; kortom, zij spreken van de beroerten van Nederland soms met geen ander doel dan om den Nederland-schen Staat te beroeren; en van de Hervorming en de Hervormde godsdienst dan om haar weder, zoo dit mogelijk ware, te vernietigen. In hunne schriften den menschen opdringende, dat men om de ware Hervormde godsdienst niet gestreden heeft, bestrijden zij die godsdienst zelve, en banen alzoo den weg tot het ontstaan

van eene menigte partijenschappen in het land, om ons dierbaar vaderland tot eene gemakkelijke prooi van het pausdom te maken.

Wij hebben het noodzakelijk geacht, hiervan thans met een woord te gewagen, ter waarschuwing van allen, die het vaderland en de waarheid liefhebben, opdat zij, bij het lezen en het onderzoeken van de verschillende werken, die over Neêrland's geschiedenis handelen, geene schade doen aan hunne zielen, ja liever die soort van boeken en geschriften ter zijde leggen, te meer omdat daarin op den achtergrond gesteld, ja geheel voorbij gezien wordt het voornamelijk doel, waarom wij met onze geschiedenis behooren bekend te zijn, om namelijk niet alleen onze nieuws- en weetgierigheid te voldoen, maar ook vooral om de genade, de trouw en goedertierenheid des Heeren, onzen vaders en ons in en met hen bewezen, alsmede zijne groote magt en zijne menigvuldige wonderdaden, ons ten goede, in ons land betoond, te leeren kennen, ten einde daarmede voordeel te doen voor onze zielen. Want gelijk sedert eeuwen, zooals wij boven aanmerkten, zoo veel merkwaardigs niet is voorgevallen als gedurende de Nederlandsche beroerten, kunnen wij tevens met waarheid zeggen, dat ook in geene reeks van eeuwen onze Heere God zijne almacht en zijnen uitgestreken arm in zulke klaarblijkelijke wonderen betoond heeft, om „een linkend volk te maken tot een overblijfsel, en die verre heen gestooten waren tot een magtig volk,” (Micha IV : 7) als Hij dit aan ons land gedaan heeft, zooals verscheiden voortreffelijke historischrijvers dit dan ook volmondig erkennen. Onder deze schrijvers moet vooral Van Sande gerangschikt worden, dien ik hier meer bepaaldelijk noem, omdat hij ons een beknopt en schoon verhaal der zaken van Nederland geeft, waarin ons duidelijk aangetoond wordt hoe God onze vaders als door eene Roode Zee van langdurige en bloedige oorlogen, waarin Hij zelf voor hen ten strijde uittoog, geleid heeft in een gezegend Kanaän, waar Hij over hen al die tijdelijke en geestelijke zegeningen heeft uitgestort, waarvan wij, hunne nakomelingen, nog zulke heerlijke vruchten inoogsten.

Het is geenszins ons voornemen om een aaneengeschakeld verhaal van die oorlogen te geven, noch het regt tot dien strijd te

verdedigen, — want beide is door verschillende schrijvers reeds verrigt. Wij merken slechts aan, dat het algemeen erkend wordt dat onze voorvaderen tot dien strijd door de ondragelijke onderdrukking van den koning van Spanje, tegen plicht en eed, bovenal door zijne wreede plakكات en hunne nog wreeder uitvoering gedwongen zijn geworden.

„Een iegelijk,” wordt ons in de voorrede van den Reliegie-vrede van 22 Julij 1578 gezegd, „is het kennelijk genoeg dat de wreede plakكات, die eertijds op het stuk van godsdienst zijn gemaakt, door het ingeven, raad en toedoen van vreemde, en bepaaldelijk van de Spaansche natie, zonder de Staten des lands daarop te hooren, en sedert met hoe langs hoe meer onverdragelijke gestrengheid zijn onderhouden; dat zij de oorsprong zijn van al onze tegenwoordige zwarigheden, als ter gelegenheid van dien in eenige manieren des lands privilegiën, regten en loffelijke kostumen ¹⁾ verbroken en onder den voet gebragt zijn, hetgeen eindelijk een jammerlijken krijg veroorzaakt heeft.”

Te regt worden hier de bloedige plakكات en hunne uitvoering voor de oorzaken dier onlusten gehouden. Want aan niemand, die eenigzins met onze geschiedenis bekend is, kan het immers twijfelachtig zijn, hoe Nederland om het geloof door Spanje tot het uiterste is gebragt geworden, en dat het niet eer dat ondragelijk juk heeft afgeworpen, dan toen alle uitzigt op het behoud van hetgeen de vaderen voor het dierbaarst hielden, namelijk de vrijheid van geweten om God naar hunne overtuiging te dienen, verloren was. Zoo had dus de koning Philips door zijne trouweloosheid en wreede vervolging om het geloof, met vertreding van de regten der ingezetenen, tegen eed en plicht, zijn eigen vonnis uitgesproken en den oorlog tegen hem geregtvaardigd.

Maar het is ons vooral te doen om de uitkomsten van dien oorlog aan te toonen, hoe en waarom de Heer ons zóó wonderdadig en zóó goedertieren geholpen heeft. Want ofschoon in den beginne en daarna meer dan eens het scheepje onzer republiek

1) Gewoonten.

geheel te gronde dreigde te gaan, onmagtig om aan de stormen en golven van den Spaanschen oceaen het hoofd te bieden, zoo heeft de Heer ons nogtans in den eersten oorlog, die meer dan 40 jaren met de uiterste hevigheid gevoerd werd, zoo krachtdadiglijk geholpen, dat zelfs de magtigste vorst der Christenheid, de koning van Spanje, zoo krachteloos en uitgeput geraakte, dat hij ten laatste in 1609 tot een wapenstilstand genoodzaakt werd, dien hij niet dan na veel moeite voor den tijd van 12 jaren verkeeg ¹⁾. In den tweeden oorlog, die van 1621 tot 1648 duurde, was het mede de Heer, die aan de spitse voor ons in het strijdperk is getreden. Doch alvorens tot het verhaal daarvan over te gaan, moeten wij met een enkel woord het volgende aanstippen.

Toen het 12jarig bestand bijna ten einde spoedde, heeft de koning van Spanje, naar zijne oude gewoonte de vossenheid aantrekkende, in 1621 Pieter Peckius, kanselier van Brabant, naar 's Hage gezonden, om met veel vleijende woorden en schoone beloften de Staten te bewegen hem als de natuurlijke Heer van den lande te erkennen, voorgevende dat op geene andere wijze dan door al de Nederlandsche gewesten weder tot één ligchaam onder zijn gebied te vereenigen, de gewenschte voorspoed hunner landen kon verzekerd worden. Maar de Staten, die het zoet gefluit des konings kenden, sloegen dien voorslag niet alleen van de hand, maar gaven den gezant ten antwoord „dat al degenen, die door eenige voorstellen of andere wegen het souverain regt van deze landen pogen in twijfel te trekken, te impugneren ²⁾, of eenige andere prinszen toe te eigenen, of iets daar naar smakende, gehouden zullen worden voor onbeschikt om in eenige tractaten bij hunne Hoog Mog. toegelaten te worden.” De koning derhalve geen kans ziende om met zijne schoone fluweelen woorden, die hem weinig geld kostten, de Vereenigde Provinciën te verlokken,

1) Gedurende het twaalfjarig bestand ontstonden er in ons land vele verdeeldheden, waarvan Spinola gebruik maakte om de Palts, Gulik, Wezel, Rijuberk, Aken enz. te nemen en onze grenzen te bedreigen.

2) Bestrijden.

nam zijne vorige geaardheid weder aan, en spande nu al zijne krachten in om met geweld van wapenen deze landen tot gehoorzaamheid te dwingen. En ofschoon door den dood van Philips II groote verandering in de Spaansche regering kwam, was de heerschezucht van Spanje over en de haat tegen Nederland zoo sterk toenomen, dat zij Spinola met een leger van 40,000 man tegen ons te velde zond, terwijl in volgende jaren groote legerbenden en vloten door haar tegen ons uitgerust, volk noch geld gespaard werden om deze gewesten, ja zelfs boven haar vermogen, met uitputting van onnoemelijke schatten te land en te water aan te vallen.

Maar in weerwil daarvan bleef de Nederlandsche Staat niet alleen als eene rots onbewegelijk staan in het midden der verbolgen golven van den Spaanschen oceaen, maar is het in dien krijg gebleken, dat al de woede van Spanje tot niets anders gestrekt heeft, dan tot zijne eigene schande en ondergang, en tot den roem, de opkomst en den bloei van onzen Staat, die nu niet langer verdedigender maar aanvallenderwijze begon te handelen, zooals dan ook altoos de wensch was van Prins Willem I, die verklaarde, dat hij door zulk oorlog meer dan de helft zou gewonnen hebben. Hierdoor is het dan ook gebeurd, dat Goch, Lingen, Oldenzaal, Grol, 's Hertogenbosch, door den vijand „*invictissimum adversus haereticos propugnaculum*” ¹⁾ genaamd, Wesel, de sleutel van ons land, Maastricht, Rijnberk, Breda, 't huis te Gennepe, Dalen, 's Hertogen-Rade, Valkenburg, Gemert, Sas van Gent, Hulst, de deur van Vlaanderen, met al zijne forten ten getale van ruim dertig, en verschillende andere sterke plaatsen zoovele paarden aan de triomfkroon van den Staat zijn geworden; behalve hetgeen in Oost en West op de vijanden werd veroverd, als Guinea, Malacca, Columbo, Olinda, Elmina enz., zonder nog van zoo vele overwinningen te water te gewagen, waarbij tallooze schepen des vijands vernield en genomen werden en magtige vloten en onwaardeerbare schatten in onze handen vielen. Men denke slechts aan

1) Een onoverwinnelijk bolwerk tegen de ketters.

de zilveren vloot, door Piet Hein in 1629 veroverd; hoe tien jaar daarna Maarten Tromp de ontzagelijke Spaansche scheepsmagt te Duins versloeg; hoe in weinige dagen zulk eene menigte schepen het land ter bestrijding des vijands uitzeilde, dat het, tot schrik van de omliggende landen en rijken, letterlijk schepen uit Nederland scheen te regenen; ¹⁾ kortom, men deed gedurende eenige jaren bijna niet anders dan dankdagen houden, klokken luiden, pektonnen branden, vreugdeschoten lossen en andere teekenen van blijdschap ter gelegenheid der overwinningen op onze vijanden behaald, óf omdat wij eenige vloeten, steden of sterkten hadden veroverd, óf omdat vijandelijke legerbenden verslagen, uit hunne veroverde plaatsen gedreven of genoodzaakt werden met schande hunne belegeringen op te breken of hunne plannen te laten varen; zoodat op de strijdende partijen teregt kon toegepast worden wat van het huis Davids en Sauls gezegd wordt: „dat er een lange krijg was tusschen het huis van Saul en tusschen het huis van David. Doch David ging en werd sterker, maar die van het huis van Saul gingen en werden zwakker.” (2 Sam. III:1)

In dien langdurigen strijd namen de Vereenigde Provinciën steeds in magt en aanzien toe, terwijl het magtige Spanje, dat zich beroemde zijne landpalen altoos door de zon beschenen te zien, verzwakt en in zijnen trots vernederd werd. Onze ervvijand, die naar ons smeeken en bidden niet had willen hooren, en wiens bevelhebber zich in een prachtig standbeeld beroemde de Staten den voet op den nek te hebben gezet, is zelf moeten eindigen met ons om den vrede te smeeken, het niet langer in den strijd tegen ons kunnende volhouden, daar het dan ook in de Spaansche Nederlanden de algemeene kreet was, dat men trachten moest vrede met ons te maken, op welke voorwaarden dan ook, want dat zij anders verloren gingen.

1) Commelin verhaalt in zijn *Leven van Frederik Hendrik*, dat binnen den tijd van 36 à 37 dagen eene vloot van 12 schepen aangroeide tot 30 oorlogschepen, 13 branders en 6 victualieschepen, allen van alles wel voorzien en behoorlijk bemand.

De koning, wiens dienaren ons voor *bedelaars, geuzen, schelmen en verraders* hadden uitgekreten ¹⁾, die, volgens de verklaring van Don Juan, zou gezegd hebben, „liever een heer van de aarde, boomen, beesten, bosschen, wolven, wateren en visschen dezer landen te willen zijn, dan te lijden dat een persoon, die de wapenen tegen hen gedragen, de rebellen aangehangen had of in 't minste met ketterij besmet was, daarin zou leven; die aan den aartshertog Karel, broeder van keizer Maximiliaan II, toen deze tot hem gezonden was om hem tot zachtere gezindheden te stemmen, gezegd had, liever het land te willen verliezen, dan de minste inbreuk op de Roomsche-Katholieke godsdienst te gedoogen; die koning, die verklaarde dat wij lijf en goed verbeurd hadden, werd genoodzaakt onze gezanten te verzoeken om te Munster over den vrede te komen onderhandelen en ons voor vrije Nederlanders te verklaren, ja, ons te verzoeken middelaars te zijn in zijne geschillen met andere vorsten.

Daar het Gode soms behaagd heeft in kleine en geringe dingen zijne voorzienigheid te toonen, als in het verhaal van een droom, Rig. VII : 13, in het slijpen van pijlen, Ezech. XXI : 21, zoo mogen wij het een en ander, dat ons opmerkelijk voorkomt, niet met stilzwijgen voorbijgaan, te meer daar ook voornamelijk historischrijvers het niet beneden zich geacht hebben daarvan melding te maken.

Toen bij het vertrek van 's Prinsen leger in 1568 ²⁾ de moeder Spaanschen verlevendigd en hun trots niet weinig gestegen was, was er te Arnhem een zwaardveger, Wolphart genaamd, die dit pogchen niet kon verdragen, en zich ontvallen liet, dat hij wel honderd Spaansche speerdragers op een rij uit den zadel wilde ligten. Dit zeide hij in bijzijn van verscheidene Spanjaarden, die zich met hem in het veerschip van Antwerpen op Brussel bevonden. Deze woorden werden terstond den hertog van Alva

1) Zie Bor, boek 24, fol. 73.

2) Zie D. P. Pers, Ontstelde Leeuw, bl. 158, alsmede v. Reynders en Jac. Lydijs *Belgium gloriosum*, p. 38.

overgebracht, die dezen Wolphart bij zich liet ontbieden en gelastte, dat hij op straffe des doods moest ten uitvoer brengen hetgeen waarop hij zich beroemd had. Wolphart viel op de knieën, smeekte om genade, erkende de vermetelheid zijner woorden, maar wat hij ook deed, Alva bleef bij hetgeen hij hem had aangezegd. Na veel bidden verkreeg hij van den hertog, eerst dat hij slechts met vijftig, toen met vijf en twintig, en eindelijk met slechts drie Spaansche ruiters den wedstrijd zoude aanvangen. De hertog liet hem het beste paard uit zijnen stal geven. De strijd had in 's hertogs tegenwoordigheid, onder een zeer grooten toevloed van volk plaats. Drie moedige ruiters traden in het strijdperk, waarvan Wolphart eerst de twee eersten en daarna den derde uit den zadel ligtte. Dit geheele voorval was, zoo merkt van Reydaan, een beeld van het begin en het einde van den oorlog, tegen den magtigsten koning aangevangen. Toen de Nederlanders niets op zijn gemoed door redenen vermogten, hebben zij eindelijk de wapenen opgevat en den strijd met eere, tot schande van Spanje, voleindigd.

In hetzelfde jaar gaf de bisschop van Keulen eene openbare vertooning. Hij liet namelijk een leeuw, dien hij uit hoffelijkheid den naam van hertog Alva had gegeven, en een stier, dien hij Prins van Oranje noemde, te zamen in het strijdperk treden. De bisschop was bereids volkomen van de overwinning des leeuws verzekerd; doch het gevecht viel geheel anders uit dan de prelaat zich had voorgesteld. De leeuw besprong den stier en scheurde hem met zijne klauwen een stuk vel en vleesch uit het lijf. Onder een schrikbarend gebrul poogde de stier zich uit zijne klauwen te ontworstelen en hem met zijne horens af te weren. De leeuw een tweeden sprong op hem wagende, werd door den stier op zijne horens genomen en over zijn rug op den grond geworpen. Bij een derden sprong wierp de stier den leeuw zoo hoog in de lucht, dat hij den aanval niet meer dorst te herhalen, maar door den dol geworden stier zoo lang werd vervolgd, dat de bisschop met schaamte, en voor het leven van den leeuw vreezende, den stier liet doodschieten.

Opmerkelijk is het, dat, nadat de hertog van Alva den Prins

in den ban gedaan en hem een goed deel zijner goederen ontroofd had, ten laatste de zege zich naar de zijde des Prinsen keerde, en dat, om van dien gevaarlijken tegenstander bevrijd te worden, de koning van Spanje door Balthasar Gerards den Prins verraderlijk het leven benemen liet.

Van Reyd verhaalt ons nog twee andere gevallen, die in 1601 plaats vonden. Het eerste is een gevecht van een troep jongens te Antwerpen, die eenige honderden sterk, in twee hoopen waren verdeeld, elke troep aangevoerd door een uit hun midden gekozen aanvoerder, waarvan de een door hen Albertus, de andere Maurits genaamd werden. Zoo hevig was hun gevecht met steenen en stokken, dat er zelfs eenigen het leven bij verloren. De markgraaf van Antwerpen poogde te vergeefs de strijdende partijen te scheiden, zoodat hij genoodzaakt was eenige kompagnieën burgers te laten aanrukken, die Albertus niet dan met veel moeite uit de handen van Maurits konden verlossen, welke Albertus nog bovendien op het stadhuis tot straf een geeseling ontving. Maurits had zich met de vlugt naar Bergen-op Zoom gered, en werd daar, ofschoon den vereischten ouderdom nog niet bereikt hebbende, in krijgsdienst aangenomen.

Het tweede geval was het volgende: De Admirant van Kastilië, in den slag van Nieuwpoort krijgsgevangen gemaakt, liet, tot tijdkorting in zijne gevangenis, twee hanen met elkander vechten, die hij den naam van Albertus en van Maurits gaf. Maurits bleef overwinnaar, eenige dagen daarna liet hij dezelfde hanen weder te zamen vechten met verwisseling echter der namen, en ook nu behaalde Maurits de zege, tot groote verslagenheid van den Admirant, die zulks voor een slecht voorteeken hield.

Ofschoon deze voorvallen op zich zelve van weinig beduidenis zijn, wilde de Heer nogtans hierdoor den trots onzer overmoedige vijanden in het oog der aanschouwers vernederen, en zoo doende op velen tevens een diepen indruk maken. Dat onze vijanden door Hem vernederd en wij verhoogd zijn geworden, heeft de ondervinding geleerd. Onze vaders konden uit deze kleine voorvallen eenigzins voorspellen, wat zij anders ter nauwernood konden

verwachten, dat een zoo verdrukt volk door Hem zou uitverkoren worden om den destijds magtigsten onder de koningen van Europa op zulk eene merkwaardige wijze te vernederen, even als Israël de koningen van Kanaän. (Jozua X : 24) Dit niet alleen, maar het behaagde Hem de armen van onzen Staat naar Oost en West, naar Zuid en Noord, tot aan de einden der aarde uit te strekken, zoodat alle natiën hare schatten en kostbaarheden naar Nederland, als de markt der Heidenen, toezonden, zoodat wij in rijkdom bijna al de christelijke rijken overtroffen en onze kooplieden tot de vermogendste handelaren der wereld verheven werden. Men had slechts Holland te bezoeken om goud- en zilvermijnen niet onder, maar boven de aarde te aanschouwen, terwijl onze naam tot in verre landen uitging. Van hier dat zelfs een Lipsius moest getuigen, dat Nederland over het algemeen in bloei was, en dat in het bijzonder zij die dáár regeren, allen zoo rijk en magtig waren als kleine koningen.

Hoe en waardoor zijn wij nu zoo groot en zoo magtig geworden? Wien komt daarvan de eere toe? Is het door onze magt en wijsheid? Het zou immers verfoeijelijk zijn, wetende hoe zich alles in den lande heeft toegedragen, zulks aan onze eigene wijsheid, beleid en krachten toe te schrijven, of dat wij zelfs daarvan de eer aan onze Prinsen zouden geven; want ook dat ware zonde voor den Heer! En was het wel anders dan het werk des vleijers, toen men in 1629 Prins Hendrik afbeeldde, gezeten op een altaar, met de steden Wezel en 's Hertogenbosch aan zijne voeten ¹⁾, gelijk de Roomsche-Katholieken hunne heiligen op hunne altaren plaatsen en hun goddelijke eer bewijzen? En is het niet een gruwel voor God, dat men in eergedichten durft zingen: „voor 's Prinsen godheid neigt haar hoornen de Maas” enz.? Zullen zelfs niet de Heidenen, die hunne overwinningen niet aan menschen, maar aan hunne goden toeschreven, in het jongste gerigt getuigen tegen zulke Christenen, lage vleijers van vorsten, die aan den mensch goddelijke eer bewezen en vleesch tot hun arm stel-

1) Zie zeker boekje getiteld: Mardochai, gedrukt te Middelburg, 1632, bl. 68.

den? Dit toch moet bij den waren Christen vast staan, dat het paard wel ten oorlog bereid wordt, maar de overwinning van den Heer komt. Hoe treffend waren daarom niet de woorden, die de Staten-Generaal aan de koningin van Engeland in 1598 te gemoet voerden: „Dat daarom God de Heer zich laat noemen den Heer der heirscharen, omdat Hij de victorie niet geeft aan de magtigste partij, maar aan dengene wien het Hem behaagt.” Daarom geven wij dan aan zijne goddelijke Majesteit en aan niemand anders al den roem en al de eer van de opkomst der Vereenigde Provinciën; aan Hem, die van den aanvang af en in de benaauwdste tijden zoo wonderdadig zijn arm voor ons heeft uitgestrekt, met zijne goddelijke magt voor ons aan de spitse heeft gestreden, zoo genadig boven alle beschrijving met ons gehandeld heeft. Waar andere landen door het vuur des oorlogs verteerd werden en ten onder gingen, werd onze Staat, — waar, zooals Strada getuigt, zoo hevig werd gestreden, als hing van zijn bezit de heerschappij van geheel Europa af, — te midden van den vernielendsten oorlog niet alleen, gelijk het doornbosch van Mozes, onbeschadigd bewaard, maar mogt als een liefelijke boom welig opwassen, zijne schaduwrijke takken wijd en zijd uitspreidende; nam ons land in rijkdom, nijverheid en bewoners in groote magt inwendig toe, terwijl zijn bloei zich buiten 's lands tot aan de uiterste palen der aarde verwonderlijk uitbreidde, zoo zelfs, dat de vrees van onzen naam tot alle volken doordrong en dat zelfs, ter verbazing onzer vijanden, de magtigste vorsten hunne wapenen met de onze zochten te vereenigen.

Dit alles moeten wij erkennen als van den Heer alleen geschied, die, zooals van Reyd opmerkt, „in de opkomst dezer landen tegen en boven de gedachten en raadslagen ook van de wijsten en kloekmoedigsten heeft gehandeld en in klaarblijkelijke betooning zijner goddelijke voorzienigheid, opdat Hij van alles alleen de eer voor zich zelve zoude behouden en die niemand mededeelen.”

Het zij echter verre van ons, aan onze wijze, brave en manhafte regenten en hoofden in staats- en krijgssaken, vooral aan de Prinsen van Oranje den lof, die hun zoo rechtmatig toekomt,

te willen ontnemen, of hunne daden ondankbaar te vergeten. Wij weten, dat wij naast God ons welzijn aan hen te danken hebben, en dat niets een volk meer tot schande verstrekt dan ondankbaarheid jegens zijne brave regenten, en wij beâmen volkomen de woorden van N. Byfield: „dat gelijk het eene groote goddeloosheid is den voornaamsten Werkmeester niet de eere te geven, die Hem toebehoort, het alzo eene groote zonde is niet te erkennen het instrument, door hetwelk wij eenig goed ontvangen 1).”

Waarom dan ook de Staten van Holland in hunne missive aan die van Friesland in 1597 herinneren „de loffelijke resolutiën, heerlijke expeditiën, de exploieten en actiën bij den Prins van Oranje hooggedacht en zijne kinderen, zonder verschooning van lijf, goed en bloed, tot afweering der Spaansche tyrannie en vordering der Nederlandsche vrijheden genomen en gedaan, en wat verlies van goed en bloed en hooge bezwaarnisse daardoor den huize van Nassau was overgekomen,” verklarende: „dat ondankbaarheid in zulke stukken God en alle eerlijke menschen ten hoogste mishaagt.” 2) Ja, het kan niet anders of het moet een volk en land, dat zulks vergeet, nimmer welgaan, vooral wanneer het ondankbaar bevonden wordt ten aanzien van hen, die door onvermoeide zorgen, groote moeiten, ongemeene trouw, wakkerheid en moed, opzetting van goed en bloed en onder duizende levensgevaaren, zoo bij uitnemendheid den naam van *Vader des Vaderlands* verdienen, zooals dan ook in 1577, toen Prins Willem Holland bezocht, de erkentelijkheid des volks de juichtoon „Prins Willem Vader is gekomen” zich in zulk eene warmte en vuur lucht gaf, de taal des harten op elks aangezigt te lezen stond, en men zich niet genoeg verzadigen kon in het aanschouwen van hem, dien zij naast God hielden voor dengene, die hen uit de Spaansche slavernij verlost had. De Staten steunden niet alleen, gelijk Bor zegt 3), in hunne meeste ongelegenheden, naast God, op des

1) Zie cap. 1, 12, ad. Coloss. Hij was Engelsch godgeleerde, rector te Isleworth, en stierf 1622.

2) Zie Bor, boek 14, fol. 17.

3) Boek 7, fol. 40.

Prinsen kloekheid, verstand en voorzichtigheid, hem de wake van alles toevertrouwende, maar zij gaven hem ook dezen lof op zijn grafschrift: „Dat hij als een Vader des Vaderlands de dienst dezer landen meer heeft geacht dan zijn eigen welvaren en voorspoed van hem en de zijnen, en over zulks meest uit zijne eigene middelen heeft bekostigd en op de beene gebragt tot twee reizen twee magtige heirlegers, en dat hij daarmede door hulpe en order van de heeren Staten de tyrannie der Spanjaarden heeft verdreven en afgeweerd ¹⁾. Dat de Prins en zijne vier broeders niet alleen hunne goederen en bezittingen tot heil des lands hebben opgezet, maar dat hij en drie zijner broeders ook hun bloed en leven voor het land gelaten hebben, mag nimmer door den Nederlander vergeten worden. Ook zie men toe zich niet schuldig te maken aan hetgeen waarover Hooft zich beklaagt, „dat velen, welke zich treffelijk voor de vrijheid en het welzijn hebben gekwet, door ondankbaarheid in het vergeetboek gesteld zijn,” ofschoon het nageslacht de vruchten van hunnen arbeid plukt; „ja zelfs,” zegt hij, „de stichters van de grootheid der roomsche en andere heerschappijen hebben geen of een klein deel aan de weelde derzelver gehad, en hun bloed vergoten voor nazaten, die gemakkelijk in zulk eene geërfde mogentheid vallende, naauwelijks iets anders daarvan eigenden dan 't misbruik en den oorlof, van alle bedenkbare dartelheden, moedwil en wulpschheid te plegen.” „Welke overdaad,” zegt hij, „en zedenschennis, dat onder ons nimmermeer plaats grijpe, voortaan de goddelijke voorzienigheid wel vuriglijk te bidden staat.

Behartigenswaardige woorden! — Al wie toch slechts eenigzins met de geschiedenis van ons land bekend is, weet hoe jammerlijk en hulpeloos het met ons gesteld was; hoe wij in een afgrond van ellende verzonken waren, toen men aan galgen, raderen, staken en boomen onthalsde, verworgde, geblakerde en verbrande lijken zag hangen, vuur en water als om strijd gebezigd tot de gruw-

1) De verdiensten des Prinsen worden mede vermeld in de missive der Staten van Holland aan die van Utrecht in 1580. Zie Bor, boek 15.

zaamste folteringen van onschuldigen, en de lucht door den stank hunner ligchamen verpest werd; toen men het als eene weldaad beschouwde het vaderland te kunnen ontvlugten, hetwelk nogtans, zooals de Prins betuigde, den gemeenen man zoo zwaar valt, dat hij liever het leven wil verlaten. Nogtans verlieten de ingezetenen in groote menigte het land, dat volgens Hooft, in 1568 het getal van tot den bedelstaf gebragte huisgezinnen meer dan 100,000 bedroeg ¹⁾. Elke dag bragt, volgens de getuigenis van denzelfden schrijver, zijne droefheid met zich, als het gelui der bloedklok den dood van vrienden en betrekkingen aankondigde, en aan het verbannen en verbeurdverklaren geen einde was.

Wie weet niet, hoe Neêrlands geschrei tot den hemel oprees en alles met bloed geverwd was, zonder schijn van uitkomst; hoe de prins van Nassau, vcoral Prins Willem, onze zaak tot de hunne maakten; hoe hij uit zijne rust in Duitschland, waar hij in veiligheid, in overvloed en hoog aanzien leefde, zich in het schip van onzen Staat heeft begeven, toen het door de stormwinden der Spaansche furien en de baren van hare vernielende heirkrachten geslingerd werd. Wie weet niet, met welk een blijdschap het klagende en radelooze Nederland zulk een aanzienlijk vorst lijf en goed ter zijner hulp en verlossing zag opzetten. De algemeene verslagenheid des volks over zijn vertrek naar Duitschland, hoe bleek zij niet uit den kreet van het „Wee Nederland” die het slaakte. Want zulk een vertrouwen had de Prins allen ingeboezemd, dat men allen raad ten einde dacht te wezen, als hij er geen meer te geven wist, en dat door zijne tegenwoordigheid alles zich in behouden haven waande, en zich dan geen zee van tegenspoed te hoog verheffen kon. Het door Noord-Holland geslaakte „Wee Nederland” bewijst genoegzaam, hoe hoog de Prins bij onze vaders stond aangeschreven. Hoe men het behoud en welzijn des lands in onafscheidbaar verband met dat van zijn persoon beschouwde, getuigen de gedurig ten zijnen behoefte aangeschrevene bidstonden in alle kerken van Holland, toen zijne tegenwoordig-

1) Zie Hooft, boek 5, bl. 100.

heid in Brabant vereischt werd, en dat de Staten van Holland zich verbonden om „in geen verdrag te treden met den koning, etc. of ook iets anders te doen of te besluiten, hetwelk de Generaliteit der Staten mogt aangaan, zonder den Prins voornoemd daarin mede te begriipen.”

Zoude het dus in ons geene groote ontaarding van onze brave voorvaderen verraden, nu klein te achten wat zij toen zoo groot achtten? Nu, terwijl wij daarvan de vruchten plukken? Zouden wij zoo doende de ons door Strada aangewreven smet niet regtvaardigen, dat de Nederlanders zoo lang de weldaden erkennen als zij nieuw en versch zijn, als waren zij gelijk aan de bloemen? Zou het geen snoode ondankbaarheid zijn, niet in erkentenis te houden de weldaden van hen, aan wie wij, naast God, al ons aanzien, magt en gezag verschuldigd zijn? Neen, laat nimmer van ons kunnen gezegd worden, hetgeen Erasmus ons verhaalt, dat Pompejus de Groote den ondankbaren Marcellinus toevoegde, toen hij in den Romeinschen raad zijn weldoener belasterde: „Schaamt gij u niet hem te lasteren, door wiens goedheid gij van stom wel-sprekend, en van arm rijk zijt geworden?” ¹⁾ Dat wij dus nimmer aanleiding geven tot zulk eene beschuldiging van ondank jegens hen, die het den Heer behaagde tot werktuigen te kiezen om ons uit de diepste verdrukking tot zulk eene magt, hoog aanzien en bloei te verheffen. Dat wij dan nimmer Prins Willem van Oranje en zijne doorluchtige nazaten vergeten! „want, gelijk Prins Willem,” zegt Hooft, „niet alleen den eersten steen van dezen Staat gelegd heeft, maar dit zwaarlijvig gebouw ter tinne toe heeft opgetogen, alzoo heeft hij twee zonen daarenboven achtergelaten om hetzelfde te dekken en de voorhoven met metalen muren te bevestigen.” Ja, Maurits en Frederik Hendrik voltrokken hetgeen hun doorluchtige vader begonnen had, en maakten zich dus hoogst verdienstelijk jegens Nederland; weshalve de Staten van Zeeland te regt verklaarden: „dat niet alleen loffelijke resolutiën, heerlijke expeditiën en exploiten zijn genomen en uitgevoerd bij Prins

1) Erasmi Apophth. in Pompejo Magno.

Willem, maar ook bij deszelfs kinderen, en dat zonder verschooning van lijf, goed en bloed, tot afweering der Spaansche tyrannie en vervordering der Nederlandsche vrijheden en welvaren; dat zij ook zelve geen zwaarigheden noch perykelen tot dien einde zich hebben laten verdrieten, maar dezelve met de allervlijtigste en kloekmoedigste getrouwheid en couragie doorgaans hebben gesupporteerd en overwonnen; daarop de fondamenten van dezen Slaat originelijk zijn gebouwd, en den geheelen tijd over de tachtig jaren, onder Gods genade, tegen alle uitheemsche en innerlijke concussien en attentaten, gebleven onbewegelijk." 1)

Deze prinsen van Nassau deden, volgens de getuigenis van Van Reyd, meer voor het welzijn van een land, dat het hunne niet was, dan de keizer of zijn broeder voor hunne eigene erflanden gedaan hebben. Kortom, zóó groot waren hunne verdiensten, dat, zooals de predikant Jacobus Lydius teregt opmerkte, „niet alleen onze waardigheid en heerlijkheid onder Prins Willem begonnen, onder Prins Maurits gewassen en onder Prins Hendrik uitgebreid is; maar dat het beter zou zijn dit met stilzwijgen voorbij te gaan, dan slechts weinige dingen soberlijk daarvan te zeggen, en den lof, die hun toekomt, daardoor te verkleinen of te verderven, ten ware, zegt hij, God zelve, die wij deze onze schriften, hoedanig die ook zijn mogen, toeëigenen, het tot zijn lof achte te strekken, dat zijne weldaden ook door de tong der stamelenden wordt verbreid." 2)

Zij toch die zich jegens zulke vorsten ondankbaar betoonen, geven reden tot het vermoeden, het ook jegens God te wezen, want „die zijnen broeder niet liefheeft, dien hij gezien heeft, hoe kan hij God liefhebben, dien hij niet gezien heeft?" 1 Joh. 4:20. Immers waren zij klaarblijkelijk werktuigen in Gods hand tot heil van ons vaderland, en hoe kan in hem, die dit vergeet, eenig dankbaar gevoel jegens den onzichtbaren God bestaan, daar Hij het was, die hen tot dat heilrijk doeleinde gebruikte, ja, die den

1) Zie hunne Deductie van 22 Junij 1654.

2) In Belg. Glor. p. 117.

arm zijner heerlijkheid heeft doen gaan aan hunne regterhand opdat Hij zich eenen eeuwigen naam zoude maken.

Dat dus de voortreffelijke daden dezer vorsten als tweede oorzaken van den bloei dezer landen behooren beschouwd te worden, wie is hij, die zulks zou durven betwijfelen? Maar ook vele andere oorzaken hebben daartoe bijgedragen, zooals de andere oorlogen, waarin de koning van Spanje gewikkeld werd, alsmede het beleid der Staten in het finantie- en krijgswezen en de voortreffelijkheid van des Prinsen bevelhebbers, hun wederzijdsch vertrouwen en eensgezindheid. Daarbij vergete men ook niet de natuurlijke gesteldheid des lands, zijne sterkten, de geoefendheid der krijgslieden en matrozen, de met vreemde natiën gesloten verbonden, de scheepvaart en den handel, alsmede de geslotene Unie der Provinciën, die de ziel, de kracht en het leven des Staats geweest is, waardoor „wij niet als vreemdelingen, maar als broeders en leden van één ligchaam met elkander verknocht waren,” zooals de Gedeputeerde Staten van Utrecht zich in 1587 uitdrukten.¹⁾ Zoo zag elk gewest niet zoo zeer op hetgeen zijn eigen voordeel, maar op hetgeen tot bevordering van het algemeen welzijn strekken kon, „tevreden met het voedsel, dat uit den raad der Generale Staten, als uit de maag, aan elk hunner werd toegezonden” volgens de eigenaardige woorden van Prins Willem; het daarvoor houdende,” zooals in 1587 dezelfde Gedeputeerde Staten in de vergadering van Holland verklaarden, „dat de haat, schade, eer en schande, behoudenis en ondergang van den eenen ook den anderen trof,” wel wetende, „dat,” zooals eens Leicester terecht zeide, „van de behoudenis en ondergang der eene provincie de behoudenis en ondergang der andere afhing. En van welk hoog belang de Staten die eendragt beschouwden, kan men uit hunne verklaringen aan Leicester afleiden: „Wij mogen,” betuigden zij, „niet waarheid zeggen, dat de Staat van Holland en Zeeland in achthonderd jaren van uit- noch inheemsche wapenen is overwonnen of ten onder gebragt; hetwelk wij niet weten dat tegen-

1) Zie de Apologie des Prinsen, Leiden 1581, bl. 19.

woordig van eenige andere (uitgenomen die van Venetie) zoude kunnen gezegd worden. En is hiervan geene andere reden dan alleenlijk deze te geven, dat gestadig goede eendragt, liefde en onderling verstand tusschen vorsten en staten bloeiden." Van daar dan ook dat niets door den vijand meer met leede oogen aangezien werd dan deze in 1579 te Utrecht gesloten Unie, bij welke de Provinciën zich verbonden, ten eeuwigen dage bij elkander te blijven, „in alle vormen en manieren, alsof zijlieden maar één provincie waren,” gelijk dan ook de Prins in zijne Apologie ¹⁾ de Staten aldus aanspreekt: „Dat is het, daar het hen houdt, mijne Heeren! dat is dat etterachtig gezwel, dat hem (den Spanjaard) zoo zeer doet,” nadat hij even te voren verklaard had: „wij bekenen dat wij de Unie het eerst gedreven hebben, dat wij haar daarna gevorderd hebben, dat zij mogt onderhouden worden, en wij zeggen ulieden nog meer, ja, zeggen het zoo luide, dat wij wel begeeren, dat zij (de Spaansche partij) niet alleen, maar ook de geheele wereld het hoore: *Onderhoudt uwe Unie wèl; bewaart uwe Unie wèl.* Doch ziet naarstig toe, mijne heeren! dat gij niet alleen met woorden en bij geschrift, maar ook metterdaad uitvoert en in 't werk stelt 't gene dat het bundelke pijlen, met eenen band te zamen geknoopt en gebonden, hetwelk gij in uw zegel voert, medebrengt en beduidt.”

In deze Apologie houdt de Prins de Unie van Utrecht voor den eersten grondslag van het welzijn des lands, en dringt dan ook op de handhaving daarvan bij de Staten ten sterkste aan; die zijn raad dan ook zoo getrouw opvolgden, dat de magtiger en het meest opbrengende Provinciën geen grooter gezag boven de overigen verkregen.

Maar ofschoon al die oorzaken grootelijks hebben bijgedragen tot de opkomst en den bloei dezer landen, zoo behooren wij hen toch slechts altoos als tweede oorzaken te beschouwen, middelen in de hand van den eeuwigen Oorsprong aller dingen, den Heere God Almachtig, die, gelijk Hij landen en steden willende ver-

1) Zie bl. 45.

derven, gewoon is hen met een tuimelgeest te bezoeken en de harten van klein en groot te verdeelen Hoz. 10:2; Klaagl. 4:16, in zijne genade onze Provinciën door eene heilzame Unie onderling heeft willen verbinden. Heerschten bij de regenten wijsheid, beleid, kloekmoedigheid; bezaten de onderzaten bereidwilligheid, geld en vermogen om de oorlogsgasten te dragen, en zulks ten gevolge van handel en scheepvaart; bezat elk gewest zijne helden, wat waren al die voorregten anders dan weldaden des Almagtigen, die sterkte geeft om vermogen te bekomen en, gelijk aan Israël, zijn volk redders weet te verwekken ter verlossing?

Hoe weinig toch alle natuurlijke of kunstmatige versterkingen des lands vermogen, evenmin als alle andere middelen, waarop de mensch meent te kunnen bouwen, hebben wij immers zoo menigmaal ondervonden. Men denke slechts aan den inval in de Veluwe, het verlies van Schenkenschans, ja van geheel Brazilië, waar wij zoo vele sterkten en verdedigingsmiddelen bezaten, en waar nogtans onze krijgslieden en matrozen met schrik en vreeze werden geslagen. Is er iets heldhaftigs te water en ter zee door ons verrigt, willen wij daarin dan niet liever een Hoogere hand erkennen, ja gelooven dat, zoo zich ergens 's Heeren magt en voorzienigheid geopenbaard heeft, het dan voorzeker in al die heldenfeiten geweest is? Hoe spoedig de Heer diepe wateren droog maken en de rivieren, die de sterke muren van ons land zijn, kan doen verloopen, hebben ons Staveren en Arnemuyden bewezen; en hoe Hij door den sterken oostenwind van 29 October 1657 de wateren zoo zeer deed opdroogen, dat men vóór Rotterdam door de Maas droogvoets gaan kon, ter plaatse waar bij laag water de rivier 4 à 5 voet diepte behoudt. Wat onze verbonden met vreemde natiën betreft, het is bekend, dat het Engeland en Frankrijk waren, die ons tot aan den Munsterschen vrede de meeste hulp hebben bewezen. Edoch de moeilijkheden, waarin wij door Engeland wegens de geleende gelden gewikkeld werden, doen Van Reyd betwijfelen of dit wel voor een hulpe kan gehouden worden. En wie herinnert zich niet wat kwaads de Leicestersche factie den lande berokkend heeft! Ten aanzien van Frankrijk getuigden wel

is waar de Staten van Zeeland in 1648, dat de nakomelingen het voor de hun bewezen weldaden niet genoeg erkentelijk kunnen zijn ¹⁾, en belangrijk was zeker de ons tegen den bisschop van Munster verleende bijstand, maar nogtans leert ons de geschiedenis, dat Frankrijk zijne verbonden even ligtvaardig verbrak als sloot, opdat, zooals Van Reydt terecht opmerkt, deze landen zouden leeren acht te geven op dat verbond, hetwelk Prins Willem eens zeide gesloten te hebben met den Heer der heeren. Zoo heeft dan ook de Heer de zaken van Nederland dermate bestuurd, dat, toen wij de meeste menschelijke hulp genoten, zooals in 1635 bij den inval in Brabant en de verovering van Thienen met hulp van Frankrijk, toen het vereenigde leger 50,000 voetvolk en 10,000 paarden sterk was, ons het verlies van Schenkenschans zeer noodlottig zou zijn geworden, indien de Heer, door het beleid van Prins Frederik Hendrik, daarin niet genadiglijk had voorzien. Zij, die onder de oorzaken van onze opkomst de meenedigheid van den koning van Spanje of de regtvaardigheid onzer zaak opsommen, ²⁾ schrijven inderdaad aan niemand anders dan aan God onze hulpe en voorspoed toe; want Hij is een wreker van allen meened. „Mijne is de wraak, ik zal 't vergelden.” Deut. 31:35. „Ik ben de Heer, dat is mijn Naam, en mijne eer zal Ik geen anderen geven.” Jes. 42:8.

Wij ontkennen geenszins, dat de scheepvaart en handel ons land hebben verrijkt; maar is het niet een wonderwerk des Heeren, dat, te midden van de vlammen des oorlogs, onze Staat bloeide als een groene vruchtdragende boom? En hoe van den anderen kant de Heer even spoedig ons de zee kan sluiten en den handel ontnemen, hebben ons deze laatste oorlogen met Engeland geleerd. „Dat alles” merkt van Reydt terecht op, „moet hier worden toegeschreven aan God Almagtig, die naar zijn welbehagen over het hoog gezag op aarde beschikt, het verandert en van den eenen op den anderen overbrengt.” „Dien goeden God,” zegt hij voorts,

1) Zie Schooek, lib. de Pace p. 88.

2) Zie het antwoord der Staten-Generaal aan den gezant van Polen in 1597.

„heeft het behaagd in de laatste jaren, uit zeer geringe beginselen de vrije Nederlandsche regeering te zegenen, en door dit kleine land den grooten koning van Spanje en het huis van Oostenrijk te verootmoedigen.” En wederom: „Men moet érkennen, dat Gods hand in dezen oorlog blijkbaar en wonderdadig heeft geholpen, door naar zijne gewoonte de groote magt van Spanje met kleine middelen te hebben verbroken, opdat zijne eer daardoor te grooter zoude gemaakt worden.” Ja, dan handelt de Heer zichtbaar voor elks oogen, als Hij uit geringe en zwakke middelen groote en krachtige dingen werkt, zooals dan ook de Staten van Holland in hunne missive van 1587 aan die van Utrecht opentlijk verklaren, dat zij gezien hadden, dat de Almagtige aan hunne zaak klaarblijkelijk de hand had gehouden; terwijl Prins Willem in zijne Apologie getuigt, dat „de Spanjaard zelve moet, 't zij het hem lief of leed is, bekenne, dat wij en mijn heeren van Holland en Zeeland, met zeer kleine middelen, ja met vier of vijf duizend man, hem meer dan zestig duizend hebben verslagen en allenskens onbruikbaar gemaakt,” ¹⁾ hetwelk hij dan ook even te voren erkent, „meer een werk Gods dan der menschen te wezen.”

Zoo zichtbaar was dan ook de Heer met ons, dat zoowel vrienden als vijanden zijnen uitgestrekte arm in dat alles hebben moeten erkennen. „Dies faalde,” zegt Hooft, het beleg en ontzet der stad Leiden verhalende, „nu nergens de goddelijke voorzorge, en bleef zoowel de een als de andere partij overtuigd in den geest, dat de Heer der heirscharen zijne wonderdadigheid met dit werk ten wereldsche tooneele had doen verschijnen. Maar om ons de eigentlijke oorzaak van de opkomst en den bloei dezer Nederlanden, en zoowel het tegenwoordig als het toekomend geslacht daarin de jegens ons vaderland betoonde grootdadigheid, sterkte en wonderen des Allerhoogsten helder voor oogen te kunnen stellen, is het vooral noodig de aandacht der lezers te bepalen, vooreerst bij den aanvankelijken toestand des lands; en ten anderen waardoor en hoe wij tot zulk een trap van aanzien

1) Zie Apologie, bl. 70.

en magt gestegen zijn. Waarlijk, dan zal een iegelijk, die hierop verstandiglijk letten wil, moeten erkennen, dat „de Heer is onze lof, en dat Hij het is, die deze groote en vreeselijke dingen, welke onze eigene oogen aanschouwd hebben, voor ons gedaan heeft.”

HOOFDSTUK II.

De Staat der Vereenigde Nederlanden, zoo hoog in aanzien bij de koningen der aarde, en wiens armen zich nog weinige jaren geleden in Oost en West, Zuid en Noord uitbreidden, welker goud- en zilvermijnen niet onder de aarde bedolven, zooals in Peru, maar boven de aarde voor elks oogen te zien zijn, was weleer veroordeeld, onderdrukt, onmagtig, veracht, verworpen, wanhopend.

Het is uit onze geschiedenis genoegzaam bekend, dat Philips II, na deze landen lang en zwaar geteisterd en menigvuldige redenen tot misnoegdheid en onrust gegeven te hebben, zelf de aanleidende oorzaak heeft gegeven, dat men zich opentlijk tegen zijne dwingelandij verzette; en om eene volstreckte heerschappij over deze landen te voeren, den hertog van Alva naar deze landen had gezonden, zooals dit dan uit de brieven van den Spaanschen gezant aan het hof van Frankrijk in 1566 uitgelekt was. De vele gruwelijke wreedheden van Alva en het gestadig vergieten van onschuldig bloed bewogen de edelen ten laatsten om een verzoekschrift in te leveren tot schorsing en verzachting der plakaten tegen de Hervormde godsdienst. Doch de kracht der waarheid kon door niets gestuit worden. Den 24. Junij 1566 werd niet alleen opentlijk gepredikt, maar nu eenmaal de Arke des Verbonds opgerigt was, zag men in de tempelen Dagon's de beelden in geheel Nederland in één oogenblik — en de vinger des Heeren was hierin zichtbaar — als door den bliksem getroffen, omverre geworpen en vernield. De beeldstorming, in Augustus van dat jaar te Hon-schoten bij Yperen begonnen, had bijna in alle steden en vlekken

des lands gelijkelijk plaats. De inquisitie van Spanje verklaarde den 6. Februarij 1568 de landen schuldig aan de misdaad van gekwetste majesteit, waarop onmiddellijk het vonnis volgde.

Daar stond nu Nederland als een veroordeelde, niet anders dan zijn doodvonnis verbeidende, waarbij goed en bloed verbeurd verklaard was. Bijna niemand werd voor onschuldig gehouden; want niet alleen de daad zelve, maar ook haar niet genoegzaam verhinderd te hebben, was voor de wreedheid van dien dwingeland voldoende om de ingezetenen des lands op de allerwreedste wijze ter dood te doen brengen. Vargas, president des bloedraads, was gewoon in gebroken Latijn te zeggen: *Haeretice fraxerunt templa, boni nil faxerunt contra, ergo debent omnes patibulari*, dat is: „de ketters hebben de kerken vernield, de goeden (namelijk de Roomschegezinden) hebben het niet verhinderd, derhalve moeten allen worden opgehangen.” Van de Roomschegezinden sprekende, zegt die sententie, dat zij veinsden Roomsche Katholiek te zijn, maar dat zij hun eed aan God en den koning verbroken hadden door den openbaren afval der ketters geen wederstand te hebben geboden, en dat zij dus eveneens als hoofddaders en ketters beschouwd moesten worden; kortom, allen hadden overtreden, en dit was juist hetgeen men zocht: het verderf namelijk van alle ingezetenen des lands, om hen tot slaven en lijfeigenen te maken; hebbende, volgens de betuiging van den Prins in zijne Apologie ¹⁾, de Spaansche bevelhebbers genoeg te kennen gegeven, dat zulks in den Spaanschen raad sedert lang besloten was geworden.

Om dit snoode plan te volvoeren, werd de hertog van Alva met een geducht leger naar de Nederlanden gezonden; een man, wiens hart, zooals iemand te regt zeide, van eene wreedheid bezeten was, die niet alleen alle menschelijke, maar de helsche boosheden zelfs overtrof; een zeer geschikt werktuig dus om de landen tot het uiterste te onderdrukken, en die den koning dan ook aangeraden had de zegels en bewijzen van 's lands vrijheden te vernietigen; de handvesten, als regte knibbelbrieven en schandelijke

1) Bl. 70.

vorstenboeijen, kweektuinen van morren en muiten, aan flarden te scheuren; het perkament en was, goed om den brand van mouterij te stichten, eens vooral in het vuur te werpen; nieuwe wetten te maken; nieuwe orde te stellen en den veroverden gewesten een scherp breedte in den mond te wringen, en zoo-doende, zeide Alva, zou het pleit tusschen den landheer en de gemeente eens voor goed uitgepleit zijn.

Zulk een man voegde zulk een koning en zulk eene zaak. In het land gekomen vierde hij dan ook den vollen teugel aan zijne wreedheid, bloeddorst en heerschzucht; stelde een bloedraad in, waaronder alles buigen moest en waarvan Vargas voorzitter was, die, naar het oordeel zijner eigene landgenooten, in toorn, strengheid en wreedheid alle denkbeelden te boven ging en om die reden ook van zijn regtersambt in Spanje ontzet was. De hertog van Alva verklaarde, dat al de edelen, die het verzoekschrift hadden geteekend, allen die de daad hadden goedgekeurd en die eenig gezag uitoefenden, en de predikatiën hadden toegelaten, zich schuldig hadden gemaakt aan misdaad van gekwetste majesteit en derhalve lijf en goed verbeurd hadden. Hij legt het vonnis des konings van 16 Februarij 1568, waarbij de Nederlanders moesten gestraft worden, zonder eenig aanzien van persoon, kunne of ouderdom, ten uitvoer. Nu nam het hangen, worgen, branden, levend begraven, verdrinken, onthoofden, een aanvang; noch aanzienlijken noch edelen werden verschoond; ook de graven van Egmond en Hoorn betraden het schavot. Nu werd, volgens verklaring van Prins Willem in zijne Apologie ¹⁾, overal het bloed in zulk een overvloed vergoten, dat men in alle steden des lands het met geheele beeken langs de straten zag stroomen; en „wie zou,” betuigt de Prins ²⁾, „zonder hartzeer en treuren kunnen verhalen al dat verbranden, ontveldigen van goed, vangen en spannen, al die geleden pijnen en smarten, zoo menigerlei soorten van afgrijselijke en jammerlijke dooden, waarmede deze bloedgierige lieden, die in wreedheid de wreedste dwingelanden der wereld, als Phalaris, Nero, Domitianus

1) Bl. 71.

2) Bl. 54.

en anderen te boven gaan, de arme ingezetenen des lands zoo lang gekweld hebben?" Geen privilegie was tegen den loop der Spaansche furie bestand. Men had, volgens 's Prinszen verklaring, onze oude privilegiën en vrijheden en al wat ons van den luister onzer voorvaderen was overgebleven, zoo vermetel en hoovaardig met voeten getreden, alsof wij niet waardig waren voor menschen gehouden te worden, ja, van ons werd niet meer als van *villacos*, maar als van beesten gesproken. De Staten van Holland zeggen in hun smeekschrift aan den koning van Spanje in 1573, dat Alva, zonder achtgeven op de door den koning bezworen oude landsregten en vrijheden, de meeste gouverneurs niet alleen ter dood gesleept en verbannen had, „maar dat hij in het algemeen verklaard had alle privilegiën en vrijheden verbeurd te wezen, en dat het land te houden was, als een land van nieuws veroverd met wapenen,” ten zijnen en zijns aanhangs behoeve, om met des onderzaten lijf en goed geheel naar willekeur te kunnen handelen. Het was misdadig van gekwetste majesteit, te durven beweren, dat de koning aan zijn eed gehouden was, dat hij geen volstrekt heer was over deze landen, en dat de door Alva ingestelde bloedraad zich ten minste eenigermate naar de oude handvesten en vrijheden moest regelen.

Het verdient opmerking, dat de Staten van Holland in deze missive gewagen, dat door dit Spaansche gebroedsel wreedheden en onderdrukking gepleegd zijn, om door kracht van wreedheid de uiterste verdrukking te kunnen plegen; want zij betuigen, dat de Spaanschen zich dikwijls en opentlijk hebben beroemd, dat zij het land en zijne inwoners zoo lang en veel zouden plagen en tergen, dat zij tot den opstand zouden genoodzaakt worden, om zoo doende het geheele land in onderdanigheid te brengen, het van allen rijkdom te berooven; al hetwelk zij verklaren met bewijzen te kunnen staven. Lezenswaardig is voorts de beschrijving, die deze Staten van al die wreedheden geven. Niemand was er, zeggen zij onder anderen, die zijn goed voor de geldgierigheid der Spanjaarden, zijne vrouw en dochters voor hunne onkuischheid, zijn leven voor hunnen bloeddorst konde vrijwaren; en hoe menig-

maal geschiedde het, dat zij, wanneer een man zijne vrouw of dochter tegen verkrachting wilde verdedigen, als verwoede ondie- ren onder het onstuimig geroep „Spanje, Spanje!” op de burgers aanvielen en hen jammerlijk om het leven bragten; hoe zij menige zwangere vrouw het lijf openscheurden en de ongeboren vrucht met de moeder vermoorden; eenigen levend vilden, de huid over hunne trommelen spanden; anderen met klein vuur verbrandden; met gloeiende tangen doodknepen, en met andere onbeschrijfelijke en ongehoorde folteringen, levend, honderd dooden deden sterven. Hoe vele vrouwen heeft Alva niet van hare echtgenooten, hoe vele kinderen van hunne ouders gescheurd; menig ligchaam op doen graven en onder de galg gesleept; menigeen, door den band des huwelijks verbonden, tegen alle goddelijke en menschelike instel- lingen, gescheiden, onder den dekmantel dat zij allen ketters wa- ren; maar in waarheid om geene andere reden dan om rijke en schoone vrouwen ten roof zijner soldaten en trawanten over te leveren; kortom, zeggen zij, hij heeft alle liefde en eerbied, dien de eene mensch den anderen verschuldigd is, opentlijk vernietigd, vermoordende de vrouwen en de kinderen, die hare mannen en hunne ouders in den uitersten nood met eenige penningen te hulp kwamen, ja hen door een brief zochten te vertroosten. Welk volk kon meer gedrukt, meer verdrukt zijn geworden dan het Nederlandsche volk?

In Maastricht werd een vader gedood, omdat hij zijnen zoon, die lang verwijderd was geweest, gcherbergd had; een ander, omdat hij aan eene arme weduwe, wier man om het geloof gedood was, wat koorn als eene aalmoes gegeven had; weder een ander, omdat hij aan zijn vriend in Engeland eenig geld toegezonden had. Voor onschuldigen te spreken, die slechts eens de prediking had- den bijgewoond, was, zegt Hooft, eene misdaad; ja, getuigt Prins Willem in zijne Apologie, men behoefde slechts een beeld met eenige minachting aan te zien om ten vure gedoemd te worden; ook verklaart Hooft, dat Alva last gegeven had om, wanneer het heilige sacrament op de openbare straat gedragen werd, op aller houding, gelaat en woorden acht te geven en al degenen, die

eenige oneerbiedigheid lieten blijken, te straffen. En gelijk onder Pharaö het huis Israëls ook in zijne kinderen werd vervolgd, zoo had deze tyran last gegeven de vroedvrouwen met eeden te doen belooven om binnen 24 uren al de geboren kinderen aan den priester van het kerspel aan te geven, om te weten of zij wel in de Roomsche Katholieke godsdienst gedoopt waren geworden, waaruit dagelijks de bloedraad aanleiding nam om eene menigte onschuldigen ter dood te veroordeelen en met alle wreedheid te folteren; welke regtbank daarmede zoo roekeloos te werk ging, dat, toen men de zaak van een der gevangenen zou gaan behandelen, het bleek dat hij reeds met vele anderen bij vergissing was ter dood gebragt. In hunne radeloosheid vlugten dan ook menigten van inwoners in de bosschen en woeste plaatsen, hun wraak op de bewerkers van al die jammeren zoekende te koelen, namelijk de priesters die in al die wreedheden een groot behagen schepten en ze tot voorwerpen van vermaak en spotternij maakten. Velen, die ten vure gedoomd werden, deden te midden der vlammen vrijmoedige belijdenis van de hope, die in hen was; maar om zulks te beletten, schroefde men de tong tusschen twee ijzers, waarna men dezelve met een heet ijzer brandde, zoodat zij opzwol, om huij alzo het spreken onmogelijk te maken. Akelig was het hol geluid, dat deze ongelukkigen in de pijnen der vlammen deden hooren, even als degenen, die door den tyran van Sicilië in den gloeiend gemaakten koperen os werden geworpen. Zoo bewezen de martelaren des geloofs wat de mensch, die opregt God vreest, zich getroost, en hoe de wreedheid op zulke geloovigen hare tanden stomp bijt. Hooft verhaalt, dat Arnoud van Erp, een man van onbesproken opregtheid en deugd, de vader zijner eerste vrouw, aan zijne kinderen plagt te verhalen dat, bij het zien van de folteringen van twee aldus gemuilbande martelaren, twee monniken tegen elkander zeiden: „Hoort! hoe zij zingen: zouden ze ook dansen?” hetwelk hem, ofschoon nog pas de kinderschoenen ontwassen, echter zoo hevig in toorn ontsteken deed, dat hij zich ter naauwernood kon bedwingen eene handdadigheid tegen den monnik te bedrijven, en alzo zichzelven en al de zijnen in een wis verderf

te storten. Kortom, hoe Alva in zijne zesjarige regering jegens deze landen gehandeld heeft, getuigen zijne eigene woorden, toen hij zich beroemde 18,600 menschen alleen door beulshanden bij vorm van justitie te hebben doen ombrengen, behalve al degenen die door zijne bloeddorstige soldaten bij verschillende gelegenheden vermoord werden, b.v. te Antwerpen, Mechelen, Maastricht, Doornik, Valenciennes, Yperen, Oudenaerde, Aalst, Dendermonde, Haarlem, Rotterdam, Oudewater, Zutphen en Deventer. En nog was de Spaansche wreedheid en bloeddorst niet verzadigd, maar durfde een Vargas nog beweren „dat Nederland door onverstandige barmhartigheid verloren ging.”

Zoo waren de ongelukkige ingezetenen dezer landen aan den wreedaard overgeleverd en in den vurigen ijzeren oven der verdrukking geworpen. „Zoo lag,” om Prins Willems woorden te bezigen, „dit arm land versmacht en verzonken in een diepen afgrond van ellende.” Ja, de watergolven gingen boven zijn hoofd; zoo ooit, werd nu in deze landen gehoord eene „stemme als eener vrouw, die in barensnood is, de stemme der dochter Sions, die daar hijgde en hare handen uitbreidde, zeggende, „o wee! want mijne ziele is moede van wege de doodslagers.”

Niet alleen zag Nederland door ondragelijke schattingen, uitputting en openbaar geweld zijn goed aan roofzucht, maar daarbij ziel en leven aan de tanden van woedende leeuwen en aan de magt van het hoovaardigste volk overgegeven. Aller harten bezweken van angst en benaauwdheid en men zag vreemden den voet zetten op den nek der Nederlandsche grooten. Er scheen geen raad noch magt tot verlossing te zijn, zoodat Alva dan ook ter bespotting dezer landen, in het prachtige metalen standbeeld, dat hij in het kasteel van Antwerpen liet oprigten, niet aarzelde den adel en de Staten des lands, zich krommende onder zijne voeten voor te stellen, hiermede niet onduidelijk te kennen gevende, dat hij hen met al hun magt, aanzien, voorregten en privilegiën zoo had ter nedergeworpen, dat zij zich niet meer tegen zijn gezag wisten te verheffen.¹⁾ En waarlijk, zóó ellendig was

1) Zie de beschrijving van dit standbeeld bij Bor, 4. boek. De Prins zegt daarvan

het, naar den mensch gesproken, met deze landen gesteld, dat alle ingezetenen slaven waren des dwingelands. Al onze sterkten waren in zijne handen en de voornaamste steden werden door sterke kasteelen in bedwang gehouden. Onze Gideon, Prins Willem, verklaarde zonder omwegen, dat hij geen middel zag om het land van zulk eene ellende te bevrijden. Geen middel zelfs van verligting! Aan een middel van verlossing was zelfs in de verte niet te denken, — en zoo verliet de Prins dan ook Nederland en keerde naar Duitschland terug. Maar hetgeen onmogelijk is bij de menschen, is mogelijk bij dien grooten God, wien het behaagde in onze onmagt zijne sterke en alles overwinnende kracht te openbaren en, door ons de geringheid onzer middelen te doen ervaren, zijne algenoegzaamheid, zijne wonderlijke wegen en zijnen overvloedigen zegen over ons klaarblijkelijk te maken; want hoezeer Prins Willem, door mededoogen voor zooveel jammer gedreven, alles voor den lande had opgezet, hoe gering en onbeduidend bleef nogtans al wat wij tegen dat magtige Spanje vermogten.

Het geld, zegt men, is de zenuw des oorlogs, en Prins Willem noemde het „de voorname gesp aan het harnas” Maar er was geen geld meer te bekomen. Bor verhaalt ons, dat hij een brief van den Prins gelezen heeft, waarin hij onder anderen schrijft: „Hadden wij nu gereed geld, zoo zouden wij, met Gods hulp, wel wat goeds hopen uit te rigten; want te oordeelen naar de berigten, die wij uit alle oorden des lands ontvangen, is het nu de tijd, dat men met geringe sommen meer zoude kunnen doen, dan op andere tijden met groote schatten.” De Prins verklaarde dan ook in zijne, door tusschenkomst van Sonoy aan eenige edelen en anderen gedane propositie, dat hij niet alleen geen gelden meer in voorraad had, maar dat hij daarenboven in groote en zware schulden ter

in zijne Apologie: Hoe zoude men een gewisser en klaarder bewijs kunnen hebben van zijne onverdragelijke verachting van al deze landen, dan deze opgeblazene, eergierige, goddelooze, heidensche, mitsgaders ook dwaze oprichting van zijne beeldtenis of statue, die in het midden van het kasteel van Antwerpen was, zonder schaamte op het lichaam tredende van de heeren Staten en van het gansche volk dezer landen, als een gedenkteeken zijner tiranny en getuigenis zijns hoogsmoeds.

zake van deze landen vervallen was, zoodat hem slechts de goede wil overig bleef om lijf en leven ter bevordering der goede zaak op te zetten. Onder 's Prinsen daden wordt te regt voor een der luisterrijkste het beleg en de verovering van Middelburg gehouden, even als van de wapenfeiten van Maurits, de slag van Nieuwpoort, en van die van Frederik Hendrik de bemagtiging van Maastricht de roemrijkste was. Maar juist dáár, waar ons aanzien een aanvang nemen moest, bragt de Heer onze onmagt aan het licht; want men wist geen raad om *f* 14,000 te verkrijgen om dit beleg voort te zetten, en zag zich genoodzaakt te beloven, het dubbele dier som terug te geven, wanneer Middelburg zou genomen zijn; en deze gelden werden nog met veel moeite van bijzondere personen opgenomen, nadat zij zich eerst uit de brieven der belegerden omtrent den waren toestand der stad verzekerd hadden. Vroeger had Prins Willem *f* 60,000 gevorderd om Bergen in Henegouwen te ontzetten; maar noch de kooplieden, noch de steden waren, zegt Van Reyd, in staat hem die som te bezorgen.

Hooft verhaalt ons, dat 10 à 12 Spaanschen, als kooplieden verkleed, den Prins te Leiden hunne genegenheid en mededoogen over den treurigen toestand des lands zouden hebben komen betuigen, met aanbieding om hem voor *f* 10,000 in het bezit van Middelburg te stellen, maar dat hij, geen kans ziende dit geld bijeen te brengen, dit aanbod van de hand heeft moeten wijzen. Hoe vele kooplieden zouden thans gemakkelijk deze gelden en nog vee aanzienlijker kunnen bezorgen, die toen noch door den Prins, noch door den Staat konden worden gevonden: ja, wat meer is, men moest om *f* 1500 te vinden de klokken uit 's Gravenhage laten halen, die men naderhand den Staten nog heeft moeten kwijtschelden. Naauwelijks 1500 guldens te kunnen vinden om eenige krijgslieden eenigzins te vreden te stellen! ¹⁾ Waarlijk, de Heer heeft ons getoond, dat Hem het goud en zilver toebehoort, dat Hij

1) Zie Adonibesec van Focanus, p. 160.

„..... stelt waterbeeken,
 Tot bar en dorstig land;
 Herschept in dorre streken,
 Rivieren door zijn hand.
 Hij stelt een vruchtbaar oord,
 Tot woest' en zoute gronden;
 En straf ze, naar zijn woord,
 Die daar zijn wetten schonden.”

Want welk land is er in de gansche wereld, dat, naar evenredigheid zijner uitgestrektheid, in rijkdom en vruchtbaarheid bij alle andere Staten kan vergeleken worden? Zijn niet onze kooplieden grooten der aarde, onze heeren als zoovele koningen? ¹⁾ Eertijds welke groote moeilijkheden om f 60,000 te vinden, terwijl in latere tijden onnoemelijke schatten aan zee- en krijgsmagt ten koste werden gelegd. De oorlogskosten van 1621 werden maandelijks op f 794,910-12-5 en voor het geheele jaar op f 9,509,666 Karolus guldens gerekend, welke lasten daarna nog aanmerkelijk verhoogd werden. Wie bepaalt het bedrag daarvan in 1629, toen wij alleen 120,877 man in dienst hadden. ²⁾ Het is, zegt Van Sande, verwonderlijk van waar al dit geld tot betaling dier krijgsmagt toevloede, en dat nog wel bij de groote sommen, die al de transportkosten te water en te land, de zware langdurige belegeringen, omgravingen, verschansingen, geschut en ammunitie vorderden. O, verwonderlijke opkomst van zulk een magteloos volk! Immers hieruit blijkt, dat onze groote God ons, die van alles ontbloot en als weggeworpen ter aarde lagen, met rijkdom en goederen vervuld heeft, en onze woestijn herschapen heeft in een Eden, opdat Hij uit al onze vorige onmagt en armoede een te overvloediger zegen zou doen voortvloeijen. Waarom heeft ons de Heer zoo diep willen vernederen en met smaad overladen? Was het niet, opdat Hij onzen luister en naam en daardoor den roem zijner genade te grooter zou maken? Hij „die den geringe

1) Zie den brief van Lipsius bij Bor, in het 22. boek, waarin vele opmerkelijke zaken, dien tijd betreffende, voorkomen.

2) Zie het Politiek en Militair Handboekje, 1652, bl. 20.

uit het stof verheft, en den nooddriftige uit den drek verhoogt, om te doen zitten bij de vorsten, dat hij hun den stoel der eere doe beërven." 1 Sam. 2:8. Want hoe groot is niet de achting en eerbied, die wij hebben genoten! Waarlijk, indien eenig land of volk bij zijne vijanden versmaad en bij zijne vrienden klein geacht werd, was het zeker ons vaderland. Met zulk eene verachting zagen, zegt Van Sande, onze vijanden op ons neder, dat Surius, een Spaansch historieschrijver, met de Hollanders over hunne vermetelheid van zich tegen den magtigsten vorst te durven verzetten, den spot drijvende, de schimpende vraag deed: „Wat zullen toch die Hollanders tegen den koning van Spanje durven doen?"

Aan Alva scheen niets gemakkelijker toe dan zich geheel meester van deze landen te maken en de ingezetenen door kracht van wapenen te bedwingen, in den raad des konings verklarende, dat zoo Z. M. een leger naar Nederland zond, zich daar alles spoedig door schrik onderwerpen zou. „Een hoop huis- en handwerkslieden, uit stal en winkels opgestommeld, opgeraapt gelijk hunne wapenen, woest en onwetende van verstand te houden, zullen oogen noch ooren hebben om het kulderen van eene groe bussen, om het enteren van een verbant spiessen af te wachten." En toen Margaretha van Parma Alva's zending ontraadde; tot reden aanvoerende dat geheel Nederland in rust was, de muitelingen ter dood gebragt, gevangen of gevlugt waren, en de voornaamste steden door genoegzame krijgsmagt werden in bedwang gehouden, en dat de aantogt van zulk een Spaansche krijgsmagt ligtelijk nieuwe onlusten zoude verwekken, gaf hij haar hoogmoedig ten antwoord: „Ik heb weleer een volk van ijzer getemd, zou ik dan geen volk van boter kunnen temmen?" Ja, zoo weinig telde hij de ingezetenen dezer landen, dat hij niet eens in de steden bezetting liet, hebbende slechts, zoo hij meende, met een troep kooplieden, visschers en schippers te doen, even ongeschikt voor den oorlog als eene koe voor den dans. Zoo waren wij in de oogen dezes dwingelands als eenmaal Hiskia met die van Jeruzalem in de oogen van Sanherib, die zeide: „wed toch met mijnen

heer, den koning van Assyrie; ik zal u twee duizend paarden geven, zoo gij voor u de ruiters daarop zult kunnen geven. Hoe zoudt gij dan het aangezicht van een' eenigen vorst, van de geringste knechten mijns heeren, afkeeren?" Jes. 36 : '8, 9. Ja, wij werden door onze vijanden voor niet anders gehouden dan slechts voor een troep beesten, goed ter slagting.

En met welk oog zagen onze vrienden en bondgenooten op ons neder, die uit naijver tegen Spanje onzen voorspoed met welgevallen aanschouwden! In 1573 durfde Elisabeth, koningin van Engeland, onzen gezanten niet dan 's nachts en in het geheim gehoor verleenen. In 1585 werden onze gezanten naar den koning van Frankrijk gezonden, om hem het bestuur dezer landen aan te bieden; doch hij weigerde hen ten gehoor toe te laten, ja zelfs binnen de muren van Parijs te gedogen, maar liet hun door zijnen secretaris Brulart zijn antwoord aanzeggen. Met meerder minachting een volk te bejegenen, was wel niet mogelijk; zelfs de Lap- en Finlander, ja de geringste natiën vinden het oor van koningen en keizers gereed om hunne afgezanten te hooren; en te regt wordt eene dergelijke weigering in de staatkunde voor eene grove beleediging en een blijk van diepe verachting gehouden. Het werd Hannibal door een Karthagenienser als eene zware grief toegerekend, dat hij de afgezanten der bondgenooten niet vergunde tot hem in zijne legerplaats te naderen, omdat hij hierdoor het volkenregt verkrachtte; — hoeveel meer onregt werd ons dan niet aangedaan, daar de onzen niet als bondgenooten kwamen handelen, maar het bestuur van hun eigen land met onderdanigheid kwamen aanbieden. En te meer was zulks in den koning van Frankrijk wegens den naijver, die tusschen dat rijk en Spanje bestond, te verwonderen. Maar al die smaad was nog niets in vergelijking van den overmoed, de verguizing en onmenschelijkheid, die onze gezanten van wege Spanje zelve te ondervinden hadden. Toen in 1566 de markgraaf van Bergen en de heer van Montigny van wege deze landen naar dat rijk gezonden waren, heeft men hen met geveinsde betooning van welwillendheid en genegenheid ontvangen, maar daarna, zooals zulks althans algemeen hier te lande geloofd

wordt, den een laten onthoofden en den ander door vergif het leven doen benemen; veel snooder handelende dan de Ammonieten met de gezanten van koning David. Ofschoon zij slechts smaadheid ondervonden en hun voorts geen leed geschiedde, heeft nogtans de Heer deze beschimping niet ongestraft gelaten, 2 Sam. 10. Bij de Romeinen werd het regt der gezantschappen, volgens het getuigenis van Cicero, voor heilig en onschendbaar gehouden. Alexander de Groote, Tyrus bemagtigd hebbende, spaarde de gezanten van Karthago, die gekomen waren om die stad tegen hem aan te moedigen; en schoon de gezanten van Tarquinius te Rome zich aan verraad hadden schuldig gemaakt, zoo heeft men ze nogtans niet als vijanden willen behandelen en het regt der volken geëerbiedigd. Maar Philips II heeft dit heilig volkenregt, zooals de Staten-Generaal aan den gezant van Polen in 1597 verklaarden, schandelijk verkracht en verbroken.

Werd Nederland alzoo ten diepste vernederd — het werd ook ten hoogste verheerlijkt, en op ons land kunnen terecht de profetische woorden worden toegepast: „Ik zal de uitgestootenen verzamelen, en Ik zal ze stellen tot eenen lof en tot een naam in het gansche land, waar zij beschaamd zijn geweest;” Zef. 3: 19. Want niet alleen heeft het den Heer behaagd onze gezanten in achting met die van andere volken en natiën ¹⁾ gelijk te stellen, maar Hij heeft hen zelfs bij de hoven der magtigste vorsten buitengewone eer doen wedervaren, terwijl van allerwege vreemde afgezanten naar dat vroeger verachte Nederland gezonden worden ²⁾. Immers in 1642 bevonden zich te 's Hage Francisco d'Andrado, gezant van Portugal; Cressy, van wege Frankrijk; Thomas Roo, van wege Duitschland; Stricklandt, van wege Engeland; en van 1609 tot 1630 hadden meer dan 200 gezanten van verschillende rijken en vorstendommen den Staat bezocht; ja zelfs dat hoogmoedige Spanje zag zich genoodzaakt zijne afgevaardigden naar

1) Zie Baudartius Memorien, 4. boek, op 1612.

2) Montanus, leven van Frederik Hendrik; Esneustus Brink, in de voorrede van zijnen Atlas.

dat eenmaal door haar zoo verguisde land te zenden, om eerst een bestand, daarna den vrede als het ware af te smeeken. En hoe de onzen bij den vredehandel van Munster ontvangen, geëerd en gevleid, en hoe zij als middelaars in staatkundige geschillen aangezocht werden, is uit onze geschiedenis genoegzaam bekend. Wie ziet niet hierin de hand des Heeren, die onze vijanden zoo diep vernederd en ons zoozeer verhoogd heeft. „Ziet hier de versmaiden, ziet hier de knechten dergenen, die heerschten, verhoogd, ja zeer hoog verheven, zoodat ook de mond der koningen over hen gesloten is, en de vorsten zich voor hen nederbuigen, en dat gelijk velen zich over ons ontzet hebben, zoo verdorven was ons gelaat en onze gedaante meer dan van een der menschenkinderen, even zoo hebben zij zich over onze magt en aanzien moeten verbazen; en ons aangezigt met geschenken moeten smeeken. Want onze naam is uitgegaan door de geheele wereld wegens onze schoonheid, welke volkomen is geweest door de heerlijkheid, die de Heer op ons gelegd heeft.” Waarlijk dit alles overdenkende, zou de nakomelingschap naauwelijks kunnen gelooven, uit welke geringe beginselen deze Staat ontstaan is ¹⁾).

Wanneer men bedenkt, hoe de vorsten er steeds op uit zijn hunne magt en heerschappij uit te breiden, zooals dit hun streven uit bijna al hunne deviesen blijkt ²⁾), dan moet het ons zeker verwonderen, waarom het aanbod in 1573 en 1585 aan Engeland en in 1585 aan Frankrijk gedaan, om het gebied over deze landen te voeren, zoo smadelijk werd afgewezen, en ofschoon Prins Willem plag te zeggen, dat het Nederland aan geen vrijers zou ontbreken, werd toen evenwel de Nederlandsche Maagd, zich zelve aanbiedende, met minachting voor de derde maal door Engeland verworpen. De oorzaak daarvan moet aan de eene zijde in onzen jammerlijken toestand, aan den anderen kant in de geduchte magt

1) Zie Rivetus, t. 2, p. 844; Vossius in zijne Latijnsche voorrede voor E. van Reyd.

2) Keizer Karel V voerde het devies: *plus ultra*; anderen, onder eene wassende maan: het *Donec totum compleat orbem*; terwijl onder het wapenteeken van den koning van Spanje het: *Unus non sufficit orbis*, dat is: „ééne wereld is mij niet genoeg,” (doelende op de oude en de nieuwe wereld) geschreven stond.

van den koning van Spanje gezocht worden. Had de Koning der koningen ook alzoo met ons gehandeld, het zou reeds lang met Nederland gedaan zijn geweest; doch de Heer zeide ook tot ons, even als Hij eenmaal tot Israël sprak: „Geen oog had medelijden over u, om u een van deze dingen te doen, om zich over u te erbarmen; maar gij zijt geworpen geweest op het vlakke des velds, om de walgelijkheid van uwe ziele, ten dage toen gij geboren waart. Als ik u voorbijging, zoo zag Ik u, vertreden zijnde in uw bloed, en Ik zeide tot u in uw bloed: Leef, ja Ik zeide tot u, in uw bloed: Leef!” Ezech. 16:5, 6. Als alle menschenlijke hulp faalt, snelt God ter hulpe, en als de tichelsteen verdubbeld worden, is Hij het die verlossing zendt. En het: „Op den berg des Heeren zal 't voorzien worden,” is jegens Nederland ten volle vervuld geworden.

Ons vaderland toch was in zulk een treurigen toestand en in zulk een afgrond van ellende gestort, dat het onmogelijk, in weerwil van de wanhopige en stoutste pogingen, zich zelf redden kon. Indien iemand, was het zeker de Prins van Oranje, wiens wijsheid, buitengewone kloekmoedigheid, onwankelbare trouw zelfs door vijanden met regt verheven werd; wiens opgeruimd gelaat genoeg was om zelfs in de benaauwdste tijden de Staten met moed en vertrouwen te bezielen; die, getrouw aan zijn devies: *saevus tranquillus in undis*, als eene rots onbewegelijk stond te midden der woedende baren; — indien, zeg ik, den Vader des Vaderlands, — zoo fel waren de stormwinden, zoo ontzettend de watergolven, die tegen het schip van den Staat aansloegen, — de moed ontviel en hij zelf ten einde raad was, en de blik op het zinkend schip geslagen, het voorstel deed om met vrouw en kind en al wie de vrijheid lief had, met al de tilbare have het land te verlaten, alle dijken en dammen door te steken, de molens te verbranden, en het land onder water te zetten, en voorts, even als de volksstammen van vroegere tijden, een ander land te gaan opzoeken, waar men buiten slavernij van ligchaam en ziel zou kunnen leven, — hoe moet dan niet de toestand van Nederland boven alle beschrijving, menschelijker wijze gesproken, als hulp- en redde-

loos verloren beschouwd zijn geworden? De voorslag geschiedde, toen door de verovering van Haarlem alle gemeenschap tusschen Noord- en Zuid-Holland, en door de bemagtiging van Zierikzee, die tusschen Holland en Zeeland verbroken was. Hoorén wij, wat een onzer geachtste historieschrijvers daarvan meldt. „Men mag niet ontkennen,” zegt Bor, „dat Holland en Zeeland zoo heftig aangevochten zijn, dat zij in den grootsten nood waren, waarin zij nog ooit zijn geweest. En hoewel de Prins van Oranje een van de wijsste, kloekste, en voorzigtigste vorsten van zijn tijd is geweest, zeer moedig van inborst, zoo was hij nogtans zoozeer over de zaken bekommerd, dat hij nauwelijks wist wat men best voornemen zoude.” Bor verhaalt uit den mond van een geloofwaardig regent vernomen te hebben, dat de Prins, onmiddellijk na of even vóór het verlies van Zierikzee, ziende, dat de koningin van Engeland de souvereiniteit van Holland en Zeeland weigerde of wellicht uit vrees voor Spanje niet durfde aanvaarden; geen raad wetende om de oorlogskosten te vinden, daar het platte land in het grootste gedeelte van Holland ongebruikt lag — ten laatste het bovengemelde redmiddel voorgeslagen heeft, ten einde niet onder de eeuwigdurende slavernij van Spanje en Rome te geraken.

Maar hoe: gij, Prins Willem, gij, held des Heeren, gij, Vader des Vaderlands, geeft gij den moed verloren, nu het uur geslagen heeft voor den Heer om zijne groote magt en zijne uitgestreken arm te toonen? Weet uw zoo vernuftig brein geen hulp of raad, — voor Gods oneindige wijsheid en oneindige magt is immers niets te wonderlijk! Wordt uw hart nedergebogen in u, omdat de koningin van Engeland de souvereiniteit dezer landen weigert, — bedenk dat de Heer der heeren die souvereiniteit vrijwillig op zich genomen heeft. Hebt gij vergeten, wat gij eenmaal betuigdet, dat gij een vast verbond met Hem gemaakt hadt, en dat gij u verzekerd hieldt, dat al die op Hem vertrouwen, door zijn geweligen en magtigen arm zullen verlost worden, in spijt van al uwe en 's Heeren vijanden? Spreekt gij van het land te verlaten? Zie, eerlang zullen zij, die u nu benaauwen, uit dat land verdreven worden en, „die u verslonden, zullen zich verre maken, en uwe

verwoesters zullen van u uitgaan." Gij wilt het land tot een moeras maken; maar God wil het van die ure af in een lusthof herschep-
pen, „want de Heer zal Sion troosten, Hij zal troosten al hare
verwoeste plaatsen." Gij wilt andere landen metterwoon gaan op-
zoeken; maar weet dat het land, dat gij verlaten wilt, nog een-
maal eene schuilplaats voor andere natiën, en vooral voor hen,
die men om der godsdienstwille vervolgt, worden zal. „Gij zult
u met alle deze als met een sieraad bekleeden, en gij zult ze u
aanbinden als eene bruid." Zoudt gij de beste goederen van hier
willen laten vervoeren naar verre verwijderde landen? Maar ziet,
weldra zullen van de uiterste einden der aarde de rijkste voort-
brengselen dezen landen allerwege toestroomen, „de arbeid der
Egyptenaren en de koophandel der Mooren en der Sabeërs zullen
tot u overkomen; ja zelfs de roof en de schatten uwer vijanden.

„Dat zullen de inwoners zien en te zamen vloeijen, en hun harte
zal verwijld worden; want de menigte der zee zal tot u gekeerd
worden, het leger der Heidenen zal tot u komen, en zij zullen
den overvloedigen lof des Heeren (die Israëls overwinning is) bood-
schappen. Dat besluit is in den raad der Heiligen." De Heer
heeft het in zijnen raad voorgenomen en Hij zal het doen, en niets
zal zijn raadslag verhinderen. Gij erkent immers, dat de opstand
dezer landen gekomen is om der godsdienstwille, een werk Gods
en niet een werk der menschen? Hoe! meent gij, dat de Heer
Christus zijne zaak zal verlaten, om zijne tegenstanders, naar wel-
gevalen heerschappij te laten voeren? Neen, driewerf neen!
„maar zij zullen beschaamd worden allen, die tegen Hem ontsto-
ken zijn. De Heer heeft lang gezien, dat Nederlands ellende zeer
bitter is, en dat er geene opgeslotenen noch verlatenen zijn, en
dat Nederland geen helper heeft; ook heeft Hij niet gezegd onzen
naam van onder den hemel te willen verderven." Er is eenmaal
bloed genoeg vergoten. „De strijd van des Heeren volk is vervuld.
Waak op, waak op, sta op, Nederland, die gedronken hebt van
de hand des Heeren den beker zijner grimmigheid; den droesem
des bekera der zwijmeling hebt gij gedronken, ja uitgezogen. God
heeft u in zijne verbolgenheid geslagen, maar in zijn welbehagen

heeft Hij zich over u ontfermd. Alzoo zegt de Heer, de Heer uw God, die zijns volks zaak twisten zal: ziet, Ik neem den beker der zwijmeling van uwe hand, den droesem des bekers mijner grimmigheid, en Ik zal hem dien, die u bedroefd heeft, in de hand zetten, die tot uwe ziele zeide: buk u neder dat wij over u gaan. En gij legt uwen rug neder als aarde, en als een straat dengenen die daarover gaan." Nu, ja nu zullen uwe oogen het heil des Heeren aanschouwen en den arm zijner magt; „want gelijk de Heer gewaakt heeft om uit te rukken en af te breken, en te verstoren, en te verderven, en kwaad te doen, alzoo zal Hij over u waken om te bouwen en te planten, en des Heeren knechten zullen in Sion wonen. Zelfs in de duistere plaatsen des lands, die nu vol woningen zijn van geweld en schrikkelijke afgoderij, zal eene stem gehoord worden, roepende: maakt u op, en laat ons opgaan naar Sion, tot den Heer onzen God. Want ziet uw God zal ter wrake komen met de vergelding Gods; Hij zal komen en u verlossen. Ja, nu zal de Heer gerechtigheid aantrekken als een pantsier, en den helm des heils op het hoofd zetten; de kleederen der wrake zal Hij aantrekken tot kleeding, en den ijver zal Hij aandoen als een mantel, om vergelding te doen aan zijne vijanden en Sions twistzaak te twisten, om de wraak des tempels te wreken; zoodat dit land uwe vijanden verslinden zal, en die u opeten, zullen opgegeten worden, en die u berooven, zullen ter berooving zijn, en die u plunderen, zullen ter plundering worden overgegeven. En de gansche aarde zal weten, dat Nederland een God heeft: ook zal de vergadering der volken weten, dat de Heer niet door zwaard en spies verlost; want de krijg is des Heeren; die zal uwe vijanden in uwe hand besluiten, en uwe vervolgers met hun eigen bloed dronken maken als met zoeten wijn; want onzes Verlossers naam is Heer der heirscharen, de heilige Israëls, de magtige Jakobs." Hij is een eeuwige rotssteen, waarop men vertrouwen mag.

„De Heer is God; erkent dat Hij
 Ons heeft gemaakt (en geenszins wij)
 Tot schapen, die Hij voedt en weidt,
 Een volk, tot zijnen dienst bereid.”

„Gast tot zijn poorten in met lof,
Met lofzang in zijn heilig hof;
Looft Hem aldaar met hart en stem;
Prijst zijnen naam; verheerlijkt Hem.”

„Want goedertieren is de Heer;
Zijn goedheid eindigt nimmermeer;
Zijn trouw en waarheid houdt haar kracht,
Tot in het laatste nageslacht.”

„Ziet,” zegt ons Bor „den gevaarvollen nood en de zware benaauwdheid, waarin het land destijds verkeerde.” „Ik verhaal dit,” vervolgt hij, „daarom, opdat onze nakomelingen zouden weten, dat wij ons niet hebben te beroemen, van door onze of onzer vaderen wijsheid en kloekheid zulk een magtigen vorst zoo lange jaren wederstand te hebben geboden, en tot die welvaart, die wij, Gode zij eeuwig lof! nu genieten, geraakt te zijn; maar dat God Almagtig daarvan alleen prijs, lof en eere toekomt, die ons geholpen, bijgestaan, beschermd en verlost heeft, toen alle menschelijke hulp faalde en er geen hoop op eenige uitkomst scheen te bestaan; dat God deze landen altoos in den bittersten en uitersten nood uit hunne groote zwarigheid, als menschelijke hulp te kort schoot, verlost en geholpen heeft; maar dat ook, wanneer wij ons op menschelijke hulp en magt en onze sterkste legerbenden verlieten, wij alsdan het minst hebben kunnen uitrigten, opdat het waarachtig blijve hetgeen ik zeide, dat Gode alleen de lof en prijs toekomt onzer verlossing, voorspoed en welvaren.” En waarlijk, niets komt ons merkwaardiger voor dan dan hetgeen met Nederland geschied is, en zoo iets in staat is om ons gemoed met bewondering, liefde en dankbaarheid jegens God te vervullen, is het wel de wonderdadige weg, langs welken ons de Heer tot dien trap van aanzien en bloei uit zulk een diepe ellende geleid heeft. In Nederland is volkomen vervuld geworden, wat David van zich zelve betuigde: „Als ik wandel in het midden der benaauwdheid, maakt Gij mij levend; uwe hand strekt Gij uit tegen den toorn mijner vijanden, en uwe regterhand behoudt mij. De Heer zal het voor mij voleinden.” Psalm 138: 7, 8.

„Zij hadden mij omringd als bijen,
 Maar zijn als doornenvuur vergaan;
 'k Mogt hen in 's Heeren kracht bestrijden,
 In 's Heeren naam hen gansch verslaan.
 Gij hadt m', o vijand! hard gestooten,
 Tot vallens toe mij onderdrukt:
 De Heer bewaart zijn gunstgenooten;
 De Heer heeft zelf mij uitgerukt.”

„De Heer is mij tot hulp en sterkte;
 Hij is mijn lied, mijn psalmengezag;
 Hij was het, die mijn heil bewerkte,
 Dies loof ik Hem mijn leven lang.
 Men hoort der vromen tent weërgalmen
 Van hulp en heil, ons aangebragt;
 Daar zingt men blij, met dankbre psalmen:
 Gods rechterhaad doet groote kracht ”

„Want in ons was geene kracht tegen deze groote menigte,
 die tegen ons kwam, en wij wisten niet, wat wij doen zouden;
 maar onze oogen waren op U.” 2 Kron. 20: 12.

„Indien de Heer, die ons heeft bijgestaan,
 Toen 's vijands heer en aanval werd gevreesd,
 Niet had gered, wij waren lang vergaan.”

„Dan hadden zij ons levendig vernield,
 Hun heete toorn had ons gewis ontzield,
 Bedolven in een' diepen jammervloed;
 Dan had een stroom, dien niemand tegenhield,
 Ons gansch vermoord, had God het niet verhoed.”

„Dan had geen mensch naar onze klagt gehoord,
 Dan had een zee van rampen ons vermoord.
 Geloofd zij dies de Heer, die redt van 't graf,
 Die ons, schoon wreed vervolgd van oord tot oord,
 Tot eenen roof niet in hun tanden gaf.”

Konden onze voorvaderen, die voor ons dien bloedigen kamp
 stredden, thans de hoofden uit hunne graven opheffen, hoe zouden
 zij, vol van bewondering, lof en aanbidding, de groote daden des
 Heeren jegens ons land vermelden en met David uitroepen:

„Looft, looft, verheugd, den Heer der heeren!
 Aanbidt zijn' naam en wilt Hem eeren.

Doet zijne glorieijke daën
 Alom de volkeren verstaan,
 En spreekt, met aandacht en ontzag,
 Van zijne wond'ren, dag aan dag."

Hoe zouden zij ons, hunne nakomelingschap, bezweren :

„Vraagt naar den Heer en zijne sterkte;
 Naar Hem, die al uw heil bewerkte:
 Zoekt dagelijks zijn aangezicht.
 Gedenkt aan 't geen Hij heeft verrigt,
 Aan zijn doorluchte wonderdaën;
 En wilt zijn straffen gadeslaan."

Ons is het weggelegd de heerlijkste uitkomsten te aanschouwen van al wat de sterke arm des Heeren voor ons gedaan heeft; en zouden wij Hem dan niet met den Psalmist lofzingen:

„Looft, looft, met waar' erkenenis,
 Zijn' naam, die hoog verheven is;
 Dewijl zijn wondre majesteit
 Door aard en hemel is verspreid.
 Hij wou den hoorn, zoo vol vermogen,
 Den roem van Nederland verhoogen;
 Dat woont bij Hem, 't heeft zingens stof,
 Looft God! zingt eeuwig 's Heeren lof!"

Den toestand onzer vaderen met den staat dezer landen in volgende tijden vergelijkende, kunnen wij in waarheid zeggen uit een diepen afgrond met kracht te zijn getogen en op eene heerlijke hoogte te zijn gesteld. Op onze vaderen viel de hitte der verdrukking, maar op ons is de verkwikkende lommerkoelte nedergedaald. Zij zwoegden in den storm, wij dobberen op de kalme baren. Zij zagen hunne steden en sterkten belegerd, bestormd, veroverd, geplunderd, door vuur en zwaard vernield en in puinhoopen veranderd, het platte land verwoest, de inwoners verdrukt, gemarteld, soms op de wreedaardigste wijze ter dood gefolterd, het gansche land zich badende in bloed, staande in vuur en rookdamp. En wij? wij zien diezelfde steden verlost van den vijand, bevrijd van geweld, velen daarvan in grooter luister en omvang

herrezen, nedergeworpen muren opgerigt, hare torens en wallen herbouwd en uitgebreid, hare inwoners gezegend, en in het gansche land zien wij vrede, nering en welvaart heerschen.

Onze vaderen beleefden tijden, waarin al de dammen van menschelijkheid en welwillendheid waren doorgebroken, en het geheele land stroomde van menschenbloed, vloeiende in steden en dorpen, langs straten en wegen; tijden, waarin de vrije uitoefening der ware godsdienst op straffe des doods verboden was, de handvesten en privilegiën met voeten getreden, 's lands Staten als 't ware gemuilband, en geheel Nederland als in een algemeenen kerker, schavot en moordtooneel scheen herschapeu te zijn. En wij? Wij beleven tijden, waarin wij den staatsvorm gegrondvest, de wetten in kracht, de regenten in achting, den Staat in vrijheid, de Kerk in luister, het licht der ware godsdienst op den kandelaar geplaatst zien; tijden, waarin wij de gemeente openlijk en vrijelijk bij duizenden naar 's Heeren huis zien opgaan, terwijl alle provincien, als zoovele ware lustpriëlen, vervuld worden met alle geestelijke en stoffelijke weldaden des Hemels. Het is een vaste regel in het heerlijk bestuur van onzen God, dat Hij degenen, aan wie Hij groote weldaden en zegeningen schenken wil, eerst in groote ellende en vertwijfeling brengt, en hen die Hij als ten hemel wil verhoogen en in eene overvloedige verversching voeren, eerst door water en vuur laat gaan; dat Hij degenen, die Hij besloten heeft tot eene heerlijke vrijheid te verheffen, soms eerst de uiterste verdrukking doet lijden.

Toen het door God bepaalde tijdstip van redding voor het volk Israëls aangebroken was, maakte Hij Egypte tot een ijzeren oven voor hen; toen Hij hun een eigen bestuur geven en tot een vrij volk en heerlijk koninkrijk verheffen wilde, liet Hij hen eerst eene ongehoorde slavernij en ondragelijke dienstbaarheid ondergaan; toen Hij wrake van hunne vijanden nemen en over hen zegening op zegening uitstorten wilde, liet Hij hun eerst ellende op ellende ondervinden. Eerst moest Israël wanhopend God om hulp schreeuwen, eer de Heere hen in diezelfde rivier, waarin de kinderen werden gesmoord, een verlosser in het leven behield.

Evenzoo handelde de Heer ten tijde der wreede vervolgingen der Christenen onder de heidensche keizers, toen Hij zijn volk als door eene roode zee van ellende tot eene gewenschte haven van rust en vrijheid wilde leiden. De geschiedenis der Kerk verhaalt ons dat de vervolging der Christenen onder keizer Diocletianus zoo hevig was, dat het scheen, alsof de christelijke naam uit de wereld verdwenen was. Zijne munt droeg tot omschrift: „Den naam der christenen verdelgd hebbende, die de republiek beroerden.” De vervolging duurde niet minder hevig voort onder Galerius in het Oosten, onder Maximinus in Afrika, onder Maxentius in het Westen. Met hunnen dood nam de vervolging en tevens het Heidendom een einde, en de christelijke Kerk, na door den eersten christelijken keizer Constantinus de Groote uit de dienstbaarheid verlost te zijn, zegevierde over de heidensche afgodendienst, en het rijk van Christus had het rijk des duivels overwonnen. Vóórdat de Heere in Duitschland onder Keizer Ferdinand, door het verdrag van Passau, het Protestantisme in vrede liet bloeijen, moesten eerst de stad Maagdenburg en de protestantsche vorsten voor het geweld van Keizer Karel V bukken. Eer de voor de Hervormde Kerk gezegende tijden onder de regering van koningin Elisabeth voor Engeland aanbraken, liet de Heere in datzelfde rijk den storm der vervolging onder de koningin Maria Stuart zóó hevig woeden, dat men daar te lande, zooals iemand te regt zegt, om de houten en steenen beelden op te rigten, de levende beelden verbranden deed. Er is, zoo wordt in het Martelaarsboek gezegd, geen land waar Rome, sedert den tijd der apostelen, meer christelijk bloed vergoten en meer wreedheid gepleegd heeft, dan in Engeland ¹⁾. Maar ziet, toen de zonne der godsdienst ten ondergang scheen te neigen, liet God haar tot blijdschap van allen, die Sion liefhebben, heerlijk aan de kinnen verrijzen.

Merkwaardig is vooral de overeenkomst van Zwitserland's ver-

1) Om het geloof werden o. a. ten vure gedoemd: Roeland Taylor, Jan Bradfort, Johan Hopperus, bisschop van Gloucester, Nicolaas Ridley, bisschop van Londen, Hugo Latimer, bisschop van Worchester, Thomas Cranmerus, bisschop van Cantelberg.

lossing met die van Nederland uit de slavernij van het huis van Oostenrijk. „Aan beide zijden van Duitschland zijn, merkte zeker staatsman met veel juistheid op, twee groote republieken ontstaan, de Zwitsersche en de Nederlandsche, die zoowel wegens nationalen moed als door hare gunstige natuurlijke ligging zoo geducht werden, dat men ze de beide armen van Duitschland kon noemen.” De eene ligt onder steenrotsen en steilten, de andere tusschen zeeën en moerassen; de eene heerscht over de bergen, de andere over de zee. De geaardheid dier beide volken heeft zooveel overeenkomst met het land, dat zij bewonen, dat even als de Zwitsers schijnen geboren te zijn om de bergen te bewonen, en de bergen om hen te voeden, zoo ook de Nederlanders ten aanzien der zeeën. In Zwitserland is een dorp een republiek; in Nederland elke provincie. De Zwitsers verkoopen de vrijheid hunner ligchamen aan anderen, bewarende voor zich de vrijheid des vaderlands; maar de Hollanders bewaren de vrijheid van beiden geheel en ongeschonden ¹⁾.

Uit al het bovenaangevoerde is dus genoegzaam deze waarheid aangetoond, dat de Heere gewoon is hem ten hoogste te verheffen dien Hij het meest heeft vernederd; dat Hij het land, hetwelk Hij met overvloedige watertogten wil bevochtigen, eerst laat uitdroogen. Immers Nederland is een treffend voorbeeld geweest, hoe Hij het eerst tot eene woestijn maakte, om het daarna in een lusthof en een Eden te herscheppen; hoe Hij ons eerst in een poel van jammer en ellende liet wegzinken, „om ons daarna te verheffen en te stellen tot lof, en tot eenen naam en tot heerlijkheid.” (Deut. XXVI: 19). En onze vaders konden den treurigen toestand, waarin ons vaderland toen verkeerde, niet beter voorstellen dan door op hunne munt te laten stempelen een onttakeld schip, dat door de zee heen en weder geslingerd en bijna door de onstuimige baren verzwolgen werd, met het randschrift: *Incertum quo fata ferent*, dat is: „Wij weten niet wáár wij zullen belanden ²⁾.” En hoe de wonderwerken des Heeren het hart der va-

1) De Rohan. de jure princip. et statuum reipub. christianae pars 1. discours. 6.

2) Zie Boxhorn, Historie van Zeeland, bl. 120.

deren getroffen hebben, zeggen ons de treffende dichtregelen van Marnix van Aldegonde.

„Ja, toen het bijna scheen dat golven ende baren
 Hun verre boven 't hoofd onstuimig zouden varen,
 En hebben t'al gelijk verslonden in den grond,
 Zoo heeft ze 's Heeren hand verlost ter zelve stond.
 O grondelooze raad! o hooge wonderdaden!
 O wijs en diep gerigt! o schatten der genade!
 Wie zoude toch uw werk, de spoor van uwe baan
 Doorgronden kunnen, Heer! of weerdloos overslaan:”¹⁾

En waarlijk, werd Israël vermaand zijne verlossing uit de Egyptische slavernij in gedurige gedachtenis te houden, om de groote weldaden des Heeren bestendig te loven, hunnen God lief te hebben, zijne wonderen hunnen kinderen en kindskinderen te vertellen, de Vereenigde Provinciën hebben daartoe zeker wel dubbele verplichting, daar de Heere in den grootsten nood op hen zoo genadig heeft nedergezien, hen wonderdadig ten aanschouwe der gheele wereld verlossende uit eene niet alleen stoffelijke, maar ook geestelijke slavernij, op een tijdstip toen alle uitzigt op redding ten eenemale scheen verloren te zijn. Niet dat ik het ondernemen zal, om al wat in 's Heeren daden met Nederland zoo merkelyk is, of hetgeen ik vlugtig onder de aandacht mijner lezers wensch te brengen, met alle mogelijke voorbeelden uit onze geschiedenis toe te lichten; zulk een arbeid zou mijne krachten verre te boven gaan, en volgaarne erken ik niet alle schrijvers, die onze geschiedenis te boek stelden, te hebben geraadpleegd. Ik zal er mij slechts toe bepalen daarvan eene proeve te geven; welligt worden anderen, bekwamer dan ik, hierdoor opgewekt, deze stoffe beter en uitvoeriger te behandelen.

HOOFDSTUK III.

Een van de middelen, welke in den raad Gods hebben gediend

1) Zie deze dichtregelen in de poëtische voorrede van het door hem in 1591 te Middelburg uitgegeven Psalmboek.

om de republiek der Nederlanden tot zulk een hoogen trap van bloei en aanzien te verheffen, was om degenen, aan wie het beleid der algemeene zaken werd toevertrouwd, met een geest van wijsheid en ongewone kloekmoedigheid, ja, met waren leeuwenmoed te bezielen. De voorslag van Prins Willem van Oranje, waarvan wij boven gewag maakten, om het vaderland te verlaten, kan geenszins aan gebrek van moed worden toegeschreven, maar slechts aan eene oogenblikkelijke vertwijfeling, waaraan zelfs de vastberadenste gemoederen onderhevig zijn, wanneer de uiterste inspanning van menschelijke krachten niets meer heeft kunnen doen. Het was, alsof de Heere een diepen indruk van menschelijk onvermogen heeft willen geven aan al degenen, die alleen uit 's Prinsen moed nieuwen moed ontleenden; opdat zij, den Prins zelven door den onvermijdelijken jammer en ellende des lands als overwonnen ziende, den lof des Heeren te grooter zouden maken; ja, Hem alleen, zooals Bor zegt, de eer van alles zouden geven. Maar, behalve in die oogenblikken van radeloosheid heeft Hij doorgaans de harten der vaders met groote onversaagdheid aangegord, zoodat onze regenten zelfs in de tijden der grootste benaauwdheid een onverwinnelijken moed hebben aan den dag gelegd. „Laat men” zegt van Reyd, „de geschiedenis aller volken doorloopen, ieder zal nogtans moeten erkennen dat het zonder voorbeeld is, dat zulk een klein land het juk van zulk een magtig vorst, als de koning van Spanje was, met zulk een moed en standvastigheid heeft afgeworpen; zoodat alle volken der Christenheid, zelfs Turken en Russen, de aandacht op de wapenfeiten der Nederlanden gevestigd hielden, met belangstelling uitziende, welk een einde die gewigtige strijd nemen zoude.” En geen wonder, want deze strijd was een strijd tusschen de vlieg en den olifant, tusschen het lam en den leeuw, tusschen het kind en den reus, waarvan, naar allen schijn, geen andere uitkomst te verwachten was dan de grootste ellende, tirannie en slavernij over de ingezetenen dezer landen. „Wat zullen” vroeg immers spottend de Spaansche historieschrijver Surius, sprekende over hunne in zijn oog ongehoorde vermetelheid, „toch die Hollanders tegen den koning

van Spanje uitrigten?" Zoo nietig scheen toen voor allen onze magt tegenover die van het magtig Spanje, dat er naauwelijks iemand gevonden werd, die ons bijstand durfde verleenen. „Zoo menigmaal" zegt van Reyd, „ik de zaken van Nederland overdenk en doorloop, komt het mij waarlijk wonderlijk voor, dat zulk een klein land, en dat nog door zooveel ellende verzwakt en verbroken, nooit den moed heeft verloren, om den oorlog tegen zulk een magtigen vijand voort te zetten, vooral door niemands hulpe ondersteund zijnde." Het waren Holland en een deel van Zeeland, die ongeveer vijf jaren lang geheel alleen den oorlog tegen Spanje volhielden, en dat, zooals de Staten van Holland in hunne missive aan die van Utrecht in 1587 schreven, met zulk eene „kloekmoedigheid, dat zij twijfelden of men ergens ter wereld van iets dergelijks zou weten te spreken. „Wij zijn gedwongen geworden," zoo luiden de merkwaardige woorden der in 1572 aan Philips II gerigte missive des Prinsen en der Staten van Holland en Zeeland, „de wapenen aan te grijpen en door alle mogelijke middelen te pogen ons arm verdrukt vaderland uit zulk eene gruwelijke tirannie te verlossen, en liever den eenen dood na den anderen te sterven, dan ons in handen van zulk een tiran over te leveren, overtuigd zijnde, dat niemand den dood kan ontgaan, maar deze slechts een doorgang is tot het eeuwige leven." Na voorts verklaard te hebben dat zij de aangeboden vergiffenis van den hertog van Alva verwierpen, zeggen zij: „Wij weten dat aan ons leven een eindpaal gesteld is, dien wij door het pardon van den hertog van Alva niet zullen overschrijden," betuigende ten slotte, „dat zij voor de gansche wereld willen bekend staan, de wapenen tegen den hertog van Alva en zijnen aanhang te hebben opgevat, om zich zelven, hunne vrouwen en kinderen, hun goed en bloed uit zijne en zijner dienaren bloed dorstige handen te verlossen; of, zoo zij hun te magtig zijn, liever eenen eerlijken dood te willen sterven en een loffelijken roem kunnen nakomelingen achter te laten, dan hun hals onder zulk een tiran te buigen en zulk eene schandelijke slavernij over het vaderland te laten komen, waardoor zij naderhand in geen land

hun hoofd met eere zouden durven opheffen. En dat dus om die reden alle steden gezamentlijk en elke in het bijzonder besloten hadden, alle beleg, het eene voor het andere, des noods af te wachten, het uiterste te wagen, ook allen uitersten nood en kommer te lijden, met verlies ook van goed en bloed, ja, liever den brand in hunne eigene huizen te steken, dan dat zij zich in het geweld en in de onderdanigheid van zulk een tiran zouden begeven. „Want wij weten” verklaren zij, „zeer goed, dat van hem geene barmhartigheid te verwachten is, maar dat hij liever de beken en stroomen met ons bloed zou verwen, en alle boomen en galgen in het land met onze lichamen behangen, dan dat hij zijn bloedgierigen moed niet aan ons zou verzadigen.”

Wij zien hieruit met welk een standvastigen moed onze vaders, tot verkrijging hunner vrijheid, zijn bezielde geworden en hoe onversaagd hunne harten waren tegen alle dreigende gevaren. Dat zij geene ijdele taal hebben gesproken, leert ons elke bladzijde onzer geschiedenis. En toen in 1584, — met welke bedoelingen is ons onbekend, — eenigen begonnen te spreken om zich met Spanje te verzoenen en den koning weder als wettig heer te erkennen; of, indien zulks geen bijval vond, tot iets anders, dat niet veel beter was, de Provinciën zochten te overreden, hebben o. a. die van Gouda zich hiertegen met allen ernst verzet, zeggende: „zulke lieden (zulke slechte raadslieden) moesten in Holland een ander hart gaan halen, waar eene twee- of driejarige omsingeling en benaauwheid geduldig door de arme stad Gouda was doorgestaan; waar de kleine stad Alkmaar het gehele geweld van Spanje verbroken had; waar de Leidsche burgerij, tot op de helft van hongersnood gestorven zijnde ter liefde der vrijheid, een voorbeeld van onbezweken vroomheid heeft geleverd.”

En wie herinnert zich niet het standvastig en kloekmoedig gedrag van den Leidschen burgemeester Pieter van der Werf, toen eenige burgers, door den hooggaanden nood en nijpenden honger gedrongen, hem tot de overgave der stad in 's vijands handen wilden noodzaken. „Ik weet” was zijn vastberaden antwoord, „dat ik eens

sterven moet, en het is mij onverschillig, of gij dan of de vijand mij het leven beneemt. En daarom, zoo gij met mijn dood geholpen zijt, slaat de hand aan dit mijn ligchaam, snijdt het in stukken, en deelt het zooveel gij kunt; ik ben er mede te vrede." Dit heldhaftig feit hebben onze vaders aan de vergetelheid willen ontrukken door den penning, waarop aan de eene zijde het schild van Vianen, en aan de andere de woorden *par flammes et par feu*, dat is: „door vlammen en door vuur” prijken, dat zij namelijk noch vlam noch vuur ontzagen voor de goede zaak. Zelfs de vrouwen werden door deze onversaagdheid bezielde, die in het beleg van Leiden hare mannen aanmoedigden, zeggende, dat zij liever van honger wilden sterven, liever den eenen arm wilden opeten en met den anderen vechten, dan zich aan den vijand overgeven.

Niet minder moed betoonden de vrouwen in het beleg van Alkmaar. En welke bewijzen van dapperheid de prinses van Espinoy bij het beleg van Doornik gaf, wordt ons door Hooft verhaald ¹⁾. En toen in 1637 de vijand het fort Ter Voorn bij verrassing poogde te overrompelen, vervoegden zich de vrouwen, waarvan sommige in manskleederen, op de wallen bij de krijgslieden, terwijl andere kruid, lood en balken den strijders aanbragten ²⁾.

Door die onversaagdheid, waarmede God de inwoners van allen rang en stand bezielde, hebben zij hunne vijanden bestreden, overwonnen, of hun leven ten duurste verkocht. Zoo streeden in 1570 24 Hollanders tegen 150 Spaanschen, en lieten tot den laatsten man toe hun leven in den strijd. Zoo tastten in 1573 slechts 18 Nederlandsche voetknechten een kornet van 150 man Spaansche ruiters aan, die zij overmanden en doodden. Zoo belegerde in 1593 Prins Maurits met 5000 man, behalve zijne ruitery, Geertuidenberg, in weerwil dat de vijand met 14,000 man tegen hem

1) Zie 18de boek, op 1581.

2) Van Meteren verhaalt in zijn 23ste boek, dat de vrouwen in manskleederen in het leger dienden, en in zijn 27ste boek, welk een werkzaam deel zij bij den aanslag op Bergen op Zoom in 1605 namen.

te velde trok. Zoo aarzelde hij niet om in 1598 met 6000 man den admiraal van Arragon, wiens leger 28,000 man sterk was, te gemoet te trekken; terwijl hij in het jaar te voren met 800 ruiters 4000 der geoeffendste Spaansche krijgslieden te Turnhout versloeg. Zoo verdreef hij in 1599 met 4000 man den admiraal met 15,000 uit de Bommelerwaard. En hoe schitterend was zijne te Nieuwpoort bevochte zege! Ofschoon de vijand in dien veldslag reeds 17 vaandelen zijner beste krijgsbenden op de vlugt had gedreven, liet hij nogtans den moed niet zinken, maar wist door de verwijdering zijner vloot, ten einde den zijnen allen aftogt ter zee onmogelijk te maken, den moed zijner krijgsbenden, nu, gelijk de kinderen Israëls, staande tusschen Pharaon en de roode zee, zoo zeer aan te wakkeren, dat hij eene volkomen overwinning behaalde, welke al de geschiedschrijvers aan zijn uitnemend krijgbeleid en onbezweken moed toeschrijven. Maar wie was het, die Maurits en de zijnen met zulk een kracht en dapperheid aangordde? Was het niet de Heere?

't Is God, die mij met sterkte wil omgorden;
 Hij doet mijn' weg volkomen effen worden.
 Maakt, dat mijn voet als die der hinden sneit,
 Terwijl Hij mij op mijne hoogten stelt.
 Hij leert mijn hand heldhaftig oorelogten;
 Mijn strijdbaar' arm verbreekt zelfs stalen bogen.
 Mij gaaft Ge uw schild; uw hand heeft mij gesterkt;
 Uw goedheid heeft mijn grootheid uitgewerkt.

Mijn voet hebt Gij doen in de ruimte treden;
 Mijn gang werd vast, ik ben niet uitgeleden.
 De vijand week; ik volgd', en trof hem aan,
 En keerde niet, tot ik hem had verdaan.
 Mijn spies doorstak al wie mij tegenstonden,
 Zoodat zij zich niet weër herstellen konden;
 Dus zag ik door uw bijstand hen verplet,
 En mijnen voet hun op den nek gezet.

Het strekt den Engelschen admiraal tot eer, dat hij in zijne missive aan de koningin van Engeland, waarin hij haar zijne behaalde zege over de Spaansche vloot berigtte, volmondig ver-

klaarde, dat God alleen de eer daarvan toekwam; dat het een werk Gods was, hetgeen zij hadden durven doen, en dat zij dus gaarne aan God al hunne kloekmoedigheid dank weten. Door die krigsdeugd beziel, joegen in 1604 twee Nederlandsche vendelen 600 Spaanschen in het land van Cadzant op de vlugt, door welk feit dat land behouden werd. Niet minder merkwaardig was hetgeen in 1606 te Sluis plaats vond. Reeds was het den vijand gelukt met 3600 man de brug te bereiken, toen 16 der onzen hem met zulk een vastberadenheid te gemoet gingen, dat zij hen zoo lang staande hielden, tot zich een genoegzaam getal krijgslieden verzameld had, om met vereenigde krachten den weifelenden vijand aan te tasten, dien zij met een verlies van 400 à 500 man verdreven. In dien aanslag had God onzen vijand met dwaasheid geslagen, want in plaats van musketten, hadden zij corseletten en spiessen tot die onderneming gekozen. En met welk een moed de bezetting van Rijnberk in 1637 den vijand, die reeds meester van de stadswallen en van het geschut geworden was, verdreven heeft, kunnen wij bij Van Sande lezen; zonder nog te gewagen van de heldenfeiten in 1621 bij het beleg van Bergen-op-Zoom, in 1629 bij de verovering van Wesel, en in 1632 bij die van Maastricht, en van vele anderen, die in onze geschiedenis zijn te boek gesteld.

HOOFDSTUK IV.

Even moedig als de Heere ons te land heeft doen strijden, heeft Hij niet minder onze zeehelden en scheepsvolk met buitengewone onversaagdheid beziel. Wij zullen hier al die roemrijke daden niet opsommen, en zulks is tot hetgeen wij bewijzen willen, ook niet noodzakelijk; wij wenschen den lezer daarvan slechts zooveel te herinneren, als vereischt wordt om de groote wonderdaden des Heeren in een helder daglicht te stellen.

Het schijnt bijna ongelooflijk wat van Meteren ons verhaalt, hoe

namelijk de Vlissingers, meester van de zee zijnde, den 14^{den} Januarij 1573, de stoutheid hadden van in het gezigt der stad Antwerpen schepen weg te voeren, eenige ingezetenen op te ligten en te dwingen stilzwijgend met hen de stad te verlaten, zelfs het zoontje van den admiraal Bouwen Ewoutsen uit het huis van den schout, waar het gevangen zat, te halen, en het op helderen dag naar boord te voeren. Vanhier de algemeene schrik en ontzag voor de Vlissingers, en het oude Zeeuwsche spreekwoord: dat men ze niet moest waarden naar hun geld, maar wel naar hun moed ¹⁾. Hoe luisterrijk was in 1574 de zege, die de Zeeuwsche vloot, onder bevel van den admiraal Boisot, op de beide sterke Spaansche vloten, tot ontzet van Middelburg bestemd, na een hevig en bloedig gevecht behaalde, waarbij het admiraal- en het vicé-admiraal-schip met nog tien der beste bodems in onze handen vielen en verscheidene andere verloren gingen; aan welk feit het land, volgens Pers, voornamelijk zijn behoud te danken had, daar deze Spaansche vloten zich van de zee poogden meester te maken, in welk geval alles voor ons verloren zou zijn geweest. Zoodat wij ook in dit werk de wonderlijke bestiering Gods niet genoeg kunnen prijzen, die aan de Zeeuwen zulke ware heldenharten schonk, dat ze den dood geen oogenblik vreesden, maar hun leven bestendig in duizenden gevaren waagden, ofschoon zij dikwijls over slechte betaling bitterlijk te klagen hadden. Plechtige dankoffers werden den Heere God opgezonden, terwijl de vreugdevuren allerwege ontstoken, van de algemeene blijdschap getuigden. Ten gevolge van dien zeeslag viel Middelburg in onze handen; en wij mogen het er voor houden dat deze wonderdadige uitredding de verhooring van het vurig gebed des Prinsen was. Na op alles zooveel mogelijk orde te hebben gesteld, vertrok hij van Delft naar Vlissingen, alwaar hij in den grootsten angst verkeerde; want hij vreesde dat de beide vijandelijke vloten zich vereenigen en hier of elders met geweld zouden doorbreken. Hagchelijk was zijn

1) Zie Ooms, Oorlogs-Bazuin, bl. 14.

toestand, zegt Hooft, daar de keur van zijn krijgsvolk zich op de Schelde bevond. „Hebbende na tijdsgelegenheid 'toorbaarlijkste bezorgd, zoo is hij" meldt ons Hooft, „in zijn kamer vertrokken om zich tot den gebede te begeven en als met God te worstelen, om te genieten eene goede uitkomst. In welk gebed hij van den Heere genoegzaam, eer hij sprak, verhoord is; want kort daarop, zoo verhaalt ons diezelfde schrijver, werd hem berigt dat de Spaansche vloot voor Breskens was komen te ankeren, waarop hij zelf dadelijk naar het havenhoofd ging om zich van de waarheid met eigen oogen te overtuigen. Den misslag des vijands, die geen gebruik van het gunstig getij had gemaakt, ziende, dankte hij God voor zijne genade. Men zag in die merkwaardige en gebeurtenisvolle tijden becommerring en moed, vernedering en dapperheid, smeecken en vechten, bidden en overwinnen, tot onsterfelijken roem onzer vaderen, hand aan hand gaan. In het eene ziet men wat vorsten en veldheeren betaamt, als het land in nood is; in het andere wat de plicht is dergenen, die ten goede van Gods volk onder het beleid hunner regenten in een regtvaardigen oorlog de wapenen voeren, en hoe beide gelijkelijk zegen en overwinning den volke aanbrengen. Waar men vurig bidt en moedig strijdt, daar geeft de uitkomst altoos stof tot blijdschap en dankzegging. 2 Kron. XIII: 14, 15, 16; XXXII: 6, 7, 20, 21; Neh. IV: 9. Zoo werd in 1573 de kloeke aanval der Zeeuwen op de Spaansche vloot, 56 schepen sterk, zoo zeer door God gezegend, dat de aanvallers op haar de overwinning bevochten. De Prins schreef, van vreugde vervuld, aan die van Holland, om deze zege aan alle steden en plaatsen bekend te maken, opdat het volk zou vermaand worden God Almagtig grootelijks te loven en te danken, en voorts hartelijk te bidden, dat Hij hunne zaak tot een goed einde wilde brengen, opdat zij eenmaal, na zoo vele droefenissen, tot eenen goeden en vasten vrede mogten geraken. Zoo hield kapitein Legier in 1599 alleen een gevecht staande tegen zes Spaansche schepen, die hij na twee uren strijds, met achterlating van 250 dooden, tot de vlugt noodzaakte. In 1601 bestreden slechts drie Hollandsche schepen en twee jachten, onder bevel

van Wolfert Hermansz., vóór Bantam in Oost-Indië, eene magtige Portugeesche vloot, 30 schepen sterk, die hij deels vernielde, deels op de vlugt joeg ¹⁾. In 1612 boorden acht onzer schepen, naar Oost-Indië varende, bij de Zoute Eilanden, 17 Spaansche gallioenen in den grond, en in 1626 tastte de admiraal Warwijck met drie oorlogschepen de nieuwe uitgeruste Spaansche vloot aan, sterk 42 schepen, met 2000 koppen bemand en hebbende aan boord een millioen aan goud, om dit naar Duinkerken te voeren, zoodat er vijf aan den grond geraakten en de overige de vlugt kozen. Ja, met zulk een moed heeft de Heer onze God het hart onzer zeehelden aangegord, dat zij de vijandelijke vloten, onder hunne eigene steden en forten liggende, hebben durven aantasten, zooals b. v. de admiraal Jacob Heemskerk zulks de Spaansche vloot van 21 schepen, waaronder 10 galjoenen, deed, onder het kasteel en geschut des vijands. Nog grooter heldendaden werden door den admiraal Piet Hein in 1627 verrigt, toen hij met acht groote schepen en vijf jachten, 26 koninklijke schepen — waarvan sommigen zoodigt onder de stad Salvador in Brazilië lagen, dat zij aan de huizen of steenen der stad waren vastgemaakt en door verscheidene batterijen van 40 vuurmonden beschermd — heeft aangevallen. Hierdoor trouwens in geenen deele afgeschrikt, begaf zich de admiraal met zijn schip in het midden der vloot en tot op een afstand van een steenworp nabij de grootste vijandelijke schepen, met dat gunstig gevolg, dat zij van onder 's vijands geschut 23 schepen bemagtigden, behalve die in den grond geboord werden, zoodat de Portugezen zich niet meer veilig ziende onder hunne eigene wallen en geschut, den moed geheel verloren gaven.

Even weinig ontzag zich de admiraal Maarten Herbertz. Tromp om met 12 schepen Duinkerken te bezetten, waar 22 koninklijke schepen ten anker lagen. En toen de gouverneur dier stad met

1) Zie Dionysius Spranckhuyzen in zijn *Triumphe*, gedrukt te Delft 1629, bl. 43, daarbij voegende, dat dit zulk een wonder was, als of vier of vijf muggen een leger van olifanten op den loop hadden gejaagd.

den Spaanschen raad besloten had den admiraal aan te vallen, het voor eene groote schande rekenende, dat eene zoo sterke scheepsmagt door zulk een gering getal kleine schepen in bedwang zou gehouden worden, werden de Spaansche schepen door de onzen zoo wèl ontvangen, dat zij twee der hunner, elk bemand met 250 koppen, moesten prijs geven. Het schip van hunnen vice-admiraal van 24 stukken strandde en werd door den vijand zelven in brand gestoken; 8 à 9 werden zóó geteisterd, dat zij zonder het Scheur te kunnen bereiken, op strand geraakten, terwijl de overige zich genoodzaakt zagen de haven binnen te loopen. Dit gevecht was allermoorddadigst, en Duinkerken weërgalmden van weegeklag over al de gesneuvelden, gewonden en gevangenen, die 16 à 1700 bedroegen. In dien zeeslag, die van 's morgens 8 uur tot 's namiddags 3 ure duurde, geraakte Tromp onder 5 Duinkerkers, tegen welke hij alleen 3 uren lang den strijd volhield. In datzelfde jaar ontmoette Tromp omtrent Bevesier de Spaansche vloot van 67 zeilen, met 25,000 koppen bemand en aangevoerd door den admiraal Don Antonio de Ocquendo. Hij tastte, ofschoon slechts 12 à 13 schepen sterk, deze scheepsmagt aan, in weerwil dat de meeste kapiteins hem zulks hadden ont-raden, wegens de groote ongelijkheid der strijdkrachten. Na eene versterking van 5 schepen ontvangen te hebben, herhaalde hij den aanval en noodzaakte de vijandelijke vloot binnen Duins eene veilige schuilplaats te zoeken, alwaar Tromp, na bekoming van nog meerdere versterking uit het vaderland, haar op nieuw aanviel, met dat gunstig gevolg dat van die magtige vloot, tot welker uitrusting een geheel jaar besteed was, slechts 18 schepen behouden werden, met inbegrip van 13 schepen, die den 20 September des nachts naar Duinkerken gestevend waren. De overige werden allen verbrand, strandden, zonken of werden prijs gemaakt; duizenden menschen verloren daarbij het leven. In dit alles werd meer dan gewone dapperheid betoond. Met kleine schepen, kraken en jachten, galjoenen aan te tasten, was in die tijden eene gewone zaak, zooals dit ook bij Havana in 1627 plaats had; ja, men had in den zeeslag van Duins eene sloep met 8 à 9 man een schip

van 24 stukken, met 100 soldaten bemand, niet alleen zien aanvallen en bevechten, maar zelfs enteren.

Zoo blijkt uit al het bovenstaande, dat onze krijgshelden, zoo te water als te land, met eene bewonderenswaardige dapperheid werden beziel, en dat zij den dood onverschrokken onder de oogen hebben gezien. Deze krijgsdeugd was vooral in de Prinsen van Oranje erfelijk. Geen gevaar, hoe groot ook, was in staat hen terug te houden, als de pligten van een goed veldheer hunne tegenwoordigheid vereischten. Beroemden de ouden zich op hunne helden, Troye op haar Aeneas, Macedonie op zijn Alexander, Karthago op haar Hannibal, Rome op haar Julius Caesar, ons Nederland heeft geen minder reden om zich op de heldendaden van onze Prinsen van Oranje te verheffen. Niets vervulde den Staat met meer angst en bekommering dan dat zij den dood te weinig ontzagen, hun leven te veel in de waagschaal stelden, bij belegeringen gaande in de uiterste loopgraven, onder een hagelbui van kogels, granaten en vuur, waar de dood romdom hen alles wegvaagde, Gods wonderbare voorzienigheid werd juist bij de zichtbare bewaring dier vorsten te heerlijker geopenbaard; want Prins Frederik Hendrik wordt gezegd, nimmer de geringste wonde te hebben bekomen, en het wordt van Prins Willem I verhaald, dat hij bij Bergen in Henegouwen door den vijand overrompeld, aan zijnen getrouwen hond, als een middel in Gods hand, zijn behoud te danken had. Dit trouwe beest begon op het hooren van het krijgsrumoer te huilen, en maakte den Prins, hem met zijne pooten in het aangezicht krabbende, wakker, zoodat hij nog bij tijds, onder begunstiging van de duisternis des nachts, uit 's vijands handen wist te ontkomen, ofschoon de vijandelijke krijgslieden, terwijl de zijnen sliepen, reeds tot aan zijne tent doorgedrongen waren.

Dat deze deugd een erfgoed van het huis van Oranje was, is in Prins Willem II gebleken, toen hij in 1643 met zijne benden in zulk eene volmaakte orde en met zulk een onversaagdheid het leger van Andreas Cantelmo te Burgerhout aantastte, dat de Spaansche krijgsverste Joan de Borgla, die bij deze gelegenheid

sneuvelde, den nog zoo jeugdigen Prins een volmaakten veldheer noemde. Deze prinselijke deugd scheen door eene bijzondere voorzienigheid Gods aan den stam van Oranje als het ware erfelijk vastgehecht te zijn. Zij plantte zich over op den eenigen zoon van dien vorst; want hoe het den Heere behaagd heeft door zijn moed en beleid ons land uit den grootsten nood wonderdadig te verlossen, is alomme bekend. „Waarlijk, zoo iets ons en onzen vijanden beiden tot vreeze is, 't is dit, dat onze vorst zijne ziel als voor ons in zijne hand draagt, want evenzeer als de vijanden zijne wapenen duchten, zijn wij met angst en kommer vervuld, dat hij zijn kostbaar leven te midden van zooveel gevaren niet genoeg ontzien zal.”

Wij hebben dit alles slechts ter loops aangevoerd, om aan te toonen wat goeds en groots door middel dezer helden en vorsten de Heere God voor ons gedaan heeft. Want dat deze ongewone krijgshaftigheid, welke onze staats- en krijgslieden (tot schrik onzer vijanden en tot verwondering van andere volken) toen bezielde, der Nederlandsche natie nogtans niet zoo bij uitnemendheid van nature eigen is, of zij kan haar ontnomen worden, hebben ons de laatste jaren bewezen, toen o. a. in 1648, 50 Portugeesche krijgslieden 900 der onzen uit hunne forten in Brazilië bij de stad Olinda verdreven, om niet te gewagen van hetgeen in den Engelschen oorlog doorgaans ons lot is geweest. Ik voer dit laatste slechts met een enkel woord aan, ten bewijze dat ook hierin de hand des Heeren onmiskienbaar is, van wien wij niet alleen den geest der wijsheid en des verstands, maar ook den geest des raads en der sterkte ontvangen moeten. (Jes. XI: 2). De heidenen zelf erkenden dit bij het licht der natuur, en hielden daarom de helden voor afstammelingen der goden en hunner goddelijke natuur deelachtig. Zoo laat Homerus Agamemnon tot Achilles zeggen: „Indien gij dapper en sterk zijt, dat heeft u God gegeven;” ¹⁾ zoo gaf Pytho aan die van Athene, toen zij hem met zijne behaalde zege-

1) Hom. Iliad. I.

praal en roemrijke daden kwamen gelukwenschen, ten antwoord : „dat men de goden daarvoor danken moest, door welke dit zoo heerlijk was gewrocht; dat hij daartoe slechts zijne hand en arbeid verleend had.” ¹⁾ Hoeveel te meer is het dan ons, Christenen, met het licht der goddelijke openbaring bestraald, een dure pligt, in de dapperheid onzer helden de magtige hand Gods te zien en Hem alleen de eere te geven van dien moed, waardoor zij met zulke geringe middelen zoovele groote dingen volbragt hebben; terwijl van den anderen kant, wanneer God een volk straffen wil, Hij aan helden zelfs den moed ontnemt en hun vreeze in het harte jaagt, zoodat „de dappere mannen hunne handen niet hebben gevonden”, Psalm LXXVI:7; „en aller aangezichten veranderden in bleekheid.” Jerem. XXX:6; „zoodat zij als een ruischend blad gejaagd worden en zij vlieden, gelijk men vliedt voor een zwaard en vallen, waar niemand is, die jaagt.” Lev. XXVI:36 ²⁾ Hoe opmerkelijk is dat alles ook in onze vijanden bevestigd geworden, toen hen de Heer met zulk eene weekheid en flauwhartigheid geslagen had, dat niet alleen hunne steden en sterkten in onze handen vielen, maar dat zij tevens hunne voornaamste ontwerpen mislukt en al hun raad en magt met schande overladden zagen. Waaraan hadden wij onze eerste overwinning, de verovering van den Briel, te danken; eene gebeurtenis die den hertog van Alva van zijn wreed voornemen deed afzien, eenige burgers, die weigerden den tienden penning te betalen, te Brussel aan den post hunner deuren te doen ophangen; en zijne handlangers van het plan, Utrecht aan moord en plundering over te geven? Immers aan niets anders dan aan den schrik, waarmede plotseeling onze vijanden bevangen werden? Want toen de graaf van der Mark, door tegenwind, ondanks zich zelven, genoodzaakt was de rivier de Maas met zijne kleine magt van omtrent 500 à 600 man binnen te loopen, ontstond er in die stad zulk eene ont-

1) Erasm. lib. 6 Apoph.

2) Verg. Jerem. L:36; LI:30, en Nahum II:1—5 en III:13; al wat daar ter plaatse omtrent Babel en Ninevé geschreven staat.

steltenis, dat niet alleen de geestelijken en aanzienlijkste burgers in overhaasting de vlugt namen, maar ook zelfs de regenten een goed heenkomen zochten, zoodat de stad zonder slag of stoot door een handvol volks bemagtigd werd. Wat deed den vijand onverhoeds het beleg voor Leiden opbreken, ja, zoo spoedig hare wallen verlaten, als ware hij reddeloos verslagen geworden? Immers niets anders dan het vallen van een deel van den stadsmuur in de vest. Wat veeleer in staat moest geweest zijn schrik en vrees aan de belegerden en moed aan de belegeraars in te boezemen, had onder Gods bestiering juist de tegenovergestelde uitwerking. Eene omstandigheid, die zoozeer de bestorming daar ter plaatse zou hebben begunstigd, moest thans dienen om de vijanden door het vervaarlijk geluid van het vallen van dien muur in het water zoo met schrik en ontsteltenis, welke door de duisternis van den nacht niet weinig toenam, te vervullen, dat zij het beleg opbraken en zelfs de sterke en geheel door water omgeven schans van Lammen, die zij gemakkelijk hadden kunnen behouden, verlieten, zonder zich den tijd te gunnen, den waren toestand der zaak te onderzoeken. De geschiedschrijver Bor dit feit verhalende, maakt daarbij de opmerking, dat al wat tot het ontzet dier stad aangewend werd, niets zou gebaat hebben, indien niet de Heere de vijanden met verbaasdheid om het harte geslagen had. Deze omstandigheid is inderdaad daarom zoo merkwaardig, omdat van het behoud of verlies dier stad het lot van het geheele land, menschelijker wijze gesproken, afhing. Zoo blijkt weder uit deze beide voorbeelden, dat de Heere den schrik in de legerplaats des vijands bragt en het land uit zijne hand redde, trots deze hunne hoogmoedige taal: „dat men eer de starren met de hand zou bereiken, eer men de stad uit de hunne zou breken.” Zoo is de Heere gewoon met de hoogmoedigen te spotten, en als de menschen woeden, eere in te leggen.

Wat dwong den Spaanschen krijgsoverste Taxis om in 1586 Friesland, waarvan hij zich door list had meester gemaakt, te verlaten? Immers niets anders dan een slagregen uit den hemel, terwijl wij menschen voor hem het onderspit moesten delven. De

regen joeg hem zulk een schrik op het lijf, dat hij meende geslagen te zijn, zoodat hij in allerijl, met achterlating van zijne dooden en zijn veroverd geschut, het land ontruimde, het hooge land tusschen Dokkum, Leeuwarden en Franeker, daar zooveel rijkdom woonde, ongemoeid latende. Wat dreef in 1604 den vijand uit de sterk verdedigde St. Katharina-schans in Vlaanderen? Immers niets anders dan het groot getier, dat de matrozen op zekeren avond maakten, toen een stuk geschut in het moeras was gevallen, en zij alle pogingen inspanden om het te behouden. waardoor de vijand met zulk een schrik vervuld werd, dat hij de schans verliet, en aan Prins Maurits, die haar vruchteloos beschoten had en onverrichter zake moest aftrekken, prijs gaf. „Men ziet” zegt van Meteren, dit verhalende, „hoe God in krijgszaken door eene kleine oorzaak een groot werk uitrigt.”

Zoo deed de Heere door vrees en schrik wat wij niet vermogten door kracht van wapenen. Wat deed in datzelfde jaar den vijand op den aantogt van Prins Maurits, Aardenburg, door zes kompagnien verdedigd, verlaten? Wat deed hem zoo gemakkelijk IJzendijke, door 900 man bezet, en de Philips-schans prijs geven? Immers niets dan enkel vrees; van welke wonderdaden den Heere door warme dankzegging openlijk de eere gegeven werd. Wat deed in 1606 du Terrail, toen het hem reeds gelukt was twee valbruggen en eene der poorten te doen springen, en 3600 man de brug bijna vermeesterd hadden, van Sluis terugtrekken, terwijl slechts 16 der onzen eenigen tegenstand boden? Immers niets anders dan vrees, om welke lafhartigheid dan ook drie officieren onthoofd werden. Wat deed graaf Hendrik van den Berg in 1624 ijlings de Veluwe verlaten, waarin hij des winters met 10 à 12 regimenten voetknechten en 40 kompagnien ruitery gevallen was, waar hij vele onmenschelijke wreedheden gepleegd en Arnhem reeds beschoten had? Immers niets anders dan schrik! Ja, het was God alleen, die ook toen op onze vurige gebeden eene zoo wonderdadige uitkomst schonk; want zoo lang de vijand zich op de Veluwe bevond, hield men, volgens getuigenis van Baudartius, dagelijks overal in vurige gebeden aan, zoowel in de

kerken als in de binnenkameren ¹⁾. „Men riep” zegt hij, „dagelijks in de kerken, in de huizen en op de wachten den Heere aan, met zuchten onze gebeden Gode offerende, bedroefd zijnde over de ellende onzer naburen.” Men verhaalt van Spinola dat hij gewoon was te zeggen: „Wacht u voor der Geuzen biddagen,” dewijl de Heer ons doorgaans zoo merkbaar verhoorde. Toen waarlijk heeft Hij onze vijanden geschud met eene schudding der ijdelheid. (Jes. XXX:28) Er kwam, vervolgt Baudartius, des nachts zulk een schrik onder den vijand, dat hij spijs en drank, zelfs zilveren bekens op zijne tafels achterlatende, zich in de grootste verwarring op de vlugt begaf, zoodat men in de huizen, [waar hij vertoefd had, en op straten en wegen overal zijne wapenen en bagacie vond liggen, die hij uit angst had weggegoorpen om in zijn overijde vlugt niet belemmerd te worden. Zij liepen, zonder dat iemand hen vervolgde, uitgenomen de hand des Heeren ²⁾.

Zalig hij, die in dit leven

Jakobs God ter hulpe heeft!

Hij, die door den nood gedreven,

Zich tot Hem om troost begeeft;

Die zijn hoop in 't haggijkst lot,

Vestigt op den Heer, zijn' God.

't Is de Heer, wiens alvermogen

't Groot heet heeft voortgebragt;

Die genadig uit den hoogen

Ziet wie op zijn' bijstand wacht;

En aan elk, die Hem verbeidt,

Trouwe houdt in eeuwigheid.

En wat deed die schrik bij hen ontstaan? Niets anders, zegt ons Van Sande, dan het toevallig „Wilhelmus van Nassauwen” blazen van een trompetter bij Harslo; „maar zij hebben,” zegt

1) Zie zijne Memoriën in het 16 boek, op 1624.

2) Wassenaer verhaalt, dat zij een ganach uur als te post liepen, al hunne wapenen wegwerpende, zoodat de officieren geheel buiten magte waren hen in hun overhaaste vlugt te stuiten.

Baudartius, trommels en trompetten meenen te hooren; want geen der onzen was in den omtrek aanwezig, waaroer zij zich dus beangst behoefden te maken, en niemand was aldaar bekend, die trommel of trompet bezat." Te dier ure trok, verhaalt hij verder, graaf Hendrik een schotvrij harnas aan, tot zijn volk zeggende: „Hier is de tijd en de plaats, waar wij voor onzen koning moeten sterven of er doorheen slaan;" maar de schrik was zoo groot, dat niemand zich aan zijne woorden stoorde. De graaf zou tevens verklaard hebben, denzelfden weg, dien hij gekomen was, niet te willen terugtrekken; maar, zegt gemelde schrijver, het scheen in weerwil daarvan, dat God de Heere en in zijn aantogt, en in zijn vertoeven, en in zijn terugtogt over hem had besloten, wat Hij over Sanherib, koning van Assyrië besloot, tot wien Hij door den profeet Jesaja had doen zeggen: „Om uw woeden tegen Mij, en dat uwe woeling tot mijne ooren opgekomen is, zoo wil Ik u eenen haak in uwen neus leggen en mijn gebit in uwe lippen, en Ik zal u doen wederkeeren door dien weg, door den welken gij gekomen zijt." (2 Kon. XIX: 28) Met dankbaarheid voor die uitredding vervuld, lieten die van Gelderland en Zutphen een openlijken dankdag uitschrijven. Dien vasten-avond, den dag waarop graaf Hendrik naar Arnhem vertrok, behooren wij, zegt Baudartius, in herinnering te houden zoolang wij leven. Het was nu voor de tweede maal, dat God ons op dien vasten-avond met het zwaard des krijgs bezocht; want in 1606 werd Bredevoort insgelijks op dien dag door Verdugo bij verrassing genomen. „Ik hoop," zegt hij, „dat wij nu toch voortaan den goddeloozen handel, die op vasten-avond gebruikelijk is, zullen nalaten!" ¹⁾ En waarlijk, het is opmerkelijk, dat de Heere onze God, terwijl wij door het dartel viere van afgodische dagen ons tegen zijne Goddelijke Majesteit bezondigden, ons door onze vijanden heeft getuchtigd; dat de bloedige aanslag op de stad Sluis in 1606, in den nacht van 's Heeren heiligen rustdag, op welken tevens aldaar kermis gehouden werd, plaats vond, ofschoon Hij in zijne onnaspeur-

1) Zie Baudartius, „Veluws Vastelavondtspel."

lijke barmhartigheid zijne tuchtroede niet zoo heeft laten gevoelen, als wij allen grond hadden te verwachten. Zulks had ons moeten bewegen „om de namen en dagen Baäls uit ons midden weg te doen,” en „deze hoogten moesten reeds lang geene hoogten meer onder ons genaamd zijn geweest.”

Al wat wij hier omtrent den schrik des vijands uit de geschiedenis hebben herinnerd, verdient alle onze aandacht; omdat wij daarin niet anders dan de zichtbare hand des Heeren kunnen zien. Want waarlijk even als onder den rigter Gideon God de Heere het magtige leger der Midianiten door het geklank der bazuinen en het breken der kruiken op de vlugt sloeg; even als Hij het leger der Syriërs het geluid van wagenen en van een groot heirleger deed vernemen, en daardoor zulk een schrik verwekte, dat het, met achterlating van alles, zijn heil in een overhaaste vlugt zocht, geen mindere vrees scheen ook onze vijanden te hebben bevangen, zoodat wij, toen wij op het punt stonden door hen verpletterd te worden, ons onverhoeds even wonderdadig van hen verlost zagen. Wat weêrhiel S. Croix in 1632 bij het beleg van Maastricht, om niet te gelijker tijd met Papenheim ons leger, dat toen zoo slecht van kruid voorzien was en waarschijnlijk had moeten zwichten, aan te vallen ¹⁾? Immers niets anders dan naijver en schrik. Opmerkelijk is hetgeen voor Bergen-op-Zoom den 22. Julij 1622 plaats vond. Bij een uitval dien de onzen uit die stad op den vijand deden, hadden zij een hoop jongens met stokken in stede van vuurroeren gewapend op eenige in de stad aanwezige kleine paarden geplaatst, welke krijgslist hem met zulk een schrik vervulde, dat hij op de vlugt ging, en de vlugtelingen in Antwerpen het gerucht verspreidden, dat het leger was opgebroken; zoodat ook hier ten aanzien onzer vijanden de goddelijke belofte aan Israël gedaan vervuld werd, „dat Hij zijne horselen en schrik voor hun aangezicht zoude henen zenden, om hunne vijanden verbaasd en bevreesd te maken” In-

1) Toen S. Croix de nederlaag van Papenheim vernam, zeide hij: „Ik dacht wel, dat hij met geen mossen te doen had.”

derdaad, hier toonde de Heer dat de strijd niet is die der helden, maar dat Hij is de God der heirscharen, die met de heirkrachten der aarde doet wat Hij wil; dat Hij de harten der menschen in zijne hand heeft en die buigt en bestiert naar zijn welgevallen.

„Het brieschend paard moet eindlijk sneven,
 Hoe snel het draav' in 't oorlogsveld;
 't Kan niemand de overwinning geven,
 Zijn groote sterkte baat geen held.
 Neen! de Heer der heeren
 Doet ons triomfeeren;
 Hij, geducht in magt,
 Slaat elk gunstig gade,
 Die op zijn genade
 In benaauwdheid wacht.”

HOOFDSTUK V.

Immers, opdat 's Heeren hand in alles te meer blijken en zijne hulp zich aan ons openbaren zou, heeft Hij menigmaal zichtbaar en onmiddellijk tegen onze vijanden gestreden en is ons wonderdadig nabij geweest; zich daartoe bedienende van weder en wind, van stof en rook, van mist en zonneschijn, van licht en duisternis, van pest en plagen, van wateren en rivieren. Ja, zoo iets in onze geschiedenis onze bijzondere aandacht en ernstige overweging verdient, tot opwekking van ware liefde en dankbaarheid jegens zulk een bij uitnemendheid voor Nederland goedertieren God, zijn het vooral die gebeurtenissen, waarin Hij als 't ware van achter het gordijn der gewone en ondergeschikte oorzaken te voorschijn is getreden en den arm zijner almacht zichtbaar heeft uitgestrekt. Laat ons in de eerste plaats het wonderwerk Gods op de Zuiderzee in 1572 herdenken. Toen al onze Noord-Hollandsche oorlogsschepen in de Zuiderzee vastgevroren lagen, en het bootsvolk in de schepen niet alleen kwalijk kon gehouden worden we-

gens gebrek aan den noodigen leeftogt, maar ook ieder oogenblik niet anders te verwachten was dan dat de vijand onze schepen in brand zou steken, vermits Don Frederik, zoon van den hertog van Alva, toen met zijne geheele magt uit Naarden in aantogt was, zoodat men reeds in beraad nam om de schepen te verlaten en het geschut te doen zinken, — omdat men in weerwil van het maken van bijten, waartoe de Waterlandsche dorpen waren opontboden, geene kans van ontkomen zag, — toen heeft in dien grooten nood onze God eene wonderdadige uitkomst gegeven. En op welke wijze? Hij liet een sterken wind uit het noorden opkomen, die het ijs brak en de schepen toeliet, door de gemaakte openingen het gevaar te ontkomen. Maar hierbij heeft de Heere het niet gelaten; want, alsof het eene wonderwerk het andere moest opvolgen, het water rees zoo sterk, dat de schepen door het Zuidergat van Enkhuizen konden geraken, — ofschoon zij eenmaal zooveel ellen diep gingen, als men aldaar gewoonlijk voeten water heeft, — tot groote blijdschap van die van Noord-Holland. Deze omstandigheid hebben onze vaders te regt als een groot wonderwerk des Heeren en een zichtbaar blijk zijner gunst beschouwd; want nimmer is vóór of na dien tijd iets dergelijks gehoord of gezien. En zij merkten dit aan als een bewijs, dat Hij hunne rechtvaardige zaak op zich nam en handhaafde, daar Hij zijne wapenen van water en wind zóó kennelijk voor hen werken deed, en hierdoor zijne hand en goedheid te klaarblijkelijk maakte. Ja, wat (volgens Bor) het meest in deze zaak te verwonderen was, 't was, dat zoodra de schepen in behouden haven waren aangekomen, het ijs terstond weder vast ging zitten, als wilde de Heer door dit derde wonderwerk aantoonen, tot welk doeleinde deze wind en de opvolgende dooi en vloed door zijne voorzienigheid gezonden waren. En toen in het volgende jaar Alkmaar door de vijandelijke schepen bedreigd werd, streed de Heere weder voor ons door dezelfde middelen, en dreef de schepen door wind en water van deze stad af. Wat weêrhiel Bossu in datzelfde jaar om onze schepen onverhoeds aan te tasten, en wat stelde ons in de gelegenheid om ons uit te rusten? Im-

mers niets anders dan een hevige storm op zee, zoodat die van Noord-Holland zich van alles voorzien hebbende, den vijand beoorlijk konden afwachten. Van de bevochte overwinning op de Zuiderzee, zoo gewichtig in hare gevolgen, werd door onze vaderen den Heere openlijk alleen de eere gegeven, en Hij daarvoor allerwege plegtig in alle kerken door hen geloofd en verheerlijkt.

Hoe merkwaardig was 's Heeren werk bij het beleg van Leiden! Juist al die dingen, zegt van Reid, die tot verderf der stad schenen te moeten strekken, werden door de vaderlijke voorzienigheid Gods de middelen tot haar behoud. De aanzienlijkste burgers hadden Leiden verlaten; de stad was slechts van eene kleine bezetting voorzien, en daarbij heerschte er de pest ten gevolge van den hongersnood. En juist deze onheilen waren voor haar zegenrijk in de gevolgen; want de uitgeweken burgers konden nu krachtiger pogingen aanwenden tot verlossing der stad, dan zij anders hadden kunnen doen, indien zij te Leiden gebleven waren. De Engelsche hulptroepen, die door den Prins tot bijstand gezonden, maar door onvoorzichtigheid buiten de stad gesloten waren, zouden, ware zulks het geval niet geweest, ongetwijfeld op de overgave hebben aangedrongen; immers hadden zij reeds van hun gebrek aan moed het bewijs geleverd; want, na van den burgemeester kruid en lood te hebben ontvangen, hadden zij, op het eerste gerucht van 's vijands aantogt, hunne wapenen lafhartig weggeworpen en waren tot den vijand overgegaan. En wat de pest betrof, dan zouden, indien deze troepen in de stad gebleven waren, de levensmiddelen zeker niet zoolang hebben verstrekt; en voorts herinnere men zich wat boven omtrent het instorten van den muur verhaald is. Maar het was ook hier vooral de Heere, die, even als in 1572, voor ons streed met weder, wind en water; want daar de stad alléén door scheepsmagt kon ontzet worden, zoo werden door Gods beleid en op 's Prinsen last de Maas- en IJsseldijken doorgestoken, de sluizen geopend en het land onder water gezet; maar, daar hierdoor het land slechts negen duim onder water werd gehouden en de schepen 15 à 18 voet noodig hadden, scheen deze poging geheel vruchteloos te zullen zijn. — Doch ziet, nu de nood

het hoogst geklommen was, was ook Gods tijd gekomen; want Hij zond een storm uit het noord-westen, die het water landwaarts injoeg, zoodat het tot 28 duim gerezen was. Toen nu de Heere zijn heirleger, het water, in het land had gezonden, gaf Hij zijn hoog bevel tot Leiden's verlossing. Met een noordwesten-wind kon het water niet naar de stad toestroomen, en daarom zond nu Hij een zuid-westen wind, die het water regtstreeks naar Leiden dreef, in weerwil van de pogingen der Spaanschen om op vele plaatsen den loop te stoppen. Nu konden onze schepen gemakkelijk den vijand naderen. Op het gezicht van al dat stroomend water, waarop onze scheepsmagt naderde, deed God ook hunne harten tot water smelten, en vol schrik vloten zij voor zijne almachtige hand. In alle buurten en wijken der verlostte stad steeg nu de juichkreet ten hemel: „Leiden, Leiden is ontzet! Gode lof in der eeuwigheid!” God werd in alle kerken geloofd voor zulk eene wonderdadige uitredding. De Prins bevond zich juist dien-zelfden zondag 's namiddags in de Fransche kerk, toen hem de blijde tijding gebracht werd, die hij onmiddellijk van den predikstoel liet afkondigen en God daarvoor terstond openlijk en vuriglijk danken. „Ja,” zegt Hooft, „de ontroering, die alle zinnen en zielen door den schok van zulk eene onverwachte en gevoelige vreugde had aangegrepen, was ongeloofelijk. Alles stroomde naar Gods huis, en de grond dreunde van dank- en lofzangen; de klank der klokken, de klaarheid der zegevlammen, 't gejuich der jeugd verdrong de lucht en baande zich het pad ten hemel in alle plaatsen des lands.” Aan de verlossing van Leiden toehing, zooals de Staten van Holland aan die van Leiden, den 29. Augustus 1574, te regt betuigden, de verlossing van geheel Holland. Zoo ergens, althans bij het ontzet van Leiden, heeft onze groote God willen toonen dat Hij alleen boven alle menschelijke verwachting door zijne verschrikkingen den vijand overwonnen en Holland van het Spaansche juk verlost heeft ¹⁾).

1) In eene herberg te Leiderdorp, alwaar Baldeus, de overste der Spaanschen, zijn intrek had, hing een schilderstuk, het beleg van Leiden voorstellende, waar-

Aanzienlijk was zeker de door het doorsteken van de Maas- en IJselfijken veroorzaakt, en men was in geen geringe verlegenheid wegens al die overstroomde landen. Doch ook hierin werd genadiglijk door den Heere voorzien. Den 3. October was de stad ontzet, en reeds den volgende dag veranderde de wind en werd van zuid-west, noord-oost, en liet de Heere het gedurende 3 of 4 dagen uit die streek zoo geweldig stormen, dat het water, nu Hij het groote doel bereikt had, de overstroomde landen verliet.

„God is op 't hoogst geducht in zijner heiligen raad,
En vreeslijk boven 't heir, dat om zijn rijkstroon staat.
Wie is als Gij, o Heer! o God der legerscharen?
Wie is aan U gelijk? wie kan U evenaren?
Grootmagtig zijt G', o Heer! ja eindloos in vermogen;
Uw onverbreekbare trouw omringt U voor elks oogen.

Hoe zalig is het volk, dat naar uw klanken hoort!
Zij wandlen, Heer, in 't licht van 't godlijk aanschijn voort;
Zij zullen in uw naam zich al den dag verblijden;
Uw goedheid straalt hun toe; uw magt schraagt hen in 't lijden;
Uw onbezweken trouw zal nooit hun val gedogen,
Maar uw gerechtigheid hen naar uw woord verhoogen.

Gij toch, Gij zijt hun roem, de kracht van hunne kracht;
Uw vrije gunst alleen wordt d'eere toegebracht;
Wij steken 't hoofd omhoog, en zullen d'eerkroon dragen
Door U, door U alleen, om 't eeuwig welbehagen;
Want God is ons ten schild in 't strijdperk van dit leven,
En onze Koning is van Israels God gegeven.”

Toen Prins Willem door de overgave van Middelburg in het bezit van Walcheren en de overige Zeeuwsche eilanden gekomen was, verklaarde Don Requesens aan den koning, dat de landen niet te herwinnen waren, wanneer men geen meester van de zee

onder hij bij zijn vertrek in slecht Latijn deze woorden geschreven had: *Vale civitas, valete castelli parvi, quia relictis estis propter aquam, et non propter vim inimicorum.* „Vaarwel stad, vaartwel schansjes! gij wordt verlaten ter oorzake van het water, en niet van wege het geweld des vijands.”

bleef. Op zijn raad rustte Philips eene vloot van omtrent 200 schepen met 15,000 koppen bemand uit, en stelde haar onder bevel van Don Pedro de Menendes, die met groote sommen gelds uit Indië naar Spanje was teruggekeerd. Alles was in gereedheid tot het vertrek. Men had 's Heeren zegen op de onderneming door het doen van plegtige processien afgebeden; maar ziet, deze admiraal, terwijl de vloot op het punt stond uit te zeilen, stierf den 16. September 1574 plotseling aan de pest, een ongeval, dat wel 6 à 7000 menschen ten grave sleepte. De koning, dien ervaren en kundigen scheepsbevelhebber verloren hebbende, oordeelde het thans ongeraden deze groote vloot den gevaarlijken reistogt te doen ondernemen, en zoo werden wij op nieuw, alleen door de machtige hand des Heeren, van zulk een dreigend gevaar verlost. Z66 deed zijn slaande engel het stout voornemen des vijands en den listigen raad van Achitofel in rook verdwijnen, tot groote vreugde onzer vaderen.

Maar groot was vooral het gevaar, dat Nederland in 1588 bedreigde. Met ongeloofelijke kosten ¹⁾ en arbeid had Spanje eene magtige vloot van 145 à 150 schepen uitgerust, en volgens het getuigenis van Strada had men tot hiertoe geene uitrusting gezien, waarbij zich meer adellijken bevonden en waarvan men zich zekerder van de overwinning waande. Zij werd dan ook de *Onoverwinnelijke* genaamd. Men zegt, dat zij met 20,000 krijgslieden en 10,000 matrozen bemand was. Om allerwege schrik in te boezemen, werden vlugschriften in Venetië, Keulen en Gent verspreid, waarin gezegd werd dat die vloot 40,000 uitgelezen en in den krijg ervaren krijgslieden aan boord had, die geen vijand, ja, geen duivel ontzagen, dezelfden, die Indië en Portugal het bloed der inwoners hadden doen stroomen, en die bij verschillende gelegenheden alle bewijzen hadden gegeven, dat zij zich meesterlijk verstonden op de kunst van het verwoesten van steden en landen, van het plunderen en moorden der ingezetenen ²⁾.

1) De vloot kostte den koning van Spanje dagelijks 30,000 dukaten.

2) Lijdius in glorioso Belg. bl. 55.

Bovendien had de prins van Parma in deze landen 32 oorlogsschepen en nog vele andere van allerlei soort gereed liggen, geschikt om zijn krijgsvolk, omtrent 40,000 man sterk, in te schepen. Deze scheepsmagt zou zich met de groote Spaansche vloot vereenigen. Ofschoon reeds langen tijd het gerucht zich zoo in Engeland als in Nederland verspreid had, dat deze ontzaglijke magt van schepen werkelijk in aantogt was, wilde men daaraan nogtans geen geloof hechten, vóór dat men zich met eigen oogen van de waarheid daarvan overtuigd had. Groot was toen onder het volk de schrik en verslagenheid. „Toen men nu zag,” zegt van Meteren, „hetgeen men te voren niet had willen gelooven, zoo heeft het geheele volk zeer verslagen zijnde, zich tot God begeven en heeft men hier te lande, en inzonderheid in Engeland dat bedreigd werd, gedurig vast- en bededagen gehouden, om Gods toorn af te wenden.” De Heere strekte nogtans zijn magtigen arm tegen haar uit; want naauwelijks was deze *onoverwinnelijke* vloot den 29. Mei van dat jaar onder zeil gegaan, of zij werd door hevige stormwinden genoodzaakt in de haven van Corunna binnen te loopen. Doch deze haven den 22. Julij weder verlatende, werd zij den 30. nabij de kusten van Engeland gezien. Nu vielen de Engelschen haar aan en wel met zulk een moed, dat de Engelsche admiraal in zijne brieven aan de koningin van Engeland zulks alleen als een werk des Heeren beschouwde. Even groot als de moed der Engelschen was, was tevens de schrik die den vijand beving; want toen de Spaansche vloot den 7. Augustus voor Calais ten anker gekomen was en eenige Engelsche branders, begunstigd door stroom en wind, zag toesnellen, ontzonk haar zoozeer alle moed, dat zij het anker ligtte en naar de Noord-zee stevende. Hier was het, dat de Heere haar afwachtte en op nieuw gedurende 2 à 3 dagen met zulk een geweldigen storm teisterde, dat deze *onoverwinnelijke* vloot door Hem overwonnen en met een aanzienlijke schade voorbij al de zeekusten van Vlaanderen, Zeeland, Holland en Friesland tot omtrent de Eems heengedreven werd. Zoo heeft God, zegt van Meteren, niet alleen aan Engeland, maar ook aan ons land die geduchte vijandelijke scheepsmagt

willen toonen, opdat zij beiden zien en bekennen zouden hoe zwak zij tegenover zulk eene magt zouden geweest zijn. Men mogt, getuigt Bor ¹⁾, met regt zeggen, dat God dit kleine land tegen den magtigsten vijand in het strijdperk heeft laten komen, om het zijne magt des te heerlijker te toonen.

Welk eene goedertierenheid Gods jegens ons land kunnen wij in die uitredding opmerken! Hij liet al die vijandelijke schepen tot nabij onze kusten en voor onze oogen naderen; niet om ons met schrik en angst te vervullen, — want het gevaar was toen reeds geheel verdwenen, — maar om ons een bewijs te geven van zijne hulp en van onze onmagt. Het was, alsof de Heere door den vijand op onze kusten den dood te doen vinden, ook tot ons wilde zeggen, wat Mozes sprak tot het volk Israël, toen hij hen op Pharao's heikracht wees: „Vreest niet; staat vast, en ziet het heil des Heeren; die vijanden die gij nu ziet, zult gij niet wederzien in eeuwigheid.” (Exod. XIV: 13) Want na een tijd lang door de Engelschen, die wegens gebrek aan kruid en lood verplicht waren huiswaarts te keeren, vervolgd te zijn geworden, verscheen deze Spaansche vloot op de Engelsche kusten, in de hoop van zich met de scheepsmagt van Parma, die in de haven van Duinkerken lag, te kunnen vereenigen; maar hiertoe geene mogelijkheid ziende door de sterke bewaking der Zeeuwsche en Hollandsche schepen, zag zich de admiraal, hertog van Medina, Sidonia, reeds zoozeer door de Engelschen geteisterd, na een verlies van 5000 man en 12 groote schepen geleden te hebben, genoodzaakt om Schotland heen naar Spanje terug te keeren. Het was op dien terugtocht, dat God zijne geduchte almagt luisterrijk openbaarde, en dezen overmoedigen Spaanschen Leviathan door zijne stormwinden zoo verstrooide en vernielde, dat omtrent 32 schepen bij Ierland strandden, en 10,000 menschen het leven verloren of gevangen genomen werden, terwijl vele andere schepen in Noorwegen werden prijs gemaakt en van sommige nimmer iets meer vernomen werd. Van de geheele vloot keerden naauwe-

1) 7 boek, bl. 40.

lijks 31 schepen en daaronder slechts één oorlogschip, op hetwelk Medina zelf zich bevond, in Spanje terug, om getuigenis te geven van de geduchte oordeelen Gods, en aanschouwer te zijn van de groote en algemeene rouwe en verslagenheid des volks. Deze scheepsvoogd — zoo zegt men — zal betuigd hebben, van den koning den last te hebben bekomen wel om tegen zijne vijanden, maar niet om tegen de elementen te strijden. Zoo vernederde God den Castiliaanschen hoogmoed; want zoo groot was Spanje's trots en vertrouwen op die magtige vloot, dat het zijne onwifpelbare overwinning reeds openlijk bezongen had ¹⁾. In geheel Spanje werd niets dan weeklagt en gekerm vernomen; want bijna geen adellijk geslacht, of het had den dood van een vader of broeder of aanverwant te betreuren. En even als in Egypte na het slaan der eerstgeborenen, geen huis zonder een doode was, zoo werd geheel Spanje in rouwe en droefheid gedompeld. Ja, zoo groot was de algemeene smart, dat de koning bij openbaar bevelschrift liet aanzeggen den rouw slechts voor korten tijd aan te nemen. Ja, zelfs werd te Lissabon een rijk koopman op 's konings last opgehangen, alleen omdat hij eenige teekenen van blijdschap over het verlies der vloot betoond had; zoodat Philips evenmin blijken van droefheid als blijken van vreugde gedoogde.

Toen waren onze vaderen wel gedrongen te betuigen, dat de Heere aan ons groote dingen gedaan had, toen Hij onze vijanden, die ons veel te magtig waren en die zich in hun trotschen eigenwaan voor onoverwinnelijk hielden, ons ten goede, zonder onze medewerking, als een steen verzinken liet in de magtige wateren. Zoo beschaamde Hij onze vijanden. De zoon des verderfs, de antichrist, die tot bevordering van dien togt groote indulgentiën in zijne bullen had aangekondigd, mogt toen de tanden knarsen; maar onze tong was vol prijs, ons hart vloeide over van lof en dank.

Merkwaardig is het geval, dat verhaald wordt te dier tijd in

1) Zie het antwoord der Staten-Generaal aan den aartshertog Ernst in 1594, bij Bor, boek 31, bl. 29.

Rome te hebben plaats gehad. Bij gelegenheid van een aldaar uitgestrooid valsch gerucht, dat de Spaansche vloot in het Kanaal gekomen was, waren eenige Spanjaarden ten huize van den kardinaal Gonzaga bezig elkander op de kaart van Engeland aan te wijzen, waar ter plaatse de hunnen met den prins van Parma geland waren, en op welke wijze zij dat land overweldigd hadden; waarop een Italiaansch edelman in de kamer zou zijn gekomen, hun de kaart uit de handen hebben gerukt, haar voor hunne oogen aan fiarden gescheurd, zeggende: „Zoo is het met uwe Armada gegaan. God heeft ze door zijne stormwinden verscheurd en vernield.”

Behalve de openbare dankzeggingen in alle Nederlandsche kerken werden in Zeeland ter herinnering aan deze goddelijke uitredding koperen en zilveren penningen geslagen, met het wapen van Zeeland, op de eene zijde met het opschrift: *Soli Deo gloria*, d. i. „Gode alleen zij de eer,” en op de andere zijde prijken met eenige groote schepen, waaronder de woorden: „*Classis Hispanica*,” hebbende tot opschrift „*Venit, ivit, fuit*. 1588.” d. i. „Zij kwam, ging en verdween.” Er werden ook nog andere gedenkpenningen in Holland en Zeeland geslagen, onder anderen een, waarop een vlugtend en gestrand schip is afgebeeld, en op de keerzijde vier personen, die God op hunne knieën danken en loven, met het opschrift: „*Homo proponit, Deus disponit*. 1588:” „De mensch wikt; de Heere beschikt” ¹⁾). Onze vaderen wilden door dit alles der nakomelingschap in eeuwige gedachtenis doen houden, niet alleen hoe het de Heere was, die voor hen gestreden had, en dat Hem alleen de eere van de vernietiging dier magtige vloot toekwam, maar ook hoe zichtbaar en heerlijk zijne goedheid

1) De Groot verhaalt in zijne Annales, dat de koningin van Engeland in eene tot het volk gerichte aanspraak betuigd heeft, hoe in dat alles gebleken was dat geene menschelijke magt iets tegen den Heere vermag. Opmerkelijk is het, dat in datzelfde jaar de Heere ook te land met regen en wind tegen onze vijanden streed. Parma moest wegens het ongunstige weder het beleg voor Bergen-op-Zoom den 13. Nov. opbreken; ter herinnering aan welke verlossing een jaarlijksche dankdag in die stad bevolen werd. Zie Bor, 5 boek, bl. 22 en 24.

en grootdadigheid zich daarin geopenbaard had, opdat zij de daden des Heeren zouden weten, ook hunnen kinderen vertellen, hunne hoop alleen op God zouden stellen en de groote daden Gods jegens Nederland nimmer zouden vergeten, maar Hem eeren en dienen, door zijne geboden te bewaren.

Even zichtbaar heeft de Heere in 1594 door dezelfde midelen voor ons gestreden. In dat jaar was de winter bijzonder streng, zoodat alle stroomen en wateren dicht bevrozen lagen, waarvan de vijand gretig gebruik maakte en verscheidene invallen in Friesland en Groningen beproefde; maar de Heere trad telkens tusschen beiden. Tot driemaal toe werd de vijand, zoodra hij in het land gevallen was, door den invallenden dooi genoodzaakt het land weder te ontruimen, en zoodra was zulks niet geschied, of het begon weder sterk te vriezen ¹⁾. Ook in 1596 toonde de Heere op nieuw onzer vijanden vijand te wezen; want toen Philips II zich over de schade, hem door de Engelschen in zijne landen veroorzaakt, wilde wreken, en eene vloot van omtrent 130 schepen onder aanvoering van Martinus Padilla uitrustte, die behalve de bemanning en eenige ruitery, 14,000 man aan boord had, om na Ierland en Engeland vermeesterd te hebben, Nederland tot gehoorzaamheid te dwingen, — verhief Hij zijne stormwinden tegen haar, en slingerde hare schepen tegen zandbanken en klippen; zoodat in éénen enkelen nacht 40 schepen met ruim 5000 menschen vergingen, en zoude zonder de hulp van zekeren Hollandschen schipper, die zich op een der schepen bevond, de geheele vloot wellicht ten eenenmale vernield zijn geworden. De schade werd op 25,000 dukaten berekend. Bor van deze vloot sprekende, maakt de opmerking, dat ook Gods hand daarin zichtbaar was, vermits de Engelsche vloot met de Nederlandsche vereenigd, in dien zomer, zonder eenig verlies haren togt volvoerde; terwijl daarentegen de Spaansche vloot, nauwelijks

1) Op dezelfde wijze heeft Hij vele invallen in ons land verijdeld, o. a. in Jan. 1606, toen die van 's Hertogenbosch in ons land wilden vallen. Ook werd in 1627 dit voornemen van den vijand door den juist invallenden dooi verhindert.

de haven hebbende verlaten, onophoudelijk door hevige stormen bezocht en vernield werd. Het volgende jaardicht werd hierop toepasselijk vervaardigd:

„o Spaens Conlgh feL, VVeest niet rebeL
Tegen God aLMaChtIgh,
VVant hI seer sneL, V neerstorten seL,
Soo hI nV toont VVaeraChtIgh.”

„Zoo zijn” zegt hij, „niet alleen de vereenigde Nederlanden, maar ook Engeland, alleen door Gods krachtige hand ditmaal verlost van het dreigend gevaar dezer vloot. En waarlijk deze Spaansche Assur viel door het zwaard niet eens mans, en het zwaard niet eens menschen heeft hem verteerd, Jes. XXXI : 8; door de stemme des Heeren is hij te morsel geslagen, die ons sloeg; want met bewegende bestrijdingen heeft de Heere tegen hem gestreden.” (Jes. XXX : 31, 32).

„Gcd slaat een gram gezigt
Op boozen, die Hem tegenstaan;
Hij doet hun naam met hen vergaan
Door 't hoogste strafgerigt.
Maar Hij ziet gunstig neêr
Op hem, die naar zijn wetten leeft;
God is het, die hem uitkomst geeft,
Zijn grooten naam ter eer.”

Alvorens van de zee- tot de landtooneelen over te gaan, wenschen wij den lezer nog het een en ander uit de geschiedenis van ons zeewezen te herinneren, zonder ons aan eene strenge tijdrekenkundige orde te willen binden.

Toen in 1622 Don Pedro de Toledo met eene sterke vloot, vermoedelijk om onze zeevaart tusschen Engeland en Frankrijk af te snijden, onverhoeds in het Kanaal verscheen, heeft de Heere op nieuw door eenen geweldigen storm, met zwaar onweder vergezeld, die scheepsmagt verstrooid. Ook in 1626 onderging de vloot, die 42 ligte vaartuigen sterk en met 2000 man en een millioen gouds

aan boord door den koning van Spanje naar Duinkerken gezonden was, hetzelfde lot. Groot was in 1631 de toegang van Spanje tegen deze landen. De vijand wilde Holland van Zeeland afsnijden, en de Willemstad moest tot dat einde bemachtigd worden. Geene kosten werden daartoe ontzien. De uitgeruste scheepsmagt bestond uit 50 groote zeilsloepen, 10 pontons, 18 groote pleiten met nog een groot getal enkele sloepen; de schepen waren van schootvrije borstweringen en van levensmiddelen voor 14 dagen voorzien; zelfs op zon- en andere heilige feestdagen — zoo groot was hun ijver — werd daaraan gearbeid. Deze vloot had 10 halve kartouwen, 400 kleine stukken, 20 drielingen, 4000 vuurwerkers, 11 tonnetjes geld, en omtrent 6 à 7000 man aan boord. Zij zeilde den 8 September van dat jaar uit, in de tegenwoordigheid der infante Isabella en der koningin-moeder, Maria de Medicis. De vloot werd door den pauselijke nuntius ingezegend met deze woorden: „Ga, gij gezegende! en verslaat de vervloekten.” Doch dien Bileam vervloekte, dien zegende de Heere. Hij deed den vloek op des vijands schedel wederkeeren, en de Heere God Almachtig trad voor ons weder in het strijdperk. De uittogt werd door het schoonste weder, groote zeekalmte en een oostelijken wind begunstigd; maar juist dit voordeel deed de vijandelijke vloot onze schepen, die westwaarts lagen en haar dus niet konden aantasten, te stout trotseren. Bij het land van Bath genaderd, raakten eenige zijner grootste sloepen aan den grond en bleven op het drooge vastzitten, en hier begon de Heere hare raderwerken te verlammen en zijne hand tegen hen uit te strekken. En dit niet alleen, maar Hij sloeg tevens de oogen des vijands met verblindheid; want hadden zij de in den grond vastgeraakte schepen niet blijven inwachten, zouden zij 12 uren onze vloot zijn vooruitgezeild en omtrent 11 uren Stavenisse hebben kunnen bereiken, en voorts naar de Willemstad stevenende, den aanslag hebben volbragt, vóór dat de onzen in de mogelijkheid waren geweest den toegang te verijdeln. Zij zouden, althans bij mislukking van den aanslag, op het Prinsenland, door 7000 Spaanschen bezet, hebben kunnen ontkomen. Ofschoon nu de vloed begon te verminderen, verwekte

nogthans de Heere zulk een hevigen stormwind, dat al onze schepen — men lette wel, — zonder dat er één enkel zelfs vast-raakte, over het land van Bath gevaren zijn. Sommigen zelfs beweren, dat de vloed toen veel sterker dan gewoonlijk was. Maar hierbij liet het de Heere niet: de vijanden werden door Hem met schrik en ontsteltenis geslagen, terwijl Hij ons daarentegen met zulk een verwonderlijken moed bezielde, dat wij eene tienmaal sterkere magt bestreden en het onderspit deden delven. Reeds den 11 September had zich die schrik in hun midden beginnen te openbaren, nadat de vijand door de onzen bestookt, tweemaal den aanval vernieuwd had. Maar hetgeen hun vooral een onberekenbaar nadeel toebrengt, was namelijk dit, dat hen tegen den avond plotseling zulk een zware mist omringde, dat zij hunnen togt niet verder konden vervolgen, ofschoon zij daartoe alle pogingen aanwendden, en tot dat einde allen strijd met de onzen zorgvuldig vermeden. Daar de vloot door dien mist geheel verstrooid geraakte, werd hierdoor hunne vrees niet weinig vermeerderd. En het was in dien toestand, dat zij op den 12. door de onzen overvallen werd, met dat gelukkig gevolg, dat velen hunner schepen zonken, een groot deel van hun volk in het water sprong en verdronk. De geheele vloot week naar Nieuw-Vossemeer, en de manschappen zochten zich te water en te land zoo goed zij konden door de vlugt te redden; waardoor al hunne sloepen en ponten met al hun toebehooren en meer dan 4000 gevangenen in onze handen vielen. En daar velen hun dood in het water vonden, bleven er van de 6 à 7000 man slechts weinigen over. Zoo versloegen door 's Heeren hand de door den pauselijken nuntius vervloekten de door dezen gezegenden, en werden de bij Hem vervloekten door zijne gezegenden tot schande gemaakt. Een oud regent heeft mij, zegt Commelin, verhaald dat hij in Ter Vere de ronde doende, en komende bij het arsenaal, plotseling gedurende eenigen tijd een groot licht zag, waardoor hij in staat was alles duidelijk te onderscheiden, en dat dus onze schepen de vijandelijke sloepen aan den grond duidelijk hebben kunnen zien vastzitten. „Zoo heeft God in den hemel” zegt Van Sande, „de

aanslagen des vijands bespot, en den Staten eene heerlijke overwinning gegeven, toen zij zulks het minst verwachtten." De markgraaf van S. Croix is, op het bericht van dien mislukten toegleg, die 4 millioenen gekost had, in allerijl opgebroken, en verliet het land met achterlating van eenige honderden zieken en dooden. Natuurlijk werd de Heere voor zijne genadige uitredding met dankzegging in alle kerken geloofd.

Nog verdient vermelding hetgeen in 1627 nabij de stad St. Salvador voorviel, toen Piet Hein met zijne vloot aldaar gekomen was met het plan om des vijands schepen aan te tasten. Toen ook deed de Heere zoo geheel onverwachts en plotseling, ten onzen voordeele, den wind, die anders slechts op gezette tijden aldaar waait, binnens tijds opkomen, hetwelk zulk eene verbazing bij de Portugezen verwekte, dat zij uitriepen dat ons de wind van den duivel toekwam.

Even als de Heere God ons in 1631 door mistig weder geholpen had, zoo is Hij ons op dezelfde wijze nabij geweest in den gedenkwaardigen zeedslag van 1639. Toen Tromp in het gezigt der Spaansche vloot gekomen was, steeg er een zware mist op, waardoor 22 vijandelijke schepen aan den wal vastraakten. En zoodra was de mist niet opgetrokken, of de onzen tastten de verstrooide vijandelijke vloot aan, en behaalden die luisterrijke zege, waarvan wij boven reeds melding hebben gemaakt.

Ook in verre landen werd de tegen onze vijanden uitgestrekte hand Gods gezien. Behalve de in Duins vernielde vloot had de koning van Spanje nog eene even magtige uitgerust, die naar Brazilië bestemd was. Doch zij werd omtrent Cap-Vert door zulke hevige stormen overvallen, dat zij, aan de Braziliaansche kust genaderd, zoo geleden had, dat zij verplicht was in de baai van Todos los Santos binnen te loopen.

HOOFDSTUK VI.

Maar heeft de Heer alléén te water zóó voor ons gestreden? Dit zij verre. Men lette slechts wat van Reyd ons omtrent den slag van Turnhout verhaalt; dat namelijk in dien veldtogt het weder zich door Gods genade bijzonder ten goede keerde. Want toen men over dien togt beraadslaagde, viel plotseling de vorst in, maar hield terstond op, en was het op dien tijd des jaars, te weten in Januarij, redelijk droog weder, zoodat de ruitery de wegen zeer goed kon gebruiken. Hieruit blijkt, dat de Heere den vijand, om hem op onzen aantogt niet verdacht te doen zijn, door de vorst misleid, en door het geven van dooi en droogte onze raadsragen begunstigd heeft, waardoor dan ook zulk eene glansrijke overwinning bevochten werd, waarvoor Gode in al de Vereenigde Provinciën plegtige dankoffers zijn toegebracht, en overal vreugdevuren ontstoken werden; „want” zegt ons Bor, „de heeren Staten hadden gedurende deze inlandsche oorlogen nog nimmer eene dergelijke overwinning behaald. Zoo heeft onze God in onze grootste wapenfeiten ons ook het meest zijne gunst en hulpe zichtbaar willen betoonen.”

Men denke slechts aan hetgeen in 1600 in den slag van Nieuwpoort geschied is, van welks uitslag het lot van het geheele land afhing. Daar was het dat de Heere onze God met zon en wind, met zand en rook voor ons gestreden heeft; terwijl Hij den vijand wijsheid en verstand ontnomen had, om hem te doen verzuimen hetgeen den onzen een gewis verderf zou berokkend hebben. „Deze overwinning” zegt Van Sande, „is alléén toe te schrijven aan den Almagtigen God, die boven alle menschelijke verwachting gewerkt, en der Staten krijgsmagt, gelijk de Israëlieten tusschen Pharaü en de Roode zee ingesloten, verlost heeft.” Want de Staten hadden zich willens en wetens in het naauw gebracht, zonder levensmiddelen, zonder middel om een goeden aftogt te maken, of om eerlijk te vechten. En indien de vijand zulks geweten en den slag tegen een wanhopigen vijand niet ge-

waagd hadde, maar slechts stil ware blijven liggen, zouden de onzen, door honger en dorst geteisterd, binnen weinige dagen voor hen een gemakkelijke prooi geworden zijn. Men had reeds, uit gebrek aan zoet water, hier en daar putten moeten graven. Ook was de toestand der onzen daarom te gevaarlijker, omdat de oudste en ervarenste krijgsoversten den aartshertog hadden geaden geen slag te leveren; maar onze God maakte den raad Achitophels tot dwaasheid, waartoe ook niet weinig toebracht de last van Prins Maurits, dat alle schepen zich zouden verwijderen. Want de vijand dit bemerkende, werd hierdoor in den waan gebracht, dat Maurits, beducht voor zijne magt, het beste deel onzes legers in veiligheid liet voeren, zoodat Albertus zijne benden zelfs geen uur den tijd liet, maar dadelijk den aanval tegen ons begon. Hetgeen dus voor hem eene reden moest geweest zijn om den goeden raad zijner bevelhebbers op te volgen, werd door de bestiering Gods, die 's menschen harten buigt als waterbekken, eene reden om dien raad, tot zijn eigen verderf, te verwerpen en den veldslag te wagen. De Staten die zich in Ostende bevonden, het lot des vaderlands als aan een zijden draad ziende hangen, lieten niet af in vurige gebeden den Heere God aan te roepen, zochten al hunne kracht bij Hem, en bewogen alzoo den Almagtige om ter hunner hulpe toe te snellen.

Intusschen stond de kans voor de onzen langen tijd zeer hagchelijk, „ja, het was reeds zoo verre gekomen,” zegt Bor, „dat men door het wijken en vlugten onzer ruitery en andere wanorde de overwinning geheel aan de zijde des aartshertogs meende te zijn; doch Prins Maurits liet niets onbeproefd om den zijnen overal moed in te boezemen door vermanen, bidden en roepen, dat ze liever vromelijk en kloekmoedig vechtende sterven wilden, dan allen verdrinken of in 's vijands handen vallen, zendende hij telkens, als hij eenige ruiters verzameld had, hen weder in den strijd, waar hij dacht dat ze het meest van nooden waren.’ Het was volgens dien schrijver, waarschijnlijk dat wij, indien 's vijands ruitery even wakker gevochten had als zijn voetvolk, de zege niet zouden behaald hebben: „maar” vervolgt hij, „God deed de

kaus, die voor den vijand zeer goed stond, in een oogenblik voor ons ten beste keeren. Hem moet men ook alleen de eer dier overwinning toeschrijven; daar niemand haar toch met reden kan toekennen aan een hoop volks, dat reeds aan het wijken was, en waarvan velen op de vlugt waren." Ja waarlijk, wij herhalen het met den schrijver, Gode alleen kwam de roem dier overwinning toe. Immers heeft Hij zijn sterken arm door wind, zon en zand ons ten goede ontbloot; want de krijgsbenden van Albertus hadden gedurende den geheelen strijd de brandende zon vlak in het aangezicht, terwijl een vrij sterke westenwind hun het zand onophoudelijk in de oogen deed stuiven. „Prins Maurits" zegt van Meteren, „marcheerde oostwaarts, hebbende de zee aan zijne linkerhand. Daar de wind westelijk was, had hij dien van achteren, en daar het tevens namiddag was, eer zij tot strijden geraakten — waarin immers Gods voorzienigheid is op te merken — zoo hadden zij de zon van achter," welke omstandigheid aan Maurits, zooals wij reeds opmerkten, geen gering voordeel op de Spaanschen gaf, „al hetwelk geschiedde" zegt Bor, „door de geheugenisse Gods, die zijn volk barmhartig aanzag."

De zege was volkomen. Groot was het verlies des vijands. Onder de 600 door ons gemaakte gevangenen bevond zich de admiral van Arragon zelf, eene omstandigheid die daarom opmerkelijk is, vermits de infante, zich bereids volkomen van de overwinning verzekerd houdende, zich reeds in den geest verheugd had over de houding, die Prins Maurits zoude maken, als hij gevankelijk voor haar zou gebragt worden.

Welke groote vreugde die zege door het geheele land verspreid heeft, welke dankzegging tot God opgezonden is, welke tranen van vreugde en dankbaarheid gestort werden, wordt ons door Van Reyd op eene hartroerende wijze verhaald. En treffend is wat van Meteren ons van Prins Maurits verhaalt, die van zijn paard stijgende, God met weenende oogen vurigen dank toebragt, met deze woorden: „o Heere! wat zijn wij, arme zondige menschen, dat Gij ons heden tot uws naams eer en lof, zulk een geluk schenkt; U zij lof en dank in der eeuwigheid!" En, zegt

deze schrijver, indien daarin de duisternis des nachts hem niet had verhinderd, daar hij zijne troepen niet gemakkelijk kon verzamelen, zou hij last hebben gegeven om door het geheele leger een algemeene dankzegging te doen, zooals zulks dan ook den volgenden dag te Ostende in tegenwoordigheid van den Prins en alle overheden plaats had ¹⁾. Van wege de Staten-Generaal werd daarna voor alle de Vereenigde Nederlanden een jaarlijksche dankstond vastgesteld. „Nadat” zegt Bor, „de Staten-Generaal door den predikant Uyttenbogaert eene dankzegging tot God Almagtig hadden laten doen, begeerde de Prins, den 3. Julij binnen Ostende komende, dat zulks opnieuw zoude geschieden.” Een bewijs met welk eene dankbaarheid zijn prinselijk gemoed jegens God was vervuld en hoe hij ganschelijk in deze zaak Gode alleen de eere gaf. Het verdient opmerking, dat op denzelfden dag der maand, namelijk den 2. Julij, juist 302 jaar geleden een voorzaat van den aartshertog, insgelijks Albertus van Oostenrijk genaamd, een voorzaat van Prins Maurits, keizer Adolf van Nassau, eigenhandig verslagen had.

Welk eene vermaardheid het ruim driejarig beleg van Ostende verkregen, en hoeveel stroomen bloeds en sommen gelds het den vijand gekost heeft, is genoegzaam uit de geschiedenis bekend. Maar van waar dit langdurig beleg? Was dan dat Ostende zulk eene ongemeen sterke vesting? Of kan daarin niet veeleer de bijzondere voorzienigheid Gods opgemerkt worden, die den vijand zulk een langen tijd al zijne krachten deed verspillen, om hem ten laatste slechts in het bezit van een puinhoop te stellen? Opmerkenswaardig is het, dat eenigen tijd vóór het beleg de zee bijzonder onstuimig begon te worden en niet eer tot kalmte geraakte, dan nadat men de stad met eene nieuwe haven, de Geule genaamd, had kunnen versterken; die ook nog tijdens het beleg zeer verdiept werd. Deze Geule had eene breedte van wel 100 voet, terwijl zij binnen 's lands bij het laagste water wel eene spiese diepte bevatte, en daarentegen de haven ten westen der

1) Dit had plaats uit den 116 Psalm, in de Fransche taal.

stad bij laag water altoos droog bleef, „zoodat het schijnt,” zegt van Meteren, „dat God de Heere iets zonderlings met deze stad heeft willen uitrigten.” Althans de uitkomst heeft geleerd, dat ten spijt van alle pogingen, kosten en kunstmatige werken, die de vijand daaraan verspilde, deze haven, door Gods magtige hand gedolven, niet is kunnen gedempt worden.

In 1606 had Spinola eene groote krijgsmagt verzameld en beproefde veelvuldige aanslagen; vooral had hij het op Friesland gemunt; maar God verijdelde 's vijands raadslag op nieuw en maakte door aanhoudende zware regens, die in de zomermaanden vielen, de wegen en toegangen volkomen onbruikbaar. Inzonderheid was dit langs de Bourtange en met de wegen naar Koevorden, in de moerassige streken van Drenthe, het geval. Deze mislukking gaf aanleiding tot het volgend anagramma op Spinola:

„Ambulo Spina Rosis, est nomen, juxta anagramma,
Ambulo Spina in aquis dicere jure queo,
Ibant quo poterant, ubi non poterant ibi stabant.”

hetwelk door D. Nicolaas van Hoorn aldus is vertaald:

„Ik wandel als een doorn in rozen t' allen stonden,
Dat 's Ambroos Spinola, mijn naam, na letterkeer;
Nu wandel ik in 't nat. Zij gingen waar ze konden,
Want waar men dit niet kon, daar gingen ze niet meer.”

Door dezelfde wapenen heeft onze God dienzelfden veldheer in 1621, toen hij met eene magt van 30 à 40,000 man een inval in ons land wilde beproeven, bestreden. Geen ding — zegt Van Sande — verhinderde den vijand meer dan de regen, die tot het einde van September aanhield en alle wegen onbruikbaar maakte, en waardoor de rivieren zoozeer gewassen waren, dat zelfs bij de in drooge zomers doorwaadbare plaatsen daartoe niet de minste mogelijkheid bestond. In datzelfde jaar deed de vijand ook al het mogelijke, om het land van Kadzand te bemagtigen, waartoe hij een leger van 10,000 man verzameld had, voorzien van 8 groote ponten op rollen, tot overvoer van paarden, en vele kleine

vaartuigen; doch de Heere God verbrak al deze hunne raderwerken. „Deze krijgstogt van Spinola” zegt Van Sande ten slotte, „is meer verhinderd door Gods weder, buitengewone stormwinden, hooge wateren en aanhoudende regens, dan door menschelijke magt en voorzigtigheid.” Het volgende jaar, 1622, kwamen Spinola en Don Louis de Velasco op zondag den 17 Julij omtrent Bergen-op-Zoom, waar toen weinig bezetting lag; doch er brak uit het noord-westen zulk een hevig onweder los, dat de vijand genoodzaakt werd ten eenenmale van dien aanslag af te zien ¹⁾.

Dat de Heer in datzelfde jaar, toen de stad belegerd werd, voor ons in het strijdperk trad, wordt door Hofferus tot 's Heeren lof bezongen ²⁾:

„Gij hebt hun mijnen zelfs ons eigen leed doen wreken,
En midden in hun volk van achter uit doen breken;
Gij hebt door uwe zorg de haven steeds bevrijd,
Zoodat men uit en in kon komen t'aller tijd.
Gij hebt de winden zelfs tot onze dienst gezonden,
Om binnen in de stad te spijsen zooveel monden,
De winden vochten zelf, en midden in het slaan,
De rook vliegt van ons weg, en tast den vijand aan.”

Door deze en dergelijke weldaden onzes Gods — zegt Wasse-
naer — werd eindelijk die stad van deze hevige belegering be-
vrijd, tot groote vreugde der inwoners, die Gode den warmsten
lof voor die verlossing toebagten. „Toen Spinola met het gan-
sche heir de stad verlaten had, liep al wat in de stad was, zoo
jong als oud, edel en onedel, magistraat, burger, kapitein en
kolonel op de vesting- en buitenwerken, van blijdschap roepende:
„Geprezen zij de naam des Heeren in eeuwigheid, die ons verlost

1) Zie de Nederlandsche Gedenkklink, Haarlem 1626, blz 244.

2) Zie zijne Poëmata 241. Dat de wind meest uit het zuidwesten tot voordeel der stad woei, getuigt deze dichter, als hij den vijand het volgende te gemoet voert:

„Het water is voor ons, de aarde krijgt gij niet,
De wind die schijnt te staan tot Berge-op-Zooms gebied.”

van de Spaansche verbolgenheid." En op staanden voet allen te zamen vertrekkende, vergaderden zij zich, en loofden God den Heere met blijdschap voor de weldaad, die Hij hun gedaan had." Hetzelfde geschiedde in 1623, toen de vijand met 6 à 7000 man onder la Fontaine een listigen aanslag op IJzendijk beproefde. Zij hadden, om niet opgemerkt te worden, al hunne wapenen en krijgsmaterieel zwart laten verwen, en waren dan ook, zonder ontdekt te worden, tot reeds op eene mijl afstands van het fort genaderd, ja, zouden naar alle menschelijke berekening in hun plan geslaagd zijn, zoo de Heere niet was tusschengetreden. Want ofschoon 's avonds de zon zeer schoon was ondergegaan, barstte er, juist toen de vijand zijn aanslag meende te volbrengen, zulk een hevige onweder verzeld met zware slagregens los, dat geen geweer kon afgeschoten worden; zoodat la Fontaine zich tot den terugtogt verplicht zag, zijnen wrevel over die mislukking in deze godslasterende woorden lucht gevende: „God is geus geworden." Deze omstandigheid heb ik uit den mond van den toen aldaar staanden predikant D. David de Moor zelven vernomen, die mij tevens verhaalde, dat ter herinnering dezer verwonderlijke verlossing jaarlijks op den 1 November aldaar een dankdag gehouden, en een bij die gelegenheid den vijand ontnomen kurk en ladder in de kerk bewaard wordt, met dit onderstaand versje:

„God heeft gemaakt te niet d'aanslag onzer vijanden,
 Waarvan men nog hier ziet kurk en leër t' hunner schauden."

Voor al is merkwaardig hetgeen in 1624 plaats had. Spinola had een magtig krijgslager bijeengebragt, wel voorzien van allerlei soort van vervoerbare vaartuigen, zoodat men teregt vreesde, dat hem bij laag water een inval in de Veluwe of Betuwe volkomen gelukken zou. Maar ziet, „toen is er" zegt Van Sande, „iets wonderdadigs geschied, waaruit ieder oordeelde dat de Heere met ons was; want het was een buitengewoon drooge zomer, zoo zelfs dat er eene groote schaarschte van water bestond, niet alleen in de hooge, maar ook in de lage moerassige landen, zoodat de visschen in grachten en slooten stierven. Men gaf in 's vijands

leger voor eene kan water 2, 3 en 4 stuivers. In weerwil echter van die groote droogte was de stand van het water van den Rijn, de Waal en den IJssel tot elks verbazing buitengemeen hoog, ja den eersten Augustus was het in 24 uren tijds zelfs 7 duim gerezen. Wie kon in deze merkwaardige wonderen de hand des Heeren voorbijzien, die als tegen de natuur werkende, en dat wel in zulk een toestand van zaken, zijne magt tegen onze vijanden, ons ten goede, openbaar maakte." „Al wie" zegt Wasenaer te regt, „zulks met onbekende oogen kan aanzien, is blind; en hij die deze kennelijke teekenen onzer bescherming, welke wij biddend van den Heere afsmeeken, niet in aanmerking neemt, is een blok." „Dit zijn" vervolgt hij, „de wapenen, waarmee de Heere tegen onzen vijand strijdt; dat, al is 't dat in dit seizoen in vier maanden geen regen gevallen is, alle rivieren gevuld worden. In andere jaren heeft men gezien dat de beitelshepen ¹⁾ in den Rijn niet vloten konden; dat men den IJssel op 1½ voet waters doorwaadde. Nu waren zij vol en gaven elk schip den vrijen doortogt."

Hebben wij vroeger gezien hoe de Heere wind en regen, vochtigheid en droogte, vorst en dooi, mist en zonneschijn, rook, zand en zee, als middelen ons ten goede, bestierde, zoo is ons uit het zooeven medegedeelde op nieuw gebleken, hoe Hij de groote kracht zijns arms in de rivieren, de bolwerken van ons land, tot fnuiking van de magt onzer vijanden getoond heeft. Op dezelfde merkwaardige wijze ondervonden wij mede in 1632 zijne zichtbare hulp, bij de gevaarvolle onderneming tegen Maastricht.

Toen Prins Frederik Hendrik voor deze stad verscheen, was de stand der rivier de Maas zoo laag, dat zij zonder de minste moeite doorwaad kon worden; maar toen de tot ontzet aanrukkende vijand voor deze rivier kwam, zag hij zich de mogelijkheid daartoe benomen, daar het water inmiddels ten gevolge van den zwaren gevallen regen en, zooals Van Sande te regt zegt, „door de schikkinge Gods," wel 7 voeten gerezen was. Commelin hiervan

1) Beytelschip, navigium oblongum et angustum, zegt Kiliaen.

sprekende, verhaalt ons dat het zeer regenachtig weder het water in de Maas zoo had doen wassen, dat den Spaanschen alle gelegenheid tot den overtocht ontnomen werd, en de Staten daar door den tijd hadden hunne verschansingen aan gene zijde der Maas, in de rigting naar Wijk, zoodanig te versterken en te verzekeren, dat ze buiten gevaar waren. „In April van het jaar 1641” zegt genoemde schrijver, „kwamen 8000 man Spaansche troepen, onder bevel van La Fontaine omtrent Aardenburg, met plan om in het land van Cadzant te vallen, maar werden daarin door het ongunstige weder al weder verijld.” En zou dan bij dat alles de ware en godvreezende Nederlander niet met den Psalmist uitroepen:

„k Zal gedenken, hoe voor dezen
 Ons de Heer heeft gunst bewezen;
 'k Zal de wondren gadeslaan,
 Die Gij hebt van ouds gedaan:
 'k Zal nauwkeurig op uw werken,
 En derzelver uitkomst merken,
 En, in plaats van bittere klagt,
 Daarvan spreken dag en nacht.”

Maar ook heeft de Heere door gunstig en goed weder onze plannen zichtbaar, ten nadeele onzer vijanden, meer dan eens begunstigd. Herinneren wij ons slechts het beleg van 's Hertogenbosch, eene vesting die men als rondom in moerassen gelegen, algemeen voor onneembaar hield; eene stad die de vijand „de eenige kruk van Spanje, de eenige krak van Oranje, de maagdestad en het achtste wonder der wereld” noemde; zoodat de vijanden, als zij iets onmogelijks wilden te kennen geven, gewoon waren te zeggen: „Geus! ik verkoop het u op den Bosch!” Velen gaven hun geld in plaats van op lijfrenten, op het overgaan van den Bosch aan de zijde der geuzen, omdat zij zulks voor geheel onmogelijk hielden; ja, er waren lieden, die zelfs deze godlasterlijke taal durfden voeren: „Als de Bosch overgaat, dan is God geus.” ¹⁾ Men ging, toen het beleg reeds voor de

1) Zie Southerii Sene-Boher, bl. 38 en 173.

stad geslagen was, zelfs weddenschappen aan, dat men in 1629 den Prins dood of gevangen in Brabant zou brengen, en dat met zulk een overmoed, dat men, zooals in Antwerpen en Brussel geschiedde, vier en vijf tegen één durfde zetten. De oude Grobbendonck zeide, dat de Prins wel dwaas moest zijn om te meenen, dat hij de stad met zijn leger zou kunnen insluiten. Men verhaalt dat hij steeds zeide, wel te wenschen dat men hem kwam bespringen, en dat Prins Frederik daartoe den moed mogt hebben, om hem dan eens te toonen welk een man hij was. (*Sentiet qui viri simus*) En toen de Prins door een trompetter de stad liet opeischen, gaf Grobbendonck hem ten antwoord: „Wat laat uw Prins Frederik zich toch wel voorstaan? Uw Prins Maurits heeft ons tweemaal komen belegeren, en is onverrichter zake weder moeten opbreken en vertrekken; wat meent dan nu zijn broeder te kunnen doen? Voorwaar! uw Prins Frederik is zeer onberaden, dat hij eene zoo groote zaak durft wagen. Wij hadden in uwen Prins meer voorzigtigheid verwacht.” Waarop de trompetter zeer gevat antwoordde: „Heeft onze Prins Maurits met de maagd van 's Hertogenbosch twee geboden gehad, zonder haar te kunnen krijgen; onze Prins Frederik komt thans het derde gebod bieden, om met de bruid te gaan strijken.” ¹⁾ Want nu was 's Heeren tijd gekomen om onzen hoogmoedigen vijand te vernederen. „Zoo klaarblijkelijk heeft God voor ons gewerkt” zegt van Sande, onzen Staat en onze ontwerpen in deze onderneming met zulk een buitengewoon droogen zomer begenadigd, dat die van 's Hertogenbosch alomme het oude bekende spreekwoord op de lippen hadden: „Wind en weêr zijn der geuzen soldaten.” Door dit heirleger toch werd ons door den Heere die sleutel van onzen Staat, dat bolwerk van ons land, in handen gegeven; waardoor ons de bevrijding van de Betuwe, Bommelerwaard, de landen van Heusden en Altena enz., alsmede het vrije gebruik der rivieren

1) Zie Souterii Seno Boher, bl. 25 en 26. Prins Maurits had in 1601 en 1603 vruchteloos getracht zich van 's Hertogenbosch meester te maken.

de Maas en Waal geschonken werd, en wij ons nu in de gelegenheid gesteld zagen den vijand allerwege afbreuk te doen.

Hoe duidelijk heeft de Heer ook in 1645 bij de belegering van Hulst getoond met ons te zijn. Het was reeds den 5. October, toen wij voor die stad verschenen. Men verhaalt dat de gouverneur, onze benden bespeurende, op de wolken wijzende, (het weder was dien dag regenachtig) zou gezegd hebben: „dat hij daar iets zag aankomen, dat den Prins wel verdrijven zou.” Het verdient onze bijzondere opmerkzaamheid, dat door Gods voorzienigheid de geheele maand October zich door buitengemeen droog weder onderscheidde, — een zeer ongewoon verschijnsel in dat jaarsaizoen, — tot groote beschaming des vijands. „Wij moeten” zegt de predikant Beukelaer in zijn verhoog: *De schrick van Vlaenderen en Brabant*, „aan een iegelijk al Gods groote wonderen vertellen. Was het niet een groot wonder, dat de Heere voor Jozua de zon en de maan liet stilstaan, totdat deze zich op zijne vijanden gewroken had? Maar was het een minder wonder, dat toen de stad Hulst door ons belegerd werd, de Heere de maand van September twee maanden lang heeft doen stilstaan, en in de maand October de maand van September, ja somtijds die van Augustus gaf? Was het niet een groot wonder, dat voor Hiskia de zonnewijzer tien graden terugging? En was het zulks minder, toen wij op het einde van October zulke schoone en liefelijke zomerdagen hadden, dat in plaats van den winter, de zomer scheen te naderen? Toen een iegelijk naar zijn garnizoen dacht terug te keeren, en men met het leger spotte, dat het onverrichter zake zoude moeten aftrekken, schonk God ons onverhoeds de overwinning.” Toen de Prins met zijn leger in Augustus, bij schoon weder, naar IJzendijke was getrokken, vleiden wij ons met eene buitengewone overwinning; „maar toen” vervolgt Beukelaer, „heeft ons God niet willen helpen, opdat wij niet zouden zeggen: onze God heeft ons geholpen”; terwijl Hij daarentegen in de maand October, die met een verschrikkelijken storm en onweder aanving, ons zulk eene heerlijke zege deed behalen.

Een ander leeraar herinnert ons bij deze gelegenheid hoe God den keizer Marcus Antonius in eene woeste landstreek, waar zijne krijgsknechten door gebrek aan water stierven, over de Quaden en Markomannen de zege deed behalen, door op de bede van eene zijner benden, uit christenen bestaande en die naderhand *de donderende en bliksemende bende* genaamd werd, een hevig onweder over de vijanden te doen losbarsten, terwijl Hij de Romeinsche krijgsbenden met een milden regen begunstigde. 1) „Maar” laat hij er op volgen, „door het ophouden van zijn regen heeft God in een laag en moerassig land aan den Prins eene sterke stad en vele magtige sterkten in handen gegeven.”

Toen keizer Theodosius I in de engten der Alpen door Eugenius ingesloten werd, behaalde hij over hem de zege, na vurige gebeden tot God; want ziet de Heer verwekte een hevigen stormwind verzeld met een zwaar onweder, waardoor de pijlen der vijanden terug gedreven werden, eene omstandigheid die zelfs den heidenschen dichter Claudianus zoozeer getroffen had, dat hij de eer dier overwinning alleen aan God toeschreef, in deze regelen:

„O nimium dilecte Deo, cui militat aether
Et conjurati veniunt ad classica venti.”

Dat is:

„o Dierbre vriend van God; u helpen in den strijd
De hemel, wind en weêr, als gij te velde zijt.”

Kortom, indien wij al wat bij gelegenheid van dien veldtocht plaats had, opmerkzaam nagaan, zouden wij dan niet moeten erkennen, dat God den Prins in die vaste stad voerde; dat onze legermagten dat land niet hebben ingenomen door het zwaard, en dat niet hun arm, maar uwe regterhand, uw sterke arm, o Heer! ons geholpen heeft? (Psalm 108: 8—11.)

„En,” zegt de voornoemde leeraar ten slotte, „even als Claudianus van Theodosius zingt, kunnen wij te regt van Frederik Hendrik zeggen:

1) Orosius l. 7, cap. 9.

„Hoogwaarde vriend van God, Prins Hendrik van Oranje,
De hemel, wind en weér, streed voor u tegen Spanje.”

Zelfs onze vijanden, verbaasd over den bijzonderen voorspoed
onzer wapenen, moesten het erkennen dat God de Heere groote
dingen aan ons gedaan had.

HOOFDSTUK VII.

Waarlijk, wij kunnen het niet genoeg herhalen, indien iets in
de zaken van Nederland merkwaardig is, is het zeker wel deze
klaarblijkelijke hulpe Gods, die als het ware de gansche natuur,
hemel, lucht, aarde en zee, ons ten goede, als middelen ter be-
strijding onzer vijanden gebruikt heeft. En dat niet slechts een-
maal, zooals ten tijde van Theodosius, (welk voorbeeld nogtans
als zulk een opmerkelijk en wonderbaar blijk van goddelijke hulpe
door zoo vele schrijvers wordt aangevoerd) maar hoe menigmaal
heeft Hij aldus zijn magtigen arm voor ons uitgestrekt, zoodat wij
meer dan overvloedige stoffe hebben om met den Psalmist uit
te roepen:

„Looft God; zingt eeuwig 's Heeren lof,
Gij, die in 't glansrijk hemelhof,
Die in de hoogste plaatsen woont,
Daar God u zijn nabijheid toont.
Looft Hem, gij, engelen, legermagten,
Die op zijn wil en wenk blijft wachten;
Looft, heldre sterren, maan en zon.
Looft d' Almagt, looft der lichten Bron.

„Looft, looft, met waar' erkenenis,
Zijn naam, die hoog verheven is;
Dewijl zijn wondre majesteit
Door aard en hemel is verspreid.

Hij wou den hoorn, zoo vol vermogen,
 Den roem van Israël verhoogen;
 Dat woont bij Hem, 't heeft zingensstof,
 Looft God: zingt eeuwig 's Heeren lof!"

Ja, onze God heeft zich in de gansche natuur voor het oog aller volken, ons ten goede, verheerlijkt; zoodat men waarlijk zeggen kan, dat al de starren tegen den Spaanschen Sisera voor ons in het strijdperk zijn getreden. Waardoor is het land gewonnen en behouden? Is het niet door de wapenen van 's Heeren wind en water? Immers toen graaf van der Mark in 1572 voornemens was naar Noord-Holland te stevenen om bijstand tegen de Spaanschen te verzoeken, en hij door tegenwind genoodzaakt werd de rivier de Maas binnen te loopen, had de Heere reeds zijne horselen en verschrikkingen vooruit gezonden, zoodat de Briel ons onverwachts in handen viel. En is het tevens niet opmerkelijk, dat toen hij die stad uit vrees voor de magt van Alva weder wilde verlaten, hij daarin door dienzelfden tegenwind verhinderd werd? Maar God had besloten den hoogmoed van den Spanjaard te vernederen en ons land te verlossen, en Hij wilde dit bewerken in weerwil van den verstandigen raad van Prins Willem van Oranje, die de kloeke daad den graaf van der Mark ten kwade duidde, van oordeel zijnde, dat hij ontijdig dien aanslag ondernomen had.

Herinneren wij ons slechts hetgeen wij van de wonderdadige verlossing van Leiden in 1574 hebben verhaald, van welker behoud, volgens de betuiging der Staten, het welzijn van het geheele land hing. Aan die merkwaardige uitredding denkende, wordt mijn geest, ik beken het, in mij ontstoken, en zeg ik menigmaal bij mijzelven: „Hoe is het toch mogelijk, dat van deze groote daden Gods thans zoo weinig meer gewag gemaakt wordt; dat wij, dit alles in alle bijzonderheden wetende, niet met meer dankbaarheid jegens dien grooten en goeden God vervuld worden?" Welke mag toch wel de oorzaak zijn, dat wij ons nog steeds aan de middelen blijven vasthouden en niet meer vertrouwen stellen op dien God, die zoo menigmaal en krachtig bewezen

heeft zijn hart op ons land te hebben gezet, die zich in zijne wonderen en groote daden zoo zichtbaar aan ons land, ja, ons ten gevalle aan de geheele wereld geopenbaard heeft? Hoe weinig ingenomenheid betoonen wij met zijne heilige waarheid te bezitten, om welke te verheerlijken de Heere ons al deze dingen gedaan heeft. (Jes. 42 : 21.)

Men zal ons welligt te gemoet voeren dat al deze veranderingen van wind en weder, van zee en rivieren enz., aan de gewone werkingen der natuur moeten toegeschreven worden. Maar ik wil dan op mijne beurt den lezer gevraagd hebben, is het dan niet God, die de natuur in zijne hand heeft en bij magte is, haar bij bijzondere gelegenheden en gewigtige omstandigheden aan zijne oogmerken zichtbaar ten goede van een volk dienstbaar te maken, en daardoor zijne nabijheid en hulpe op eene klaarblijkelijke wijze ten behoeve van datzelfde volk te toonen? En is die openbaring niet te opmerkelijker, wanneer zijne werken: 1°. zijn ongewone werken, gelijk vóór en na dien tijd in geen land immer zijn aanschouwd; zooals b. v. Gods wonderwerk op de Zuiderzee in 1572, om van andere niet te gewagen ¹⁾; 2°. plaats hadden na voorafgaand vasten en bidden om uitkomst tot Hem; 3°. geschieden door de werking der natuur, in overeenstemming met de wenschen, behoeften en ontwerpen van een volk, zoodat de geheele natuur als het ware alleen ten dienste van dat volk scheen te worden gesteld, om al hunne plannen te doen gelukken; even als b. v. in het beleg van Leiden meer bijzonder het geval was. Heidenen zelfs hebben in zulke beschikkingen Gods hand en vinger opgemerkt, hoeveel te meer behooren wij Christenen zulks te doen, wij, die weten dat er geén muschje valt op de aarde, zonder Gods wil en zijne voorzienigheid. Immers, dat de dingen, die volgens de gewone wetten der natuur geschieden, niet minder Gods bijzondere hulp en magt bewijzen, zien wij uit Jos. 10 : 11; 1 Sam. 7 : 10 en 12 : 17; Job 37 : 11, 12 en 13. Waarlijk, de

1) Hoe zichtbaar de Heere onze gebeden verhoord en zijne wonderen in de rivieren van ons land getoond heeft, verhaalt zeer nadrukkelijk Wassenaer, op het jaar 1627.

Heere heeft alles ons ten goede doen medewerken, en heeft zoo verwonderlijk zijne voorzienigheid aan dezen Staat getoond, dat zulks wezentlijk vele groote wonderen te boven gaat. Laat ons het een en ander nog met een paar voorbeelden ophelderen.

Letten wij vooreerst op hetgeen in 1574 bij de ontdekking van het verraad en den aanslag op Gouda voorviel. Een zeker landman werd door een der voornaamste vijanden overgehaald om een brief naar Utrecht over te brengen. Bevreesd en over de zaak al meer en meer nadenkende, bleef hij in de poort een wijle tijds in eene weifelende houding vertoeven, zoodat de schildwachten, die eenig vermoeden begonnen te koesteren, hem aangrepen en in het wachthuis bragten. Hij werd onderzocht en men vond bij hem eenige penningen en een kluwen garen, om hetwelk hij meer dan om het geld scheen bezorgd te zijn. Dit vermeerderde de achterdocht, en de draad afgewonden hebbende vond men den brief. De hand werd dadelijk herkend en de boer in hechtenis gehouden. Op de vraag wat hem zoo bedremmeld gemaakt had, gaf hij ten antwoord, dat het water in bloed veranderd tegen hem scheen op te rijzen, welk verschijnsel hem tot zich zelve deed zeggen: Heere God! zou ik welligt de overbrenger eener bloedige boodschap zijn? Hooft, die zulks verhaalt, schrijft dit aan de verbeeldingskracht des landmans toe, maar houdt het nogtans voor een wonderwerk Gods, zooals het wonder in 2 Kon. 3: 22 verhaald, dat in het oog der Moabiten het water in bloed veranderde. Wel is waar zijn eenige godgeleerden van oordeel dat de bloedroode kleur, welke het oog der Moabieten trof, niets anders is geweest dan de natuurlijke uitwerking van de terugkaatsing der zonnestralen op het water; maar de geleerde professor Gijsbertus Voetius ¹⁾ houdt zulks voor onwaarschijnlijk, omdat, naar zijn oordeel, geen der Moabiten onkundig van die uitwerking kan geweest zijn, daar zij elken morgen de zon op het water konden zien schijnen, of zij zouden zich allen evenzeer hebben moeten bedriegen, zoodat

1) Part. I. Select. disput. pag. 707.

hij het om die reden voor een goddelijk wonderwerk houdt. Niet dat het water werkelijk in bloed zou veranderd zijn, gelijk eenmaal in Egypte, maar dat het zich als zoodanig aan hen vertoond heeft. Of nu God werkelijk het water in bloed veranderd heeft, of dat de terugkaatsende zonnestralen zulk eene kleur in het water hebben voortgebragt, even als in den regenboog gezien wordt, of dat het goddelijk wonder op eene of andere wijze aan het gezigt der Moabiten gewrocht is, laat Voetius in het midden, omdat hij het niet duidelijk uit Gods Woord weet te verklaren, ofschoon hij tot staving van Gods wonderbare werkingen op het menschelijk gezicht vele voorbeelden aanhaalt. Num. 22 : 31; Luk. 24 : 16; Joh. 20 : 14, 15; Gen. 19 : 11 en 2 Kon. 6 : 11. Hoe het ook daarmede moge gelegen zijn, wij houden het nogtans daarvoor, dat de Heere in ons geval een natuurwonder heeft verrigt, hetzij door werkelijk het water in bloed te veranderen, hetzij door op de werktuigen van het gezigt of op de verbeeldingskracht des boers te werken, of wel door eene of andere werking in de natuur zelve.

Wat wij in het verhaal der Moabiten niet lezen, vond echter hier plaats, dat namelijk het water als bloed tegen hem scheen op te rijzen, welke omstandigheid zijne ontroering niet weinig schijnt vermeerderd te hebben. Dit althans is zeker, dat even als de Heere op zijn uitwendig gezicht wonderdadig schijnt gewerkt te hebben, zijne goddelijke werking niet minder plaats had op de overleggingen zijner ziel, daar toch Hij de harten en gedachten der menschen kinderen bestiert naar zijn goddelijk welbehagen. Maar dat hij juist op het denkbeeld moest komen, dat hij wel de overbrenger eener bloedige boodschap zou kunnen zijn, en dat die gedachte hem vreesachtig maakte de poort binnen te gaan, is zeker iets bovennatuurlijks. En al ware hetgeen hij zich verbeeldde te zien, louter het spel zijner inbeelding geweest, zou het dan daarom minder als een wonderwerk Gods te beschouwen zijn? Ik voor mij geloof van neen; want de inbeelding niet voortkomende uit eene lichamelijke ongesteldheid of zwakheid van hersenen, waarvan hij vóór of na het gebeurde geen blijken

gaf, moet zij aan eene inwendige werking Gods toegeschreven worden, waardoor hij aan de plaats als vastgenageld staan bleef en in de handen der wacht viel. Kortom, mij is het althans klaarblijkelijk, dat God door een bijzonder werk zijner almacht de stad van dien vijandelijken overval en van een vreeselijk bloedbad den Staat van zulk eene ramp, als daaruit onvermijdelijk zou gevolgd zijn, heeft willen redden.

Hoe wonderbaar was hetgeen in 1621 voorviel, toen de vijand al zijne krachten verzamelde om een aanslag op de stad Sluis te wagen, maar welke toeged door een verschrikkelijk onweder verijdeld werd, zoodat door het sterke bliksemlicht de nacht als het ware in den dag scheen herschapen te zijn. Dit was zelfs in het oog des vijands zulk een wonderwerk, dat zij lasterlijk uitriepen: „God is lutheraan geworden.” Maar wij hebben nog grootere wonderen te vermelden.

In 1581, toen de toenmalige markgraaf van Bergen, misnoegd dat de Staten zijne stad Bergen-op-Zoom met eenige Fransche vendelen onder den kolonel La Garde hadden laten bezetten, een verraderlijken aanslag tegen haar beraamde, wist hij den stadstimmerman, zekeren pottebakker en een pastoor te bewerken, om in den nacht van den 5. December de valdeur der sluis aan de Bagijnepoort op te winden en zijn krijgsvolk heimelijk binnen de stad te laten, dat de Houtpoort overrompelen en zoo doende den markgraaf met zijne overige krijgsmagt binnen laten moest. En werkelijk waren reeds 300 man heimelijk door de sluis onder begunstiging van het mistige weder en door de onachtzaamheid der schildwachten in de stad gedrongen; maar terwijl de vijand de koornmarkt bezette, maakten zich de verraders uit de voeten en gingen zich uit angst verschuilen. De vijand zich dus van zijne gidsen verlaten ziende en geen weg in de stad wetende, vroeg een hunner eenen voorbijgaanden krijgsknecht, die zich naar zijne wacht aan de Bagijnepoort begaf, wie hij was? en kreeg tot antwoord, dat hij tot het vaandel van hopman Sebastiaan behoorde. Daar nu een der vijandelijke hoplieden juist dienzelfden naam droeg, moesten de Spaanschen dus natuurlijk in den waan ver-

keeren, dat het een der hunnen was, en verzochten hem derhalve hun den weg naar de Houtpoort te wijzen; maar deze zulks niet goed verstaande, meende dat zij hem naar de Wouwschepoort vroegen, en geleidde hen derwaarts, maar weldra aan hunne vochtige kleederen en aan het breekgereedschap, dat zij met zich voerden, bemerkende, dat zij niet tot de zijnen behoorden, wist hij hen heimelijk te ontvlugten. De markgraaf, van de binnenlating der zijnen verwittigd en ongeduldig over hun dralen, liet de Houtpoort hevig bestormen, die bijna overweldigd ware geworden, toen zich eensklaps de wapenkreet der belegerden verhief, die door het onverschrokken voorbeeld der hoplieden Valkenburg en Alaines aangemoedigd, van twee zijden den vijand gelijktijdig te gemoet trokken, weldra gevolgd door Rivière, die sneuvelde, Meetkerken, Durand en anderen, met al het krijgsvolk dat zij met allen spoed hadden bijeen verzameld. De heimelijk binnen de stad gelaten krijgslieden, nu van alle zijden in het naauw gebragt, geen kans ziende om de poort, waarvan het schuifhek inmiddels nedergelaten was, open te breken, redden zich, deels langs denzelfden weg waardoor zij in de stad gekomen waren, en vielen deels over de vesten en verdronken, met achterlating van 70 dooden en 100 gevangenen. De verraders werden gevat en ter dood gebragt. Op deze wijze werd de stad, aan welker behoud zooveel gelegen was, verlost en het onheil, dat daardoor het geheele land bedreigde, afgewend.

Dat ook hier weder op eene zichtbare wijze Gods voorzienigheid heeft medegewerkt, is uit de volgende omstandigheden blijkbaar: 1° dat een der vijandelijke hoplieden juist denzelfden naam droeg als de hopman, onder welks bevel die voorbijgaande krijgsknecht stond; 2° dat de ontmoeting juist toen en niet eenige oogenblikken later plaats had; 3° dat de vraag door den aangesprokene verkeerdelijk verstaan werd, tengevolge waarvan hij den weg in plaats van naar de Houtpoort, naar de Wouwschepoort aanwees; 4° uit den schrik en vrees, die zich plotseling van de verraders meester maakte, nadat het verraad volkomen gelukt was, en dat zij zich dientengevolge gingen verschuilen, den vijand aan zijn

lot overlatende; 5° uit den moed, waarmede de verraste burgers en bezetting bezielde werden.

Diezelfde goddelijke bestiering kunnen wij, zegt Van Reyd, in het behoud van Vlissingen opmerken. De hertog van Alva had 16 kompagniën voetknechten in schepen naar Vlissingen gezonden. Des nachts kwamen zij heimelijk voor de stad, maar de Heere verijdelde hunne landing, in weerwil van al hunne pogingen om zulks te beproeven, zoodat zij genoodzaakt werden onverrichter zake vóór de stad in hunne schepen te blijven liggen. Beauvois, kapitein der Waalsche bezetting, had den last ontvangen met de zijnen de stad te verlaten, en liet zulks daags te voren bij trommelslag bekend maken. De trommelslager dreunde al slaande het liedje op: „*Maakt uwe vrouwen en geld gereed, de Spanjaards komen.*” In het eerst sloegen de burgers daarop weinig acht, maar den volgenden dag de schepen met de Spanjaards voor de stad ziende liggen, herinnerden zij zich den trommelslager, en wat hij met dat geroep had willen zeggen. Nu begon het volk op de been te komen, verraad te roepen en weldra onstuimig naar het stadhuis te loopen, alwaar de regering reeds bezig was kwartier voor de Spanjaards te maken. De burgers dit bemerkende, riepen luide dat ze geen Spanjaards binnen de stad wilden dulden. Terwijl de regering de burgers tot bedaren zocht te brengen en tot de orde te vermanen, ontstond er twist tusschen deze fouriers en eenige burgers, tengevolge waarvan een der Spaanschen zekeren burger, *Alman* genaamd, een slag toebragt. Deze zich deswege willende wreken, liep naar huis om zijn geweer te gaan halen. Intusschen vermeederde van alle zijden de toeloop des volks. Men vroeg elkander wat er toch gaande was? Eenigen uit de schare zeiden, dat *Alman* zijn geweer was gaan halen. Maar ook hier diende een misverstand ter uitredding; want sommigen verstonden in plaats van *Alman*, *alarm*, en dat niet *Alman*, maar *alle man* naar huis ging om zich van wapenen te voorzien. Dit gerucht verspreidde zich onder de menigte. Ieder spoedde zich huiswaarts tot hetzelfde doeleinde, roepende: „wij willen geen Spanjaards in de stad laten.” Alles stormde nu

naar de wallen en het geschut werd op voor de stad liggende Spaansche schepen losgebrand, die, vernemende wat er gaande was, geraden vonden het anker te ligten en naar Goes te zeilen. De overste Pacieco, van de toedragt der zaak onkundig en niets kwaads vermoedende, zeilde met zijn schip de haven binnen, werd gevangen en opgehangen. De stad stelde zich voorts onder de bescherming van den Prins van Oranje; de stad Veere volgde dit voorbeeld, en zoo werd Prins Willem meester van Middelburg en het geheele eiland Walcheren. Zulke werken Gods worden, om de woorden van den Psalmist te bezigen, gezocht van degenen, die daarin lust hebben, want

„Hoe groot zijn, Heer, uw werken!
 Hoe ver gaat uw beleid!
 Gij stelt, met mogendheid,
 „Elk deel zijn juiste perken.”

Een ander voorbeeld van Gods wonderbare voorzienigheid kunnen wij opmerken bij den wel beraamden aanslag der Spaanschen op de stad Sluis in 1606, welke door v. Meteren teregt gezegd wordt, „wonderdadig” door God verijdeld te zijn geworden. De toeleeg kon met weinig volk geschieden. Binnen de poort, tusschen het kasteel en de stad was een plein, waar men zich gemakkelijk in slagorde kon stellen, terwijl de stad aan het westelijk gedeelte door de haven, die met rampaarden voorzien was, en aan het noordelijk gedeelte door het kasteel verdedigd werd. Van deze voordeelige gesteldheid onderrigt, ondernam de overste du Terrail den aanslag. Hij had het plan beraamd om aan de zuidzijde der stad, vóór zonsopgang, een valsch alarm te maken en te gelijktijd de Oostpoort door 36 à 3700 uitgelezen manschappen te laten bestormen, die hij 's nachts in stilte over het verdronken land, voorbij de Krabbeschans, gezonden had. Eene nietsbeduidende omstandigheid, de onvoorzigtigheid van den koster der Grootte Kerk, moest in Gods hand het middel van uitredding zijn. Deze was des avonds ten 10 ure, zonder van licht voorzien te zijn, naar de kerk gegaan om het uurwerk

op te winden, maar had ongelukkig in den duister het slaande werk, waarnaar zich de geheele stad gewoonlijk regelt, overgewonden, zoodat de klok den geheelen nacht niet slaan kon en de Spaanschen aan de zuidzijde der stad gesteld, het uur bijster, niet wisten wanneer zij den aanslag moesten beginnen, en derhalve, uit vrees voor ontdekking of verraad, stil bleven liggen, zonder iets te durven ondernemen. De aan de Oostpoort geplaatste bende had meer dan een uur lang achter het contrescharp staan wachten, en geen alarm aan de westzijde vernemende, werden zij eensklaps door de vrees van in eene of andere hinderlaag te zullen vallen, bevangen. En ofschoon zij nog eene poging deden om de poort door petarden te doen springen, ontzonk hun echter zoozeer de moed, dat zij op de brug als vastgenageld bleven staan, angstig naar den aantogt hunner musketiers uitziende. Was nu de vijand met moed voortgerukt en had hij de wallen, al ware het slechts met 10 à 12 man, beklommen, dan zou de stad, naar elks oordeel, zekerlijk in hunne handen gevallen zijn. „Maar”, zegt Van Meteren, „zij waren zoo bevreesd van overvallen te worden, omdat de klok niet sloeg en alles in de stad zoo stil was, dat zij niet durfden voortgaan; waardoor aan de burgers tijd gelaten werd in de wapenen te komen en met grooten moed den vijand van de brug, die hij reeds bezet had, terug te drijven.”

Het stilstaan van het uurwerk, door onvoorzigtigheid veroorzaakt, deed den in verlegenheid gebragten vijand het tot de verrassing der stad bepaald en geschikt oogenblik voorbijgaan. En alzoo diende dit middel tot volvoering van Gods raad ten opzichte van deze merkwaardige verlossing.

Wij mogen hierbij de reeds bovenvermelde omstandigheid niet vergeten, dat de vijandelijke bende die met de bemagtiging der brug was belast, in plaats van uit musketiers, slechts uit krijgslieden met corseletten en spiesen gewapend bestond, welke grove misslag de onzen met te meer moed bezielde, en tevens een bewijs levert hoe God de listigen in hunne listigheid weet te vangen. Zijne wonderwerkende hand was vooral hier zoo zichtbaar, dat, volgens de getuigenis van Van Meteren, zekere Jezuit, die zich onder de

krijgsgevangenen bevond en bij die gelegenheid 14 à 15 wonden had bekomen, erkennen moest dat uit dit alles ten duidelijkste bleek, dat God de stad voor eene zeer groote ramp heeft willen bewaren, daar men het bloeddorstig plan gevormd had om alle inwoners te vermoorden.

Sedert de uitgave van dit mijn vertoog heb ik van mijnen neef, David Montanus, die nu sedert eenige jaren te Sluis als predikant staat, en de zaak naauwkeuriger onderzocht heeft, vernomen, dat niet de koster, (want het stadsuurwerk bevond zich niet op den kerkstoren maar op het stadhuis) maar de zoon van den klokkensteller met zijn neef, een Roomsch-Katholiek, tegen den avond het uurwerk is gaan opwinden; dat deze, ofschoon het rustdag was, op de kermis, welke gelegenheid de vijand tot zijn toeleg gekozen had, beschonken geraakt zijnde, zijn neef met die taak belast had, die, in dit werk onervaren, of wel uit onachtzaamheid, het gewigt der katrol overgewonden had, waardoor het uurwerk en bij gevolg ook de aanslag is blijven stilstaan, zoodat een Roomsch-Katholiek door Gods voorzienigheid dienstbaar werd gemaakt om de stad voor de wederinvoering der Roomsch-Katholieke godsdienst te bewaren. Die mislukking was tevens voor den gevangen genomen Jezuit eene groote teleurstelling; want hij bekende dat hij zich, uit vromen ijver gedreven, bij de Spaansche troepen gevoegd had, ten einde zijne eerste mis in de stad te kunnen doen, hetgeen aanleiding tot de volgende dichtregelen gaf:

„Vriend! d' eerste *mis* te Sluis te zingen,
Al weet gij 't niet, is u gegund;
Want als gij 't werk niet kondt volbringen,
Gij *wis* en zeker *mis*-doen kunt.”

„Het is u goed alzo te *missen*,
Gelijk gij zelf bekennen moet;
Want uit dit *missen* kunt gij gissen
Dat voor God dierbaar is ons bloed.”

„Laat komen zoo nog meer jesuyten,
Om *mis* te zingen binnen Sluis;
Den bloeddorst zullen zij wegmijten,
En zien dat God zorgt voor zijn huis.”

Men verhaalt tevens ¹⁾, dat het grinneken van een paard, hetwelk men in dienzelfden nacht over de brug in de weide bragt, door den schildwacht gehouden werd voor de gewone ronde, welke hij, zonder uit zijn schilderhuis te komen, toeriep: „laat maar voortgaan;” welk geroep niet weinig den schrik des vijands zou hebben vermeerderd, eene omstandigheid, die zoo zij waarheid bevat, op nieuw het bewijs levert hoe de kleinste omstandigheden in de voorzienigheid Gods dienstbaar kunnen gemaakt worden aan de volvoering zijner wijze raadslogen. Het verdient opmerking, dat dit geval door Italiaansche historieschrijvers als iets zeer bijzonders aangehaald wordt, en dat zij daarin eene blijk-bare goddelijke tusschenkomst erkennen. De bevelhebber Karel van der Noot, ziende hoe wonderdadig de Heere deze stad voor een jammerlijk bloedbad had bewaard, liet den volgenden dag eene openlijke dankzegging doen, welke ook de Roomsche Katholieken bijwoonden, overtuigd zijnde, dat ook zij in het lot der overigen zouden hebben gedeeld. De stedelijke regering bepaalde bovendien dat er jaarlijks op den 12^{en} Junij, den dag dezer merkwaardige verlossing, een plegtige dankstond zou gehouden worden, hetwelk nog jaarlijks onder een grooten toevloed der gemeente geschiedt.

Even als door de onvoorzigtigheid van een klokkensteller de stad Sluis door God voor zooveel jammer en ellende bewaard werd, gaf de Heere weleer de stad Hoorn door middel van het onvoorzigtig en ontijdig blazen van een trompetter Prins Willem in handen. De regering dier stad had in 1572 eenig Spaansch krijgsvolk binnen hare muren willen laten en tot dat einde het geschut van de wallen naar het stadhuis en den Roodenstein laten vervoeren. Een zeker burger werd op de vraag aan een der burgemeesters, waarom zulks geschiedde, door hem bedreigd, waardoor het volk in beweging geraakte. Het onvoorzigtig blazen van den torenwachter bragt de reeds opgewonden menigte in den waan, dat er verraad gepleegd was. Men vroeg den regerings-

1) Zie Nassouwsche Helden-Pronck-tooneel, Amsterdam 1663, bl. 374.

leden vrij onstuimig af, met welk voornemen zij het geschut van de wallen hadden genomen. En op de blijkbare verlegenheid dezer heeren, die op deze vraag zoo spoedig geen voldoende antwoord wisten te geven, ontstak de burgerij, die nu het verraad voor zeker hield, in zulk eene woede, dat de regenten in groot levensgevaar zouden geraakt zijn, indien zij niet spoedig de belofte hadden afgelegd geen Spaansch volk binnen de stad te zullen laten. Het geschut werd daarop dadelijk weder naar de wallen gebragt; al de kloosters, gods- en gasthuizen enz., waar men meende dat Spanjaards verborgen konden zijn, werden naauwkeurig doorzocht. Voorts werd in het verzoek der burgerij om zelve acht kapiteins over de schutterij te verkiezen, bewilligd, en de regering tevens genoodzaakt om in plaats van Spaansche bezetting, 's Prinsen volk in de stad te nemen. Zoo heeft de Heere, zoowel door de voorzigtigheid als door de onvoorzigtigheid en onachtzaamheid der menschen, zijnen altoos onfeilbaren en wijzen raad, ons ten goede, ten uitvoer gelegd.

Kortom, wie erkent niet in dit alles, — hetwelk wij gemakkelijk met vele andere voorbeelden van dien aard zouden kunnen vermeerderen, — welke goede en billijke redenen onze vaders gehad hebben om te zeggen, „dat God Almagtig in alle onze zaken heeft gewerkt door buitengewone wegen en middelen, gelijk een ieder met dankbaarheid mag heugen en gedenken. Door gewone middelen heeft Hij niet gewerkt of te weeg gebragt; want Hij wil dat Hem alleen de eer gegeven worde.”¹⁾

Opmerkelijke woorden der Utrechtsche regering, die bewijzen hoe onze vaders zich de openlijke erkenning niet hebben geschaamd, dat de Heere, onze groote en goede God, bijna evenveel wonderen als weldaden aan ons land bewezen heeft. En hoe zou dan niet elk waar Nederlander, die het wel met het vaderland meent, dien God prijzen en loven, zeggende:

„Daarom zijt Gij groot, Heere God! want er is niemand gelijk

1) Zie de missive der regering van Utrecht, bij Bor, 22. boek, op 1587.

Gij, en er is geen God dan alleen Gij, naar alles, wat wij met
 onze ooren gehoord hebben. En wie is gelijk ons volk, gelijk
 Nederland, hetwelk Gij u tot een volk verlost hebt, om u eenen
 naam te setten, en om aan dat land deze groote en magtige din-
 gen te doen, voor het aangezicht uws volks, dat Gij u uit Spanje's
 slavernij verlost hebt."
